

Riikka Kulmala

**”KAIKEN HEIKKouden JA VAIKEUDEN KESKELLÄ HÄN ON OLLUT
VOITOLLINEN NERO”**

**Aleksis Kiven mielen sairauksien ja niiden vaikutusten tarkastelua
elämäkertateosten pohjalta**

Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto, helmikuu 2007

Tampereen yliopisto
Taideaineiden laitos

KULMALA, Riikka: ”KAIKEN HEIKKOUDEN JA VAIKEUDEN KESKELLÄ HÄN
ON OLLUT VOITOLLINEN NERO”

Aleksis Kiven mielen sairauksien ja niiden vaikutusten tarkastelua
elämäkertateosten pohjalta

Pro gradu -tutkielma, 117 s.

Suomen kirjallisuus

Helmikuu 2007

Tutkin pro gradu -tutkielmassani Aleksis Kiven sairaushistoriaa, ja miten siihen suhtaudutaan hänestä kirjoitetuissa elämäkertateoksissa. Kiven sairastamat mielen sairaudet ovat yhteydessä hänen luovuuteensa, jota kautta tutkimukseni yhdeksi tarkastelun kohteeksi nousee myös luovuuden ja hulluuden välinen yhteys. Tutkimuskohteinani ovat eri aikakausina kirjoitetut Kivi -elämäkerrat, joten koko tutkielmani taustalla on vahvasti eri aikakausille ominainen historiallinen konteksti.

Psykologinen taiteentutkimus kohdistuu muun muassa taiteilijaan, luomisprosessiin ja taideteosten vastaanottoon. Psykologinen kirjallisuudentutkimus ja psykoanalyttinen suuntaus muodostavat tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen. Lisäksi luovuuden ja hulluuden välistä suhdetta tarkasteltaessa esille nousee vahvasti käsitys taiteilijasta nerona. Tällaista taustoitusta vastaan Kivestä kirjoitetut elämäkertateokset avautuvat uudella ja hedelmällisellä tavalla.

Kiven sairaushistoria on yhtä vivahteikas kuin tutkielmassani käsittelemäni lähdeteokset. Psykoanalyttistä taustaa vasten nousee esille Kiven neuroottisuus, masentuneisuus, melankolisuus ja mahdollinen skitsofreenisuus. Mielisairauksille löytyy monia syitä, aina perintökäijöistä ankaraan kritiikkiin asti. Ajoittain elämäkertojen kirjoittajien näkemykset ovat yhteneviä, ja toisaalta ne ovat ristiriitaisia niin itsensä kuin toistensa kanssa.

Luovan ihmisen ei tarvitse olla mielenterveydeltään häiriintynyt, mutta joidenkin tutkimusten mukaan taiteilijoilla näyttäisi olevan muuta väestöä suurempi taipumus sairastua psykoottisiin häiriöihin. Kivestä kirjoitetuissa elämäkerroissa luovuus yhdistyy sairaushistoriaan, ja sitä kautta hänen nerouteensa sekä hänen eri aikakausina kokemaansa kohteluun. Kiven sairaus mahdollisti sen, että samaa kirjailijaa on voitu kohdella hulluna epäonnistujana ja uusromantiikan nosteessa lähes jumalallisena kirjailijanerona.

Tutkielman avainsanoja: Psykologinen kirjallisuudentutkimus, Aleksis Kivi, psykoanalyysi, luovuus, mielisairaus, nerous.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.1.1 Kirjoitusprosessi	1
1.1.2 Luovuuden ja hulluuden välinen yhteys	3
1.1.3 Suomalaisen kirjailijoiden mielenterveys	4
1.1.4 Historiallinen konteksti	5
1.2 Tutkimuskysymyksiä ja tutkimuskohteet	7
2 TOOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	10
2.1 Psykologinen kirjallisuudentutkimus	10
2.2 Psykoanalyysin historiaa	10
2.2.1 Sairaus ja psykoanalyysi	14
2.2.2 Kirjailijat ja melankolia	19
2.2.3 Muukalaisuus	21
2.3 Biografismi	23
3 TUTKIMUKSEN KÄSITTEITÄ	28
3.1 Luovuus	28
3.2 Nerous	30
3.3 Hulluus	33
3.4 Mielenterveys ja skitsofrenia	36
4 KIVEN SAIRAUS ELÄMÄKERROISSA	40
4.1 Monta mieltä sairaudesta	40
4.2 Kiven sairauden vaikutukset	51
4.3 Psykoanalyttisia oireviitteitä	57
4.3.1 Skitsofreeninen alkoholisti	57
4.3.2 Rajatilapersoonallisuudesta melankoliaan	59
4.4 Sairauden vaikutus teoksiin (sairaus ja teokset)	61
4.4.1 Neuroottisia regression kokemuksia	68

4.4.2 Melankolia ja monipersoonaisuus teoksissa	71
4.5 Sairas Kivi aikalaisensa silmin	73
5 ALEKSIS KIVEN LUOVUUS, NEROUS JA HULLUUS.....	80
5.1 Luova Kivi.....	80
5.1.1 ”Luomisen voima” ja luova mielikuvitus	82
5.1.2 Sairaus ja luovuus.....	87
5.2 Nero Kivi	89
5.2.1 ”Neron taikavirve” ja muita neroviittauksia	89
5.2.2 Nerouden yhteys luovuuteen, sairauteen ja tekijyyteen	98
5.2.3 Nerouden ongelma.....	101
5.3 Hullu kirjailija	104
6 LOPUKSI.....	107
LÄHTEET	112

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

1.1.1 Kirjoitusprosessi

Eeva Haapaniemen ja Merja Kuuselan kirjoittama teos *Kirjailijan työhuoneessa* kuvaa kirjailijan työtä ja kirjoittamisprosessia monesta eri näkökulmasta. Teos perustuu lukuisiin kirjailijoiden haastatteluihin sekä Turun yliopiston psykologian laitoksen projektiin *Suomalaisten kirjailijoiden työnkuva ja urakehitys* (ks. Haapaniemi – Kuusela 1989, 5). Kiinnostavimpia lähtökohtia tähän tutkimustyöhön kirja tuo kuvaamalla kirjoittamista työksi, jota ohjaavat mielikuvitus ja kirjailijan tekemät havainnot. Kirjoitusprosessi on pitkäjänteistä ja hidasta työtä, johon vaikuttaa muun muassa kirjailijan vireystila, tunnetila sekä tiedollisten ja toiminnallisten tasojen vuorovaikutus (Haapaniemi – Kuusela 1989, 7).

Kirjailijat, kuten muutkin ihmiset tekevät jatkuvasti havaintoja ympäristöstään ja ympärillään tapahtuvista asioista. Kirjailijalle havainnot ovat myös tärkeätä materiaalia kirjoitusprosessia varten. Näiden havaintojen tekemiseen vaikuttavat ihmisen sisäiset mallit eli skeemat. Ne ovat ihmisen mielessä olevia havaitsemisen ja toiminnan kaavoja, joita käyttämällä ihminen pystyy ennakoimaan tapahtumia. (ks. Neisser 1982, 26, 50-56.) Luovuuden ja havaintojen tekemisen lisäksi kirjoitusprosessiin vaikuttavat muutkin tekijät. Kirjailijan minäkuvan on oltava ehjä ja hänen on varauduttava epäonnistumisiin ja pystyttävä pitkäjänteiseen ja moniprosessiseen kirjoitustyöhön (ks. Haapaniemi – Kuusela 1989, 19). Kirjoittajan minäkuvan eheys on kuitenkin hieman kyseenalainen käsite, koska useasti kirjoittaminen itsessään saattaa eheyttää ja vahvistaa kirjailijan minäkuvaa.

Kirjoitusprosessi muokkautuu myös aina kirjailijan persoonan mukaan, vaikka yhtenäisiä toimintamuotoja voidaan kirjailijoiden haastattelujen kautta huomata.

Moniprosessisen kirjoitustyön voi ajatella vaativan kirjailijalta vahvaa henkistä ja fyysistä terveyttä, jotta prosessin eteenpäin vieminen on mahdollista. Pitkäjänteisen työn tekeminen sairaana on monissa tapauksissa lähes mahdotonta, on kyse sitten taiteellisesta taikka arkisesta työstä. Näin ollen kirjoitusprosessissa sairaus vaikuttaa myös kirjailijan havaintojen tekemiseen, luovuuteen ja mielikuvitukseen, joko niitä parantamalla tai heikentämällä.

Psykologisessa kirjallisuudentutkimuksessa kirjoitustyö on vain osittain tiedostamatonta prosessia, joka jakautuu selkeästi erilaisiin vaiheisiin (Haapaniemi – Kuusela 1989, 21). Kirjoitustyöhön kuuluvat vaiheet voidaan jaotella suppeasti neljään vaiheeseen: valmistelu-, kypsyttely-, oivallus- ja todentamisvaiheeseen. Kurt Motamedi on laatinut luovan toiminnan seitsemänvaiheisen jaottelun. Motamedin mukaan kirjoitustyö ei etene vaiheita kaavamaisesti noudattaen, vaan vaiheet sulautuvat yhteen ja niiden painotus riippuu kirjailijasta.

Motamedin seitsemän luovan kirjoitustyön vaihetta ovat seuraavanlaisia. Ensimmäisenä on kehitysvaihe, jonka aikana teoksen tai tekstin idea alkaa hahmottua. Toinen vaihe, luotaaminen on herkistymistä aiheeseen kuuluville ärsykkeille. Kolmantena on tutkimisvaihe, johon vaikuttaa kirjailijan henkilökohtainen ja intuitiivinen kokeminen sekä havainnot. Paljastumisvaiheen aikana kirjailijalla voi olla jo selkeä kuva tulevasta teoksesta. Viides vaihe eli vahvistaminen on tekstin korjaamis- ja muokkaamisvaihe. Kuudes vaihe on uudelleen määrittelyä, jolloin teos tai teksti on itsenäinen kokonaisuus, joka elää omaa elämäänsä. Viimeinen vaihe on todentamisvaihe, joka on kirjoitustyön päätepiste, eli teos on valmis siirtymään lukijoille. (Motamedi 1982, 81-86.) Miten nämä vaiheet toimivat silloin, kun kirjailija on sairas? Aleksis Kiven kohdalla

jonkinlaisen vastauksen kysymykseen löytää tutkimalla elämäkertoista löytyviä kuvauksia Kiven kirjallisista työskentelytavoista.

1.1.2 Luovuuden ja hulluuden välinen yhteys

Luovuuden ja hulluuden yhteydestä on muutama vuosi sitten tehty Stanfordin yliopistossa tutkimus, jonka mukaan luovilla ihmisillä voidaan osoittaa olevan yhteisiä piirteitä maanis-depressiivisten ihmisten kanssa. Luovien ja maanis-depressiivisten ihmisten yhteisiä piirteitä ovat esimerkiksi neuroottisuus, oikullisuus ja avoimuus. Maanis-depressiivisyydestä eli kaksisuuntaisesta mielialahäiriöstä kärsivää voikin pitää keskivertoihmistä luovempänä, koska hän pystyy näkemään maailman kahdesta täysin vastakkaisesta näkökulmasta. Tutkijoiden mielestä maanis-depressiivisten ihmisten tunne-elämän suuri laaja-alaisuus ja vaihtelu ovat yhteydessä epätavalliseen luomisvoimaan ja nerouteen. Maanis-depressiivisyydellä tarkoitetaan tutkimuksessa taudinkuvaa, joka vaatii lääke- tai sairaalahoitoa.

(http://mednews.stanford.edu/news_releases_html/2002/mayreleases/creative_gen.html.)

Mielenterveyshäiriöiden ja luovuuden välinen yhteys on mielenkiintoinen asia, koska esimerkkejä eri taiteenalojen taiteilijoiden mielensairauksista on niin paljon. Muun muassa englantilaisen psykiatrin Felix Postin tutkimuksen mukaan huomattavista ja vakavista mielenterveydellisistä oireista kärsivät esimerkiksi Fjodor Dostojevski, Albert Camus, Franz Kafka, Ernest Hemingway, Charles Dickens ja Victor Hugo. Postin tutkimuksessa mielenterveydellisiä oireita oli 98 %:lla tutkimuksessa mukana olleista kirjailijoista. Ainoa Postin tutkimuksessa mukana ollut oireeton kirjailija oli Guy de Maupassant. Yllättävää tutkimustuloksissa on myös se, että vakavia mielenterveydellisiä häiriöitä esiintyi

59 %:lla kirjailijoista, kun taas tiedemiehillä vastaava luku oli 29 %. (ks. Post 1994, 22-34.)

1.1.3 Suomalaisen kirjailijoiden mielenterveys

Suomalaisistakin kirjailijoista löytyy monia esimerkkejä sairaista kirjailijoista. Esimerkiksi Maria Vaara ja Lauri Viita sairastivat skitsofreniaa, Aleksis Kivi kroonista mielenmasennusta, Frans Emil Sillanpää kärsi alkoholismista, Timo K. Mukka ahdistusneurooseista ja Uuno Kailas ahdistuksesta. Mielsairauksien lisäksi keuhkotautia on sairastanut moni kirjailija, joista yhtenä esimerkkinä suomenruotsalaisen modernin runouden keulakuva Edith Södergran.

Luovuuden ja mielenterveydellistenhäiriöiden yhteys ei kuitenkaan ole yksiselitteinen asia. Mika Waltarin mukaan mielenterveyden häiriöt ovat luonteenomaisia kaikille luoville ihmisille, ja sitä suurempia ne ovat, mitä voimakkaampi heidän luomistarpeensa on. ”Jos tarkastelee kirjallisuudenhistoriaan jääneitä tai muuten maailmanmainetta saavuttaneita kirjailijoita, en usko, että perusteellisesti tarkastellen löytyisi ketään, joka ei aika ajoin olisi ollut suoranaisesti häiriintynyt. Ehkä juuri persoonallisuuden kasvaminen ja sen hallinta ovat auttaneet heitä vapautumaan tällaisista häiriöistä.” (Waltari 1998, 377.) Toisaalta Waltari on sitä mieltä, että kirjoittaminen edellyttää mielenterveyttä, koska häiriintyneessä tilassa ei voi kirjoittaa kuin häiriintynyttä tekstiä (Waltari 1998, 377). Ongelmana onkin, mikä on kirjailijan terveydentila juuri kirjoittamisprosessin aikana, ja miten yleisö suhtautuu kirjailijan tuotantoon, jos tiedetään kirjailijan olleen sairas kirjoittaessaan teoksensa.

Luovuudella on myös tärkeä yhteys kirjailijan terveyteen. Kirjailijat ovat itse kuvanneet suhdettaan luovuuteen erilaisin tavoin. Esimerkiksi Väinö Linnalle

luova työ oli terve tila, Pentti Saarikoskelle luova työ oli terapiaa, ja Veijo Meri totesi voivansa huonosti silloin, kun ei kirjoita (Haavikko 1984, 236). Taide heijasteleekin koko elämää, eikä vain pientä osaa siitä. Joillekin taiteilijoille juuri hyvät ajat elämässä ovat tarkoittaneet luovinta jaksoa työskentelyssä, mikä on saattanut estää heitä masentumasta. Luovuus sisältää ominaisuuksia, jotka edistävät mielenterveyttä ja joissain tapauksessa voivat myös parantaa sitä. (ks. Lönnqvist 2006, 9, 13.) Paha olo ei siis ole mikään edellytys luovuuteen ja taiteen tekemiseen.

”Kaikki, mikä koskee ihmisen ja etenkin nerokkaan ihmisen persoonallisuutta, on epämääräistä ja hämärää.” (Elo 1950, 375). Nerokkaan henkilön persoonallisuutta on vaikea selittää, koska tutkimukseen jää aina joitakin aukkoja. Aleksis Kiven persoonallisuudelle tyypillistä oli rakenteellinen autenttisuus eli jyrkät vastakohtaparit, kuten mielikuvitus ja todellisuus, terveys ja sairaus, sekä ilostelu ja synkeä ikävyys. Vastakohtapareista syntyvä kaaos tarjosi hyvän edellytyksen luovalle toiminnalle. (Elo 1950, 376-377.) Liittämällä luovuuden ja sairauden yhteyteen käsitys neroudesta aiheutetaan lisää kysymyksiä ja avataan uusia lähtökohtia tutkimukselle.

1.1.4 Historiallinen konteksti

Kirjailijoiden sairaudet liittyvät historialliseen kontekstiin, koska muiden ihmisten tapaan myös kirjailijat sairastuivat eri aikoina vallitseviin epidemioihin. 1900-luvun alun kolme suurta sairautta olivat sukupuolitaudit, tuberkuloosi ja alkoholismi. Tällaiset kirjailijoiden sairastamat sairaudet vaikuttavat jollakin tavalla heidän luovuuteensa. Kirjailija saattaa sairaimmillaan saada huomattavia luovuuspuuskia ja toisaalta hän voi kadottaa luovan kykynsä kokonaan. Alkoholismin aiheuttamat ”hulluuden” tilat vaikuttavat kirjailijan mieleen ja

kieleen samoin kuin skitsofrenia tai keuhkotauti. *Taide ja taudit* -luennolla psykiatri Esa Leinosen mukaan etenkin skitsofreniassa ovat yleisiä eriskummalliset harhaluulot ja ajatushäiriöt. Tuberkuloosia on taas aikanaan pidetty etenkin herkkien ja luovien taiteilijoiden tautina. Sitä pidettiin sairautena, jonka kautta potilas löysi oman yksilöllisyytensä. Esimerkiksi Shelley lohdutti tuberkuloosia sairastavaa Keatsia kertomalla keuhkotaudin olevan ”erittäin mieltynyt ihmisiin, jotka kirjoittavat niin hyviä säkeitä”. (Koivusalo/NV 1/1999.)

Luovuuden lisäksi tutkimukseni avainkäsitteisiin kuuluu hulluuden käsite, joka on erittäin sidoksissa historialliseen kontekstiin. Keskiajan lopun ja uuden ajan alun sairaus oli melankolia. Renessanssin ajalla hulluus oli vielä dramaattista, traagista sekä edelleen hyvin julkinen sairaus. Kirjallisuuden kentässä tällaisia esimerkkejä hulluudesta olivat Hamletin ”viisas hulluus” ja Don Quijote, joka parantuessaan harhoistaan menettää sankaruutensa ja on valmis kuolemaan. Cervantesin ja Shakespearen kuvat hulluudesta vastaavat aikakauden käsityksiä, jotka kokevat muutoksen 1600-luvun puolella välissä, kun hulluutta alettiin hävetä ja hulluja eristää sairaaloihin. Tällöin hulluja alettiin kohdella lähes eläimellisesti, heitä esiteltiin muille kuin näyttelijöitä. Valistuksen aikana hulluuteen alettiin suhtautua huomattavasti nykyaikaisemmin ja eläimellisestä hulluudesta siirryttiin pitämään hulluutta sairautena, joka oli moraalinen tai esimerkiksi vanhempien irstailun aiheuttama sairaus. 1700-luvulla hulluutta alkoi määrittää uusi tiede, psykiatria. (Sallamaa 1997, 110-112.)

1.2 Tutkimuskysymyksiä ja tutkimuskohteet

Jos voidaan osoittaa kirjailijan kirjoittaneen teostaan sairaana, voisi luulla, että sairaus näkyisi myös hänen teoksissaan. Selvää ei kuitenkaan ole, pitäisikö tai ylipäätään voidaanko sairaan kirjailijan teosten tulkinnassa irrottaa teoksen maailma tekijän maailmasta. Konkreettisesti voidaan osoittaa esimerkkejä siitä, miten kirjailijan sairaus on vaikuttanut teokseen. Esimerkiksi Yrjö O. Alasen mukaan Dostojevski pystyi intuitiivisen luomisvoimansa avulla kuvaamaan sisäiseen todellisuuteemme liittyviä ilmiöitä, jotka ovat paljastuneet psykiatriselle tutkimukselle ja psykologialle vasta paljon myöhemmin (Alanen 1981, 6). Dostojevski itse kärsi kaksijakoisuudesta ja rajatilapersoonallisuudesta sekä epilepsiasta, joka liittyi tuotannossa aggressiiviseen ja itsetuhoisaan toimintaan (ks. Alanen 1981, 13-14, 36). Tämän takia tarkastelen lyhyesti tutkielmassani biografismin käsitettä, ja siitä kumpuavaa tutkimusta tekijyydestä.

Psykiatri Kalle Achtén mielestä toisilla kirjailijoilla luomiskyky on säilynyt sairausvaiheessa ja sairaus on tuonut luomiseen uutta syvyyttä, kuten esimerkiksi August Strindbergillä ja Uno Kailaalla (Achté 2001, 10). Edellisiä esimerkkejä vasten tarkasteltuna vaikuttaisi siltä, että kirjailijan sairaus pitäisi ottaa huomioon teoksia tutkittaessa. Kuitenkin monista mielenterveyshäiriöllisistä taiteilijoista tiedetään, että paras osa heidän tuotannostaan on syntynyt ennen sairauksien puhkeamista. Suomessa tällaisista kirjailijoista esimerkkinä Achté mainitsee Aleksis Kiven ja J. J. Wecksellin. (Achté 2001, 10.) Tällaisissa tapauksissa ei kirjailijan sairaudella välttämättä olisi mitään merkitystä suhteessa tuotannon tutkimiseen, etenkin jos tutkimus keskittyy teoksiin, jotka on kirjoitettu todistettavasti terveinä.

Kari Sallamaan mielestä kirjailijoiden esitykset psyykkisten oireiden ja mielisairauksien alueella tarjoavat uudenlaisia kuvia, joita psykologia ja psykiatria

voivat hyödyntää. Tällaisten huomioiden avulla voidaan erottaa sairastuneiden kirjailijoiden kuvaukset hulluudesta ja ”terveinä” pysyneiden kirjailijoiden kertomukset. Sallamaa ei usko, että kirjailija pystyisi kirjoittamaan sairastaessaan esimerkiksi skitsofreniaa, mutta voi kyllä kirjoittaa siitä terveenä ollessaan, kuten muun muassa Maria Vaara. (Sallamaa 1997, 110.) Sallamaan käsitys ei ole aukoton, koska käsittääkseni esimerkiksi Lauri Viita kirjoitti *Kukunorin* sairastaessaan skitsofreniaa.

Sairaiden kirjailijoiden ja heidän teostensa arvostus kytkeytyy yhteiskunnassa vallitseviin käsityksiin, jolloin sillä, miten tietyt sairaudet on eri aikoina hyväksytty ja ymmärretty, voi olla yhteys kirjailijan kohteluun. Tässä tutkimuksessani tutkin, mitä Aleksis Kiven sairauksista on sanottu ja miten niihin on suhtauduttu kirjailijaelämäkerroissa. Lisäksi tarkastelen sitä, mitä luovuuden ja hulluuden yhteydestä voidaan päätellä suhteessa kirjailijaelämäkerroissa esitettyihin kuvauksiin kirjailijan sairauksista.

Tutkimuskohteinani on Aleksis Kivestä kirjoitetut elämäkertateokset. Keskeisinä lähteinä ovat seuraavat teokset: V. Tarkiainen: *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*, V.A. Koskenniemi: *Aleksis Kivi*, Rafael Koskimies: *Aleksis Kivi. Henkilö ja runous*, Veijo Meri: *Aleksis Stenvallin elämä*, Kalle Achté: *Syksystä jouluuun. Aleksis Kivi psykiatrin silmin*, Esko Rahikainen: *Kivi*, Hannes Sihvo: *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanaan*. Elämäkertojen lisäksi tutkimuksessa on huomioita muun muassa seuraavista lähteistä: J.V. Lehtonen: *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelemana*, Jaakko Puokka: *Paloon Stenvallit*. Mukana on myös muita Kivestä kirjoitettuja teoksia. Lisäksi käytän työssäni hyödyksi Uno Kailaasta kirjoitettuja teoksia, joista löytyviä kuvauksia vertailen joissakin kohdissa Kivi -tutkimuksesta löytyviin tietoihin.

Työssäni käsittelen ensin Kiven sairauksia ja niistä kirjoitettuja tutkimuksia. Kirjailijan potemat sairaudet ja niiden heijastuminen teoksiin tarjoaa oivan lähtöasetelman, kun siirryn tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin, millaisia taudinkuvia Kiven persoonallisuuteen liittyy ja mitä johtopäätöksiä saatavilla olevan tiedon varassa voidaan tehdä.

Luovuuden ja hulluuden tai lähinnä luovuuden ja erilaisten mielisairauksien suhde on minusta huomion arvoinen asia, ja Aleksis Kivi on hyvä esimerkki siitä, kuinka erilalla samaan kirjailijaan ja hänen tuotantoonsa on suhtauduttu eri aikakausina. Kirjailijan käyttäytymisen ja sairauden lisäksi kohteluun vaikuttavat monenlaiset asiat. Siksi taide ja taudit liittyvät yhteen ja kohtaavat toisensa useissa ja yllättävissäkin yhteyksissä. Itseäni luovuuden ja hulluuden yhteys on kiinnostanut koko filosofian ja kirjallisuuden opintojen ajan. Varsinainen kimmoke tutkielman aiheesta syntyi *Taide ja Taudit* -luentosarjan kokoontumisista.

2 TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Psykologinen kirjallisuudentutkimus

Pro graduni tutkimuskysymykset noudattavat psykologisen taiteentutkimuksen päälinjoja. ”Psykologinen taiteentutkimus (taiteiden tutkimus) on kohdistunut pääasiassa 1) taiteilijaan ja luomisprosessiin, 2) taideteosten tulkintaan ja merkityksenantoon sekä 3) taideteosten vastaanottoon (asenteiden, normien ja arvojen muodostukseen)” (Ihanus 1995, 202). Näistä pääpiirteistä keskityn ensimmäiseen ja viimeiseen. Jonkin verran mukana on myös tulkintaa Kiven tuotannosta. Tutkimuksen avainaiheita ovat mielisairauksien vaikutus kirjailijaan ja hänen luomisprosessiinsa, sekä sairauden vaikutus teosten vastaanottoon. Etenkin psykoanalyttikot ovat tutkineet kirjailijoiden ja taiteilijoiden sairauksien vaikutusta heidän töidensä kautta.

Kirjallisuudentutkimuksessa sairaskertomuksia ja taudinkuvia on etsitty teksteistä ja teosten henkilögalleriasta. Itseäni kuitenkin kiinnostaa ensisijaisesti, miten sairaus on vaikuttanut kirjailijan ja hänen teostensa vastaanottoon kirjailijan elinaikana sekä hänen kuolemansa jälkeen. Tästä syystä tutkimusaineistona on kirjailijoista kirjoitetut elämäkertateokset. Lisäksi pyrin löytämään niistä selvitystä siihen, miten kirjailijan luovuuteen ja ”hulluuteen” eli erilaisiin mielen sairauksiin on suhtauduttu näissä elämäkertateoksissa, koska uskon niiden edustavan aikakausilleen ominaisia käsityksiä.

2.2 Psykoanalyysin historiaa

Jacques Lacan on ranskalaisen psykoanalyysin keskeisin henkilö, jonka kautta Freudin ajatukset tulivat laajemman ryhmän tietoon Ranskassa. Vasta 1950-luvun

jälkeen psykoanalyttinen keskustelu heräsi Ranskassa laajempiin mittoihin, kun Lacan erosi vuonna 1926 perustetusta *Pariisin psykoanalyttisesta yhdistyksestä* ja perusti *Psykoanalyysin ranskalaisen yhdistyksen*. Ranskassa psykoanalyttista keskustelua ovat hallinneet muun muassa näennäisvallankumouksellinen asenne, järjestöihin kohdistuva epäluulo ja psykoanalyysin sitoutuminen kirjallisuuteen ja taiteeseen, politiikkaan ja uskontoon, enemmän kuin lääketieteeseen. Myös kiinnostus kieleen ja kirjoituksen ongelmiin on ollut yksi vallitseva tema. Lacanilainen psykoanalyysi vierastaa myös amerikkalaisen psykoanalyysin ”hegemonialaisia” perusajatuksia. (Ihanus 1987, 122-123.)

Psykoanalyysin yhdistyminen kirjoituksen ja lingvistiikan teorioiden kanssa on lisännyt historian ja merkkien tutkimista. Huomio on kiinnittynyt tällä tavoin myös entistä enemmän kirjailijaan ja hänen työnsä tulokseen, tekstiin. 1960-70 -lukujen vaihteessa syntynyt marxilais-leniniläinen teoria perustui juuri filosofian, lingvistiikan ja psykoanalyysin välineitä käyttävään kirjallisuuden käytäntöjen kritiikkiin. Esimerkiksi porvarillisen kirjallisuuden genre-jaotteluita (romaani, runo, essee, kritiikki) pidettiin keinotekoisina, ja ne piti irrottaa jatkuvasta tekstejä tuottavasta työstä. Samalla tekstin käsite ”puhdistettiin” mielikuvituksen ja luovuuden romantisoinnista. (Ihanus 1987, 126-127.)

Perinteinen psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus perustui kirjailija- ja/tai hahmokeskeisen tutkimuksen ympärille. Tekstin tulkinnassa keskeisempiä käsittelyn kohteita olivat kirjailijan ja/tai fiktiivisen henkilöhahmon tiedostamattomat ristiriidat. Esimerkiksi Freudille oli tyypillistä juuri biografinen ja psykologinen kirjailijan tai henkilöhahmon psykoanalyysi. (Ihanus 1987, 15-16.) Huomio tekstin kautta tehtävään psykoanalyysiin syntyi vasta paljon myöhemmin, lähinnä lacanilaisten psykoanalyttikkojen ajatusten pohjalta. Freud kuitenkin huomasi jo biografisten ”paljastuksien” ongelmat. Hänen mielestään dogmaattis-kyklooppisissa analyyseissa oli mahdollisuus liian yksinkertaisiin

johtopäätöksiin: ”Samoin kuin jokainen neuroottinen oire, vieläpä unikin, antaa mahdollisuuden ’ylitulkintaan’ ja tulee vasta sen kautta täysin ymmärrettäväksi, syntyy myös jokainen aito runollinen luomus useammasta kuin yhdestä motiivista ja useammasta kuin yhdestä virikkeestä runoilijan sielussa ja on siten avoin useammalle kuin yhdelle tulkinnalle.” (ks. Ihanus 1987, 11-12.)

Freudin aikaisille psykoanalytikoille *neuroosi* oli kuitenkin yksi perustavimmista avainkäsitteistä, jonka mukaan taiteilijoita alettiin pitää neuroottisina ennemmin kuin degeneroituneina ja moraaliltaan turmeltuneina. Neuroosia pidettiin kulttuurielämän synnyttämänä tuotteena, ja se oli kulttuurisen kehityksen elinehto. Neuroosia pidettiin luovan toiminnan lähteenä, ja esimerkiksi runoilijoita pidettiin neurootikkoina, jotka kärsivät aina hysteriasta. Tällainen psykoanalyttinen ajattelu tuotti ja säilytti kirjallisuuden ja taiteen piirissä luovuuden ja ”sairaiden” taiteilijoiden ihannoimista ja heidän neuroosiensa tulkitsemista. Usein tulkinnat yhdistettiin teosten henkilöihin. (Ihanus 1987, 10-11.)

Tällaiset tulkinnat tarjosivat varmasti lukijoille mielenkiintoisia paljastuksia ja huppeita tulkintoja, mutta Freud oli oikeassa yrittäessään hillitä ylitulkittamista. Teosten henkilöiden sekoittaminen kirjailijan biografiaan ei anna kovinkaan tieteellisesti arvostettavia tuloksia, mutta maltillisesti tarkasteltuna biografiset lähtökohdat voivat antaa arvokasta tietoa kirjailijan kirjoittamistyöstä, ja sitä kautta tekstiin vaikuttavista tekijöistä. Esimerkiksi sairauden tutkiminen on perusteltua näistä lähtökohdista, jos voidaan osittaa sen vaikuttaneen kirjailijan luovuuteen ja kirjoittamistyöhön. Taiteellisen luovuuden käsittely psykoanalyttisin keinoin on arvostelijoiden mukaan usein yksipuolista ja täynnä piilevien merkityksien paljastamisyrityksiä. Tällaisissa lähtökohdissa pysyminen estää taiteeseen kuuluvan etenemisen, uuden etsimisen ja edistyksen. (Ihanus 1987, 31.)

Nykyinen psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus on jo irtautunut kirjailijan ja henkilöhahmojen psykologisesta ja patologisoivasta tutkimuksesta. Painopiste on siirtynyt koko teosten tulkintaan ja tarkasteluun. Hahmojen tarkastelusta on siirrytty tekstin maailmaan. (Ihanus 1987, 18.) Mielisairauksien ja taiteiden yhteys on otettu käsittelyyn siitä kiinnostuneiden henkilöiden lisäksi sellaisissa piireissä, jotka ovat itse asian kanssa tiiviisti kosketuksissa. Freudin aikaiset käsitykset taiteilijoiden mielisairauksista ja heidän tuotostensa suhteesta ovat muuttuneet ajan kuluessa. Samaan aikaan suhtautuminen nerouden käsitteeseen on muuttunut. Enää ei ajatella, että nerous ja mielen järkkäminen ovat ainoita keinoja luoda jotakin taiteellista. Freudin ajatukset olivat kuitenkin sidoksissa hänen aikalaistensa käsityksiin, ja myöhemmin psykoanalyttikot ovat luopuneet vastaavista käsityksistä. (ks. Trilling 1983 101-102.)

Aikaisempien käsitysten mukaan psykoanalyttikot siis uskoivat, että jos taiteilija on neuroottinen, myös hänen työnsä oli neuroottista. Nykyinen käsitys taas pohjaa siihen olettamukseen, että neuroosi on yksi väline selvitä todellisuudessa. Samalla ei voida olettaa neuroottisuuden olevan ehto taiteen tekemiseen, vaan se voi jopa heikentää taideteoksen arvoa. Jos uskoo siihen, että taiteellinen voima, eli luovuus on yhteydessä neuroosien kanssa, se voi olla yksi uusi lähtökohta tutkimukselle. Monet neuroottiset potilaat ovat lähempänä tiedostamatonta tasoa ja pystyvät tuntemaan intensiivisemmin erilaisia todellisuuksia kuin normaalit ihmiset. Kuitenkaan ei voida väittää, että taiteilijan työ olisi kiinni hänen älystään neuroottisena. Väite perustuu psykoanalyttikkojen olettamukseen taiteilijan uniikkiudesta. (Trilling 1983, 105, 108.) Mielisairaus ei voi olla ehto luovuudelle ja taiteelle, mutta toisaalta ne voivat tarjota taiteilijalle uudenlaista liikkumatilaa erilaisten todellisuuksien välillä. Sairaus aiheuttaa tunteita ja mielikuvia, joita terve mieli ei tavoita tai kohtaa.

Willian Barrett (1983, 99) kritisoi Trillingin ajatuksien pohjautuvan liikaa statistiseen ja tilastolliseen tutkimukseen. Barrett on samaa mieltä Trillingin kanssa siitä, että neuroosi ei tee kenestäkään kirjailijaa, mutta Barretin mukaan kirjailija pystyy käyttämään tietoisesti neuroosiaan apuna kirjoittamistilanteessa. Kirjailija voi imitoida neuroottista prosessia ja näin hyödyntää sitä kirjoittamisprosessissa. (ks. Barret 1983, 99.)

2.2.1 Sairaus ja psykoanalyysi

Freud kiinnitti huomiota uransa aikana myös *hysterian* käsitteeseen. Hysteria on noussut uudestaan esille, kun skitsofreniaa on alettu biologisoida perinnölliseksi sairaudeksi. Samoin antibioottien tehottomuus viruksia ja bakteereja vastaan aiheuttaa sen, että hysteria ”alkaa vastatransferenssillään uhata psykoanalyysia, joka sekkin on joutumassa uuteen kriisiin”. (Sallamaa 1997, 119.)

Hysteria liittyy melankoliaan ja masennukseen, joista on psykoanalyttisesti kirjoittanut muun muassa Julia Kristeva. Melankoliana pidetään sairautta, joka ei parane itsestään, vaan sen hoitoon tarvitaan masennuslääkkeitä. Melankoliassa on tyypillistä masentuneen mielialan vaihtelu maanisen hurmiovaiheen kanssa, ja se aiheuttaa symbolien ymmärtämisen estymistä. Melankolia on psykoanalyysissa käsite, jossa biologinen ja symbolinen taso kohtaavat. Freudilaisen lähtökohdan mukaan melankolis-depressiivinen oireyhtymä on ”riippuvainen kohteen menetyksen yleisestä kokemuksesta ja merkitsevien siteiden muutoksesta”. Melankolialla ja masennuksella on yhteinen rakenne, vaikka niiden aiheuttamat oireet poikkeavatkin toisistaan. Molempiin liittyy vahvasti menetyksen heikko sietäminen ja epäonnistumisen tunne. Masennuksen psykoanalyysiin kuuluu ajatus siitä, että masentuneisuuteen liittyy tiukasti vihan tunne, joka on toisen vihaamista ja liittyy myös seksuaalisuuteen. (Kristeva, 1998, 21-23.) Oman itsensä

jakaminen toiseksi persooniksi on yleinen piirre monissa mielisairauksissa. Vihaa ja seksuaalisuutta, ja niiden vaikutusta sairauteen ja kirjailijan tuotantoon voi mahdollisesti tutkia elämäkertateosten pohjalta, jonkinlaisena sivuprojektina vastaavanlaisissa tutkimuksissa. Etenkin Kiven ja Kailaan elämäkertoissa viitataan usein heidän tuotantaan tulkittaessa kirjailijoiden seksuaalisuuteen.

Masennus vaikuttaa sairastuneen puhekykyyn siten, että hänen puheestaan tulee toistavaa ja yksitoikkoista. Lauseet katkeilevat ja puhe muuttuu pakkomielteiseksi litanioiksi. Puheen vaikeutuminen ajaa masentunutta symbolien merkitysten taakse ja lukuisten ajatusten muodostamaan kaaokseen. Lääketieteellisesti masennus aiheuttaa tunteiden, liikkeiden, sekä muun normaalin vuoropuheen ja toiminnan hidastumista. (Kristeva 1998, 49-50.) Jos arkiset toiminnot vaikeutuvat ja hidastuvat, niin miten käy luovan toiminnan, esimerkiksi kirjoittamisen?

Melankolis-depressiivisyydelle ominaiset oireet, kuten liikkeiden ja ajattelun hidastuminen, ovat yleisiä muutenkin masentuneessa mielentilassa. Myös verbaalinen ulosanti hidastuu, ja kielen tasolla alkaa esiintyä monenlaisia ongelmia. Lauseenrakenteisiin muodostuu aukkoja niin, että esimerkiksi verbit ja objektit katoavat, ja niitä on mahdotonta päätellä lauseyhteydestä. Yllättävää on, että skitsofreenikoilla vastaavia häiriöitä ja sekavuustiloja ei esiinny. (Kristeva 1998, 50.) Asiasta on myös esitetty päinvastaisia huomioita. Kristevan kanssa eri linjoilla on Sallamaa.

Skitsofreniassa häviää subjekti-objekti -suhde, mikä tekee kirjoittamisen mahdottomaksi, väittää Sallamaa (1997, 117). Kuitenkin moni skitsofreniaa sairastava pystyy kirjoittamaan esimerkiksi runoja, koska runot ovat kielellisesti sallivampia kuin proosateksti. Tällaisiin väitteisiin löytyisi varmasti mielenkiintoisia huomioita psykiatrian puolelta, jonka takia pyrin tutkielmassani

ottamaan huomioon myös psykiatrisen taustan omaavien henkilöiden kirjoituksia aiheesta.

Sallamaan ja Kristevan tarkasteluja pohtiessa nousee esille ajatus, että runon kieli mahdollistaisi myös masentuneella tien luovaan kirjoittamiseen, koska se ei ole kiinnostunut normaalin kielenkäytön lauseyhteyksistä ja säännöistä. Mistä sitten erottaa, onko kyse kirjoittajan luovuudesta vai sairauden aiheuttamista kielellisistä merkeistä? Psykiatrinen sairaus vaikeuttaa luovuutta, koska se asettaa luovuudelle erilaisia rajoja. Kuitenkin esimerkiksi skitsofreniapotilas voi pystyä kuvailmaisissa hämmästyttävään luovuuteen. Luovuus on kuitenkin ollut olemassa potilaalla jo terveenä, mutta sairaus vasta tuo sen esiin. (Seppälä 1991, 17.)

Miten kieli on sidoksissa sairauteen ja sitä kautta luovuuteen? Masentuneen symbolinen hidastuminen voi johtua monista erilaisista tekijöistä. Psykoanalyttikot pohtivat asiaa monista näkökulmista aina aivojen toiminnasta sosiaalisen ja perheyhteisön vaikutukseen. Kieli on moniulotteisena keskeinen tekijä, joka vaikuttaa neurologisiin verkostoihin. (Kristeva 1998, 52-53.) Lisäksi kieli vaikuttaa arkisiin toimintoihin. Neurologiset sairaudet, jotka aiheutuvat symbolien hidastumisen kautta, jäävät kielen saavuttamattomiin. Tällainen sairaus on esimerkiksi masennus. Tällöin avuksi otetaan lääkitys, jolla pyritään palauttamaan symbolien ymmärtämiskykyä ja kielellistä toimintaa. (Kristeva 1998, 53-54.)

Masentuneen puhe vaikuttaa mielivaltaiselta, merkitykseltään tyhjältä. Tällainen kieli ei pysty tuottamaan metaforia, mikä aiheuttaa vielä lisää masennusta ja vieraannuttaa kielellisestä järjestelmästä. Toisaalta voidaan ajatella, että masentuneen puhe, surumielisyyys ja hidastuminen toimivat hulluuden vastaisena suojamuurina. (ks. Kristeva 1998, 57-58.) Masennuksen biologinen ja symbolinen

taso vaikuttavat siihen, miten taide ja kirjallisuus auttavat kamppailemaan sitä vastaan. Kristeva liittää runouden masennukseen tilapäisenä masennuksen ylioitteena, jos tietyt rytmit ja alkusoinnut vaikuttavat viestin välittymiseen. (Kristeva 1998, 80.) Tällainen lähtökohta mahdollistaa taiteellisen luomistyön, vaikka normaalissa kommunikoinnissa on ongelmia. Ajatus vaikuttaa ensin absurdilta, mutta toisaalta erilaisten taidemuotojen käyttö terapiassa on menestyksekkästä.

Psykoanalyttisen tutkimuksen kautta selviää, että luova toiminta on ollut ihmisille tie mielenterveyteen. Unelmoinnilla ja fantasioilla voi irtautua arjesta ja huumorin avulla voi oppia itsestään uutta ja hyväksyä itselle vieraita asioita. Luovuuteen liittyy yksilöllisen merkityksen lisäksi myös yhteiskunnallinen vaikutus. Psykoanalyttisen teorian mukaan psyykkiset tapahtumat määräytyvät niitä edeltäneistä tapahtumista, eikä mikään tapahtuma seuraa toista sattumalta. Tällaiset psyykkiset tapahtumat jakaantuvat joko primääriprosessiajatteluun tai sekundaariprosessiajatteluun. ”Primääriprosessiin kuuluu viettimaailma ja edellytys välittömään tyydytykseen. Primaariprosessissa ajattelun aiheuttaa kehittymätön ego, ja se muistuttaa lapsuuden ajattelua, jossa ei tiedosteta aikaa tai loogisia sääntöjä. Primaariprosessia esiintyy aikuisilla unissa, psykoottisissa elämyksissä ja neuroottisissa oireissa, jolloin ego palautuu tilapäisesti lapsuudesta tuttuihin luoviin toimintoihin. Sekundaariprosessi on täysin päinvastainen kuin primaariprosessi ja on looginen ’terveen järjen’ ajatteluprosessi.” (Seppälä 1991, 13, 16.) Seppälän esitys lähestyy ajatusta siitä, että neuroottiset potilaat pystyvät kohtaamaan intensiivisemmin erilaisia todellisuuksia verrattuna normaaleihin terveisiin ihmisiin.

Primääriprosessi- ja sekundaariprosessiajattelun yhteydessä voidaan puhua myös taantumuksesta, eli regressiosta liittyen egoon. Regressio tarkoittaa lyhytaikaista ja kontrolloitua palaamista aikaisempaan ajattelutapaan, josta pystytään taas

palaamaan takaisin aikuisen ajattelutapaan. Egon palveluksessa taantuminen on keskeistä inspiraatiossa, jolloin varhainen mielikuva saattaa vaikuttaa nykyiseen aikuisen loogiseen ajatteluun. Kun tällainen mielikuva tuodaan esille luomisprosessin aikana, tapahtuu heijastuminen, eli projektio. (ks. Kris 1952, 59-62.) Primaariprosessiajattelussa taannutaan maailmaan, jossa ei ole vallitsevia sääntöjä. Luovat teot ovat itsessään sääntöjen rikkomista. Sairastuneelle sairaus voi olla tällainen epälooginen maailma, jossa eivät päde sekundaariprosessiajattelun säännöt ja mallit. Psykkisten sairauksien aiheuttama muutos ajatusten ja kielen tasolla saattaa siis tarjota uuden ja erilaisen maailman lapsuuden omaisen ajattelumallin rinnalle.

Taiteelliseen luovuuteen liitettynä regressio tarkoittaa tapahtumista, jossa tyydytystä hakevat esitietoiset tai tiedostamattomat sisällöt tavoittavat taiteilijan tietoisuuden. Objektiassosiaatioihin ja visuaalisiin tiedostamattomiin mielikuviin yhteydessä olevaa mielihaluja tyydyttävää primaariprosessia esiintyy edellisen kaltaisessa operaatiossa. Realiteettiperiaatteen tapainen sekundaariprosessi liittyy taas ajatteluidentiteettiin ja auditiivisiin, yleensä jollakin tapaa tiedostettuihin sanamielikuviin. Taide ei kuitenkaan rajoitu pelkästään täydelliseksi primaariprosessiksi, koska siihen kuuluu viestinnän ja keskustelun ominaisuudet. Tällaisena taide perustuu primaariprosessin ja sekundaariprosessin toimivaan yhteistyöhön, jolloin se ikään kuin toimii välittäjänä itsestä todellisuuteen, ja sieltä takaisin. (Ihanus 1987, 26). Synteesiä tarvitaan, jotta taide pysyy sellaisena, että se voi kohdata vastaanottajan. Pelkästään primaariprosessin kautta tuotettu taide voi olla liian poikkeavaa ja tunnistamatonta, jolloin se ei enää ole vastaanottajan ymmärryskyvyn ulottuvissa.

2.2.2 Kirjailijat ja melankolia

Millaisia esimerkkejä psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus antaa kirjailijoista ja melankoliasta? Kristeva analysoi Gerard De Nervalin tekstiä *Perinnötön* ja Fjodor Dostojevskin kirjoituksia. Nerval tunsikin Kristevan (1998, 187) mukaan melankolisen prosessin ja psykoosin taustalla vaikuttavan kiihtyvän hajoamisen. Symbolisen toiminnan havainnoiminen, joka kapinoi esittämistä vastaan, nousee esiin Nervalin päätelmistä. Nerval esimerkiksi kertoo ystäviensä puheessa olleen salattuja käännteitä, joiden merkityksen hän kuitenkin ymmärsi. Nervalin kirjoituksista näkyvät hänen psykoottiset ristiriitansa, jotka muistuttavat melankoliaa, ja ne voivat lähestyä aina skitsofreenisuuttakin. Kristevan mielestä Nervalin ilmaisua hallitsee juuri melankolia, joka toimii hänen kohdallaan muuan muassa mielen, biologian ja kielen merkitystenmuodostuksen rajamailla. (Kristeva 1998, 188.)

Dostojevski (1821-1881) sairasti kaatumataudin lisäksi melankoliaa. Dostojevskin kirjoituksissa on kaatumataudin kohtaukseen liittyviä alakuloisuuden ja kärsimyksen tunteita, mutta myös merkkejä kärsimyksestä, joka voidaan liittää melankoliseen tilaan. Dostojevskin kuvaama kärsimys on lähellä melankolisen yliminän kuvausta, jota Freud kutsuu ”kuolemanvietin kulttuuriksi”. Dostojevski vietti aikaansa elämäkertojen mukaan mielellään murheellisten ihmisten seurassa. (Kristeva 1998, 195-196.) Samanhenkisten ihmisten seuran hakeutuminen on looginen tapa kohdata omia tunteita ja saada niille vastakaikua. Psykoanalyysi tarjoaa monia keinoja kirjailijan tekstien tulkintaan uusista sairauden tarjoamista näkökulmista. Usein tulkinnat perustuvat kivun tai kärsimysten kuvauksiin, mutta myös sairauden vaikutuksesta luovuuteen voidaan tehdä joitakin johtopäätöksiä.

Melankolia merkitsee kärsimystä, jossa ilmaisukyky on heikennyt ja merkitys menettänyt voimansa. Tämä aiheuttaa surumielisyyttä ja

ahdistuneisuutta. ”Melankolian merkitys on vailla mieltä oleva affekti, jota psykoanalyttikko etsii eläytymällä voimakkaasti masennuspotilaiden liikkeiden ja puheen hidastumisen takaiseen äänensävyyn” (Kirsteva 1998, 209). Tämä analyttinen kuunteleminen vaatii tahdikkuutta, joka on oikeinkuulemista ja anteeksiantamista. Anteeksiannon merkitys tulee esille myös Dostojevskin kehittämän melankolian merkityksen kautta. Dostojevskille anteeksiantaminen on kärsimyksen ja ajattelemattomien tekojen välissä olevaa esteettistä toimintaa. Esimerkiksi Raskolnikovin toimintaan liittyy melankolisen käyttäytymisen kautta tapahtuva kieltäytyminen, joka muuttuu kiitollisuudeksi, joka liittyy uskonnolliseen kokemukseen. Dostojevskin uskonnollisuus on sairauden lisäksi läsnä hänen tuotannossaan. (Kirsteva 1998, 208-210.) Myös Uno Kailaalla esiintyi hänen sairautensa kautta uskonnollisten piirteiden korostumista, esimerkiksi Kristuksen ilmestymisen kautta (ks. Ihanus 1987, 50-51).

Uudessa klinikassa lääkäri O. E. Hjelt merkitsi Kiven sairauden syyksi melankolian. Se toimi hyvänä yleistyksenä monelle diagnoosille ja samalla se oli terminä lääketieteellinen ja runollinen. Melankoliaa voi pitää aikakauden tautina, jollaisena se sopi hyvin myös Kivelle, joka yritti päästä ”tietämisen tuskast pois”. (Sihvo 2002, 188.) Ilmaisukykyä heikentävän ominaisuutensa myötä melankolia sopii hyvin myös hänen viimeisempien luomistöidensä ponnistuksiin.

Melankolian kautta jotkut Kiven lausunnoista muuntuvat sopiviksi suoraan psykiatrisen kirjallisuuden sivuille. Melankolia -käsitteellä voi luonnehtia Kiven runojen minäkohtaista surumielisyyttä ja persoonallisuutta. Kiven kohdalla melankolia yhdistyy myös hulluuteen kirjallisuuden kentän kautta. Ahlqvistin armoton kritiikki, jatkuvat taloudelliset huolet ja melankolia ovat asioita, jotka jo yksinään voivat tehdä vahvemmankin yksilön hulluksi. (Sihvo 2002, 304-305.)

2.2.3 Muukalaisuus

Taiteilijan työn kautta muukalaisuuden käsite on yksi uusi kiertotie tutkimuksessani, koska taiteilijalle taiteen tekeminen on usein työtä. Taiteilija on kuitenkin poikkeustapaus muiden työtä tekevien ihmisten joukossa. Hän on erilainen. Erilaisuus voi olla selkeää, tai taiteilija voi sopeutua hyvin muiden joukkoon. Jossakin määrin taiteilija kuitenkin voidaan rinnastaa Julia Kristevan näkemykseen muukalaisesta. Hänelle muukalainen on sellainen henkilö, joka ei kuulu mihinkään ryhmään. Tietyn yhteisön ulkopuolella syntynyt ei kuulu muiden kanssa samaan ryhmään, ja siksi hän on erilainen. Muukalainen eroaa ryhmästä, mutta erilaisuus ei aina ole muukalaisuutta. (ks. Kristeva 1992, 101-102.)

Taiteilija syntyy tiettyyn yhteisöön eikä ole siinä mielessä Kristevan esimerkin mukaisesti täydellinen muukalainen. Kuitenkin silloin, kun taiteilija on sairas tai muuten poikkeaa käyttäytymisellään yhteisön normeista, saa hän usein osakseen samanlaista kohtelua kuin muukalainen. Esimerkiksi Ihanuksen (1987, 44) mukaan Uuno Kailas on kuvannut runouden vaikuttaneen häneen suurella voimalla, johon kuului erilaisuuden ja muukalaisuuden tuntemuksia muiden tuntemuksien lisäksi.

Tietynlaisesta muukalaisuudesta on kyse myös Aleksis Kiven kohdalla. Hänen ystävänsä ovat kuvanneet kirjailijaa ajoittain eristäytyneeksi ja käyttäytymistavoiltaan poikkeavaksi. Luonteensa lisäksi sairaus teki Kivestä vielä entistä erilaisemman. Hän oli muukalainen ajan vallitsevassa kulttuurissa myös ajatustensa kautta. Kiven ponnistelut suomen kielen hyväksi tekivät osaltaan hänestä silmätikun aikana, jolloin muutoksen puolustajat kohtasivat ankaraa vastustusta.

Vuonna 1850 Suomessa oli voimassa sensuuriasetus, joka sääteli millaisia teoksia voitiin julkaista suomeksi. Suurin osa Kiven kirjallisista tukijoukoista halusi edistää suomenkielisen kaunokirjallisuuden kehittymistä. Päämäärä oli kaikilla sama, mutta poliittiset ja kielipoliittiset näkemyserot olivat suuria, mikä johti henkilöpoliittisiin ristiriitoihin. Jopa Kiven pahin kriitikko Ahlqvist kuului tähän ryhmään. Kirjallisuuden kenttä oli siis aikamoisessa myllerryksessä Kiven teosten ilmestyessä. Tukijoukkojensa keskuksellään hän oli mielipiteidensä kanssa erilainen, vaikka tavoite oli sama kuin muilla. (ks. Sihvo 2002, 191, 210.)

Aleksis Kivi oli kiihkeä fennomaani, joka puolusti suomenkielistä kansakoulua niin palavasti, että erään anekdootin mukaan hänet piti teljetä hurjistuessaan (ks. Sihvo 2002, 162). Kivi itse kuvasi veljelleen Emanuelille kirjoittamassa kirjeessä 22. helmikuuta 1867 Siuntiota pitäjäksi, joka tulisi aina olemaan hänelle muukalainen ja vieras. Samalla hän korosti, että haluaisi asua ennemmin suomalaisessa kuin ruotsalaisessa pitäjässä. Sihvon (2002, 163) mielestä tämä muukalaisuus avautuu toistakin kautta. Kiven ”muukalaisuus” oli hänelle loistava virike kirjoittamistyössä, ja luultavasti Siuntion luonto ja ympäristö näkyvät jollakin tasolla Kiven teksteissä.

Aleksis Kiven muukalaisuus ei ole kuitenkaan itsestään selvä ominaisuus. Eino Kauppinen (1966, 58) mukaan kirjailijan sosiaalista syrjään vetäytymistä korostava ajatus ei pidä paikkaansa, koska Kivi ajatteli samalla tavalla kuin nuorfennomaanit ja ajoi aatteita käytännöllisempään suuntaan. Kivi esimerkiksi toimi kulttuuripoliittisen *Kirjallisen Kuukausilehden* avustajana.

Kiven kohdalla muukalaisuus tulee esille myös tarkastelemalla käsityksiä tekijyydestä. ”Romanttinen tekijä ei ole oman aikansa tunnustama nero vaan eristyksissä aikalaisistaan.” (Kurikka, 2006, 25). Kiveä ei arvostettu kovinkaan paljoa hänen elinaikanaan, mikä vaikutti myöhemmin siihen, että hänestä ”syntyi”

yksi kotimaisen kirjallisuuden suurmiehistä. Tähän ajatukseen palaan vielä myöhemmin tutkielmassani.

Aikakaudella on vahva merkitys Kiven kokemassa kohtelussa. Nykyaikana erilaisuutta ymmärretään huomattavasti enemmän kuin 1800 -luvulla. Ylipäätään lajin säilymisen ja evoluution kannalta pitää ymmärtää, että jokaisen yksilön erilaisuuteen sisältyy positiivinen kehityspotentiaali. Tänäpä tarpeettomalta vaikuttava ominaisuus voi olla huomenna arvostettu ja tärkeä ominaisuus. Myös mielen erilaisuus pitäisi hyväksyä ja pyrkiä sallimaan laajasti erilaisuutta keskuudessamme. (Lönnqvist 2006, 2.)

2.3 Biografismi

Biografismi on ristiriitainen käsite nykyisessä kirjallisuudentutkimuksessa. Kirjailijan elämään, uskomuksiin ja arvoihin viittaaminen ei ole tällä hetkellä suosittua. Tekijä on saanut väistyä lukijan tieltä. Lukijalle on tehty tilaa esimerkiksi vähentämällä autoritaarista lukemista, jolloin ei enää ole olemassa oikean lukemisen normia, joka eroaa muista lukemisista. Autoritaarista lukemista on perusteltu juuri biografismin avulla, mutta esimerkiksi Roland Barthes vastustaa tällaista suhtautumista kirjallisuuteen. Barthes ei ainoastaan kritisoi biografismia vaan hänen mielestään tulkinnalle ei voida asettaa rajoja ennen kokemusta. Barthes kyseenalaistaa niin tekijyyden kuin auktoriteetin käsitteet. (Rojola 1993, 109.)

Biografismin hyväksyminen riippuu huomattavasti myös siitä, millaisena hahmona kirjailija käsitetään. Englantilaisen empirismin myötä syntyi käsitys kirjailijasta sellaisena hahmona, joka on yksittäinen, humaani henkilö. Aikaisemmin kertomuksen välittäjänä toimi shamaani tai laulaja. Tällöin esitystä ihannoitiin

eikä yksittäistä henkilöä ja hänen nerouttaan. Moderni kirjailija vaikuttaa kirjallisuushistorioissa ja elämäkerroissa. Positivismiin myötä käsitys kirjailijasta yksittäisenä henkilönä vaikutti pitkään myös kirjallisuudentutkimuksessa, jolloin huomio kiinnittyi tutkimuksissa kirjailijan elämään, persoonaan ja mieltymyksiin. (Barthes 1993, 111-112.) Kirjailijan elämän ja itse kirjailijan vaikutus tutkimuksissa on kuitenkin vähentynyt uudenlaisten lähestymistapojen myötä. Barthesin mukaan esimerkiksi ranskalainen Mallarmé ajatteli, että kirjassa lukijalle puhuu joku muu kuin kirjailija. Samoin Proust loi teoksiinsa kertojan, joka ei ollut yhtä kirjoittajan kanssa. (Barthes 1993, 112-113.) ”Kielitieteen kannalta kirjailija ei koskaan ole muuta kuin se joka kirjoittaa, eikä *minä* ole muuta kuin se joka sanoo *minä*: kieli tuntee ’subjektin’ ei ’henkilöä’ ” (Barthes 1993, 114).

Uudenlaisen tekstin käsityksen kautta myös kirjailijan merkitys muuttuu. Kirjailijan ei enää ajatella synnyttävän kirjaa, vaan tekstin syntyessä syntyy aina kyseiselle tekstille tekijä. Modernin tekstintekijän työhön vaikuttaa puhdas ei ilmaisun liike, johon ei vaikuta merkityksellinen kenttä, toisin kuin aikaisemmassa kirjailijakäsityksessä. Tekstintekijä on irti kaikista niistä mielialoista ja tunteista, jotka vaikuttavat kirjailijaan. Tekstintekijä käyttää apunaan vain laajaa sanakirjaa, jonka avulla hän muodostaa tekstiä. (Barthes 1993, 114-116.) Toisaalta kuitenkin kirjailija ei pysty välttämättä irtautumaan taustastaan, koska kirjoittaja on aina henkilö, johon vaikuttavat niin monet erilaiset asiat. Tämän takia Barthesin ajatus tekstintekijästä ei voi olla yleispätevä, koska tekstin tuottaa aina henkilö, joka on useiden yhtäaikaisten vaikutuksien alainen. Barthes puhuu tekstin selvittämisestä, ei sen tulkitsemisesta. Samalla hän käsittää kirjoituksen sellaisena, joka synnyttää koko ajan uusia merkityksiä. (ks. Barthes 1993, 116-117.) Tämä ajatus antaa tilaa juuri lukijalle.

Lukija löytää merkitykset tekstistä oman näkemyksensä kautta ilman analyttistä tulkintaa. Kuinka paljon biografismi sitten saa vaikuttaa tekstien tulkintaan, on edelleen vaikea kysymys, ja vastaus riippuu myös siitä, millaisia huomioita tekstistä tehdään. Biografismiin liittyy aina kyseenalaistamisen mahdollisuus ja suuri uhka väärintulkittamiseen. Samalla se on oivallinen väline tekstien tulkinnassa, jonka avulla tekstistä voidaan perustellusti löytää keskustelua herättäviä näkökulmia ja tutkimuskohteita.

Tekijyys on noussut uudestaan esille taiteen- ja kulttuurintutkimuksen keskusteluun. Uusien lähestymistapojen tarkastelujen kautta ei palata biografistiseen tutkimukseen, vaan keskitytään kartoittamaan tekijän elämän ja teosten kontekstualisoimisen mahdollisuuksia. Tämä vaatii peruskäsitteiden (tekijä, elämä, teos) määrittelemistä uudelleen. Kirjailijan elämän yhteys tuotantoon on asia, jota erilaisten tutkimussuuntien on vaikea käsitellä. Se on unohdettu kokonaan, tai sitten sitä on korostettu tutkimuksissa. (Kurikka ja Pynttari 2006, 8.) Aleksis Kivestä kirjoitetuissa elämäkertoissa näkyy hyvin, kuinka niissä kirjailijan elämän merkitys korostuu. Kiinnostus elämäkertojen tekemiseen on ehkä syntynyt kunnioituksesta Kiven tuotantoa kohtaan, mutta tämän elämä kuitenkin on alkanut hallita teoksia. Jopa Sihvon vuonna 2002 ilmestyneessä Kivi -elämäkerrassa on biografistinen ote, mikä saattaa johtua siitä, että hänen käyttämänsä lähteet ovat peräisin ajoilta, jolloin tutkimussuunta oli voimissaan. Niissä tekijyys on itse lähtökohta (ks. Kurikka 2006, 15). Elämäkertoista käy ilmi myös se, kuinka erilainen lähtökohta niiden tekijöillä on ollut. Esimerkiksi Meren, Achtén ja Puokan motiivit kirjoittaa Aleksis Kivestä ovat erilaiset kuin Tarkiaisella tai Koskimiehellä.

Nykyinen käsitys tekijästä ja tämän elämästä on saanut uusia piirteitä median kautta. Kirjailijan elämä erotetaan tämän teoksista, mutta itse kirjailija omana itsenään tai esittämänään hahmona on esillä julkisuudessa. Suomalaistenkin

kirjailijoiden joukossa näkyy viitteitä siitä, ”mitä Juhani Niemi on kutsunut termillä meediokirjailija: kirjailijoilta odotetaan jos ei konkreettisia elämänohjeita niin ainakin mielipiteitä maailmanmenosta.” (Kurikka ja Pynttari 2006, 13). Tällainen käyttäytyminen aukaisee uudenlaisen oven myös kirjailijan elämän ja teosten suhteeseen. Kirjailija voi esillä ollessaan paljastaa kirjansa lähtökohdat, omaan elämäänsä liittyvät faktat tai teoksensa fiktiivisyyden.

Biografismin kautta herää kiinnostus myös kirjailijan työhön ja etenkin kirjoittamisprosessiin. Voiko kirjailija tehdä työtään sairaana? Miten sairaus vaikuttaa teokseen? Onko näillä asioilla mitään väliä? Silloin kun kirjailijan henkilöahmo erotetaan teoksen tekijästä, ei asiaa ole käytännössä edes mahdollista tarkastella. Vaikka tekstistä löytyisi sairaskertomuksia tai taudinkuvauksia, ei näitä voida yhdistää kirjoittajaan, ellei tutkimuksen yhtenä tausta-ajatuksena ole juuri biografinen lähtökohta. Tällaisessa tutkimuksessa kirjailijan oltava läsnä, ei vain tekijänä, vaan kokonaisena persoonana. Toinen kysymys on kuitenkin se, kuka uskaltaa väittää teoksissa esiintyvien kokemusten olevan kirjailijan omia. Se on mahdotonta, ellei saa asiasta varmistusta suoraan kirjailijalta, koska kirjailijalla on oikeus mielikuvitukseensa ja fiktion. Kuitenkin lukijalla ja tutkijalla on oikeus tulkita tekstiä ja löytää siitä merkityksiä, joita sitten voi yrittää todistella käyttämällä mitä erilaisimpia teorioita ja lausuntoja apunaan.

Toisenlaisen polun tarjoaa taiteilijoiden luomisprosessiin liittyvä psykoanalyttisen tutkimuksen käsitys subjekti-objekti -suhteesta. Kielellisen objektin lisäksi psykoanalyttisen teorian mukaan henkilön elämään liittyvät objektin menetykset vaikuttavat surun ja syyllisyyden tunteisiin. Kuolemanajatukset ja surun jatkuva läsnäolo objektinmenetykseen liittyen vaikuttavat monien sellaisten taiteilijoiden työskentelyyn, jotka omaavat vastaavia kokemuksia. Taiteen avulla taiteilija luo uusia objekteja menetettyjen tilalle. Uno

Kailaan tuotannossa on runsaasti merkkejä tällaisesta uusien objektien luomisesta.
(ks. Ihanus 1987, 56-57.)

Sovellan psykoanalyttista teoriaa tutkimuskysymyksiini ja tutkimusaineistooni keskittyen psykologisen kirjallisuudentutkimuksen kolmeen päälinjaan, jotka esittelin tämän tutkielman johdannossa. Psykoanalyysin piiristä keskeisiksi käsitteiksi nousee hulluuden ja luovuuden rinnalle melankolia, neuroosi ja masennus, ja niiden vaikutus luomistyöhön. Tutkimukseni kannalta tärkeitä käsitteitä ovat lisäksi luovuus, hulluus, nerous ja skitsofrenia, joiden käyttö työssä vaatii näihin käsitteisiin perehtymistä.

3 TUTKIMUKSEN KÄSITTEITÄ

3.1 Luovuus

Luovuustutkija Jussi T. Kosken mielestä luovuus on uusien, hyödyllisten ideoiden ja ajatusten tuottamista. Luovuuden syvin olemus on aina sidoksissa sosiaalisuuteen. Kosken teos *Luova hierre* esittelee erilaisia luovuuden jaotteluita ja tarkastelee luovuutta käsitteenä lukuisista näkökulmista. (ks. Koski 2001, 15-16.) Arkisessa kielenkäytössä luovana pidetään useita asioita. Usein kuitenkin taidealoihin kuuluvia töitä pidetään muita askareita ja töitä luovempina. Luovuutta on kuitenkin melkein joka asiassa, ja jokainen arvottaa itse, minkälaista luovuutta arvostaa enemmän.

Luovuustutkijat ovat tehneet toisistaan eroavia luovuuden määrittäyksiä. Usein luovuustutkimuksissa luovaa tuotosta määritellään tietynlaisin kriteerein. Usein luovan työn kriteerinä pidetään työn uutuusluonnetta (novelty) ja sen hyödyllisyyttä (utility, usefulness) (ks. Nickerson 1999, 392; Sternberg & Lubart 1999, 3). Jan-Erik Ruthin mukaan luovuus ja luova toiminta ovat yllätyksellistä, ja luovalle persoonalle on ominaista tuottaa tietyn informaation vaikutuksesta vaihtoehtoja, joiden painotus näkyy tuotoksen muuntuvuudessa ja laadussa (Ruth 1984, 17).

Aikaisemmin ajateltiin, että nerous ja luovuus kulkevat käsi kädessä. Nerokkaan luovuuden patologisia piirteitä korostivat ja toivat esille 1800-luvulla muun muassa Friedrich Nietzsche, ranskalainen Jeanne Moreau ja italialainen Cesare Lombroso. Houkuttaa ajatella, että kirjailijoiden työn luovuus kietoutuu yhteen nerouden ja hulluuden kanssa. Edellistä väitettä ei kuitenkaan voida esittää yleistäen, ja siihen on vaikea sitoutua kokonaisvaltaisesti. Luova kirjoittaminen voi olla nerokasta, ja se voi olla hullua. Kirjoittaminen antaa mahdollisuuden

kirjailijalle käyttää ja kokeilla luovuutensa rajoja hulluuden ja nerouden välimaastossa. Luovuuden mystifioiminen ja ”tavallisten” ihmisten väheksyminen elitistisissä yhteiskunta- ja koulutuspoliittisissa näkemyksissä liittyy siihen, että nerous- tai suurmiesteorioissa luovuutta pidetään vain kyvyiltään poikkeuksellisten henkilöiden toiminnan ominaisuutena (Koski 2001, 15).

Ritva Haavikko (1984, 234) toteaa kirjailijalla olevan kykyä käyttää hyväkseen omia tiedostamattomia sielunalueitaan. Tällöin kirjailija kirjoittaessaan on poikkeavassa mielentilassa, jonka seurauksena hän on avoinna tiedostamattomasta tulvivalle ainekselle. Kuitenkin kirjailija on luomisprosessissaan myös yhteydessä tietoiseen minäänsä. Luomisprosessi on tietoisesta ja tiedostamattomasta yhteispeliä. J.W Goethe, jota usein tietosanakirjoissa ja kirjallisuuden kentässä kutsutaan neroksi, uskoo itse siihen, että kaikki, mitä nero tekee nerona, tapahtuu tiedostamattomasti (Kärki 1976, 22). Tiedostamattoman tason nähdään siis kiinteästi kuuluvan luomisprosessiin. Haavikon (1984, 240) mukaan kuitenkin juuri fiktiivinen luominen edellyttää luontaista lahjakkuutta. Nickersonin (1999, 419) mukaan on kuitenkin hyvä pitää mielessä, että useimmiten yksilöt ovat luovia hyvin erilaisilla tavoilla ja erilaisista syistä.

Tarkkoja määritelmiä yksilöllisen luovuuden suhteen on lähes mahdotonta tehdä. Taiteellista ja tieteellistä luovuutta tutkineen Gregory Feistin mielestä näillä aloilla toimivat ihmiset kuitenkin ovat muun muassa avoimia uusille kokemuksille, epäsovinnaisia ja kunnianhimoisia. Taiteilijoiden ja tutkijoiden välillä on kuitenkin selvä ero. Taiteilijat ovat tunteellisempia ja epätasapainoisempia kuin tutkijat. Lisäksi taiteilijat poikkeavat enemmän normeista. (Feist 1999, 289-290.) Tämän takia taiteilijoilla saattaa olla usein enemmän ”ongelmia” luovuutensa kanssa kuin arkisempien ammattien harjoittajilla.

Luovuuteen liitetään monia myyttejä, joista ehkä tunnetuin on näkemys, jonka mukaan nerous ja hulluus liittyvät yhteen. Nykykäsityksen mukaan luovuus on yleensä irrotettu käsitteenä kiinteästä suhteesta nerouden ja hulluuden kanssa. Haavikon ajatukseen luontaisesta lahjakkuudesta löytyy tukea etenkin 1900-luvulla tehdyistä tutkimuksista. Esimerkiksi Frank Barron on tutkinut neuroottista ja psykoottista luovuutta ja tullut siihen tulokseen, että neurootit ja psykoottiset henkilöt ovat luovia poikkeavuudestaan huolimatta, eivätkä siitä johtuen. Vastaavien tutkimuksien mukaan aikaisemmin vallinnut ja tavanomaisempi oletamus siitä, että taiteilijat olisivat henkisesti poikkeavia, ei saa tukea. Tämä tekeekin luovuuden ja hulluuden (erilaisten mielensairauksien) yhteydestä monimutkaisen ja vaikeasti koossa pidettävän asian. Ehkä juuri tämän takia luovuudesta puhuttaessa keskustellaan usein luovasta hulluudesta. Luovuutta ympäröi tietynlainen hulluuden aspekti, jolla kuvataan lähinnä luomisprosessia. Yksi ajatus luovuuden ja nerouden yhtäaikaisuudesta voi olla mahdollista luonteen poikkeuksellisen herkkyyteen myötä. Yleisesti luovia taiteilijoita on pidetty herkkinä, jolloin on mahdollista ajatella, että herkkyys voisi altistaa neurooseille ja psyykkisille häiriöille. (<http://afot.net/Luovuus/Lu-Tekstit/lu-myx.htm>)

3.2 Nerous

Nero ja nerous ovat käsitteinä merkitykseltään muokkautuneet yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten mukana. Antiikin aikana nerolla tarkoitettiin *Daimonia*, jumalallista henkiolentoa, joka jakoi kohtalon määrääviä osia ihmisille. Uudessa testamentissa Daimon muuttui riivaajahengeksi, kun taas latinan kieleen sana käännettiin muotoon *Genius*, joka tarkoitti lähinnä suojelushenkeä. Käsite genius kuitenkin palaa keskusteluun vasta 1700-luvun englantilaisessa perinteessä. Tällöin se alkoi merkitä neroa henkilönä, ja toisaalta myös henkilössä olevaa neroutta. (Oesch 2001.)

Nykyisin arkikielessä nerolla tarkoitetaan lähinnä älykkyydellään muista erottuvaa henkilöä. Nero ei kuitenkaan ole aina ollut personifioitu termi, vaan sanalla nero on tarkoitettu tieteen, taiteen ja ajattelun inhimillistä kykyä, sekä luonnon luovuutta. Erna Oeschin (2001) *Kohti olemassa olon logiikkaa* -luennon mukaan myöhäisromantiikan aikana tapahtui neron personifioituminen, josta jatkuu neron käsitteen trivialisoituminen. Nykyaikana on käytössä juuri tämä neron trivialisoitunut käsite. Neron käsite on arkipäiväistynyt, ja sillä voidaan tarkoittaa ketä tahansa henkilöä, joka on tehnyt jotain henkisesti, taiteellisesti poikkeuksellista.

Varhaisromantiikan aikana neroa pidettiin Jumalassa olevan ihmisen ikuisen idean realisaationa. Tällöin nerouteen liittyi eettinen ulottuvuus, vaatimus ihmisyyden toteuttamisesta. Neron käsite kuitenkin koki suuren muutoksen siirryttäessä varhaisromantiikasta myöhäisromanttiseen aikaan. Myöhäisromantiikan aikana nero käsite monipuolistui. Nero sai oikeuden itse asettaa omat rajansa, nousta lakien yläpuolelle. Henkilö, jota alettiin kutsua neroksi, sai tällöin oikeuden toteuttaa ja hallita niin hyvän kuin pahankin viettejä. (Oesch 2001.)

Nerolle ja nerouden käsitteelle on annettu monia erilaisia määrittelyksiä. Muun muassa ranskalainen luonnontutkija George Buffon sanoi, ettei nerous ole muuta kuin suuri taipumus kärsivällisyyteen (Kärki 1976, 21). Samuel Taylor Coleridgen mukaan nerous on kasvamisen kyky, kun H. Türckin mielestä nerous on rakkautta (Kärki 1976, 21). Nerouden arvoitus ja ongelma on jotain tavoittamatonta ja mystillisen salaperäistä. Achtén (1984, 13) mukaan nerous ja suuri lahjakkuus ovat sidoksissa persoonallisen herkkyyden kanssa.

Nerouden arvoitusta on yrittänyt ratkaista muun muassa Ernst Kretschmer kirjassaan *Nerous ja ihminen* (1951). Kirjan esipuheessa suomentaja Veli Valpola määrittelee nerokkaan ihmisen persoonallisuuden suureksi itsenäiseksi arvoksi,

joka nousee ohi neron teosten tai tuotteiden arvon. Valpolan mukaan tavallisille ihmisille nerot ovat suuri ohje ja lohdutus. (Valpola 1951, 6-7.)

Mikä asettaa neron tavallisen ihmisen yläpuolelle? Neroutta pidetään saavuttamattomana, synnynnäisenä kykynä. Kenties on helpompi asettautua niiden käsitteiden ulottumattomiin, jotka vaatisivat täydellistä ymmärtämistä. Kun määritellään neroutta ja kutsutaan poikkeuksellista taidetta tuottavia yksilöitä neroiksi, samalla väheksytään omaa henkistä voimaamme, persoonallisuuden ja omien kykyjen voimavaroja. Kretschmerin (1951, 14) mukaan neron käsite on juuri yksilöllinen, vaikka se kallistuukin alkukantaiseen pyhimysten palvontaan. Kretschmerin määrittelyitä ja esimerkkejä tarkasteltaessa on huomioitava hänen ajatuksiensa sidoksisuus hänen omaan aikakauteensa.

Arkipäiväinen käsitys taiteilijoiden ja tiedemiesten omituisuudesta voi liittyä pelkästään lahjakkuuseroihin. Yliälykkäät tai huippuluovat yksilöt, joita on kutsuttu usein neroiksi, ovat toiminnallaan kaukana normaalitasosta, mikä saattaa tehdä heistä poikkeavia. Tällainen poikkeavuus voi määrittää hulluutta, mutta mielisairaus määritellään lääketieteellisesti. Luovien ja lahjakkaiden poikkeavuus korostuu silloin, jos heidän persoonansa ja käyttäytymisensä on normaalikäsitteen vastainen. Esimerkiksi taiteilijat saattavat jopa korostaa voimakastahtoisuuttaan ja sosiaalista piittaamattomuutta vastustamalla erilaisia normeja ja tapoja.

(ks. <http://afot.net/Luovuus/Lu-tekstit/lu-myx.htm>)

Neroa ja luovaa henkilöä yhdistävä ominaisuus on mielikuivitus. Nero ymmärtää idean ja tuottavan mielikuivituksen voiman, täydentää, vahvistaa ja toistaa nautintoa kaikista merkittävistä kuvista elämästä, mukaan lukien syvällisen tietoisuuden (Foster 1999, 218). Schopenhauer tarkoittaa nerolla useimmiten juuri taiteellista henkilöä, jonka neroudelle mielikuivitus on edellytys. Mielikuivituksen

ei tunne muuta kuin aistihavainnon, eikä saa aikaan mitään suurta kuin ehkä laskemisessa ja matematiikassa (Schopenhauer 1944, 79). Nykyisin tilanne on päinvastainen. Usein etenkin media esittelee käsityksiä, joiden mukaan yhteiskuntamme arvostaa matemaattista lahjakkuutta taiteellista lahjakkuutta enemmän. Myös yhteiskunnan suhtautuminen mielisairauksiin ja sitä kautta hulluuteen on muuttunut kehityksen myötä.

Nykyisin nero korvataan käyttämällä termiä *suuret mestarit*. Psykoanalyttista taustaa omaavan Jorge Enrique Adoumin (1997, 16) mukaan tekstin työstämistä voidaan pitää pakkomielteisenä joillakin kirjailijoilla. Adoum mainitsee esimerkkeinä Gustav Flaubertin, joka koki suurta ahdistusta yrittämällä täydellisyyttä, ja Oscar Wilden, joka saattoi saada yhden työpäivän aikana vaihdetuksi vain välimerkin paikan. Adoum on kuitenkin ironisella tavalla myös vastaan kirjailijoiden asettamista muiden yläpuolelle. Vastalauseena niille runoilijoille, jotka kuvittelivat omistavansa jonkin jumalallisen lahjan, Adoum väitti, että kirjailija on vain ihminen, joka tekee työtään siinä missä kaikki muutkin. Psykoanalyttisen taustan kautta hän kuitenkin on sitä mieltä, että kirjoittaminen on terapiamuoto. Samalla hän pohtii myös sitä, voiko luomistyön avulla paeta todellisuutta. Adoum suhtautuu väheksyen myös väitteeseen, että taidetta tekevät ihmiset kärsisivät muita enemmän hulluudesta tai melankoliasta. (Adoum 1997, 16-18.)

3.3 Hulluus

Hulluus ja *hullu* eivät ole pelkästään lääketieteen termejä, vaan ne ovat kiteytyneet määrittelemään normaalista poikkeavaa toimintaa. Hullu ei tarkoita pelkästään sairasta, vaan myös konstituoitua ja ylläpidettyä poikkeavuutta, jotka ilmenevät välttämättöminä kulttuurisina funktioina. (Foucault/NV 1/1999, 21.) Hulluus ei ole

välttämättä kovin akateeminen termi, mutta sitä käytetään kuitenkin yleisesti esimerkiksi lääketieteellisissä kielessä ja arkikielessä, tosin hyvin erilaisin merkityksin. *Hulluus* -terminä on kiehtova, ja se liittyy niin kiinteästä työni sisältöön, että katson sen olevan oikeutettu esiintymään työni yhtenä käsitteenä. ”Hulluudella on aina monta puolta. Se synnyttää uutta, luovaa, ennennäkemätöntä ja -kokematonta. Luovuudessa on mukana palanen sinisilmäistä uskoa siihen, että asiat järjestyvät, rohkeutta rikkoa rajoja. Mutta hulluus myös rajoittaa elämää. Se tuo elämään kärsimystä, pimeyttä, rajoituksia. Hullun uralta on vaikea päästä pois.” (Lahti, 1997, 7.)

Hulluus on jotain, mitä vastaan meillä ei ole kunnollisia, toimivia aseita. Maailman konflikteissa voi omin silmin havaita sen hulluuden. Foucaultin (1965) *Madness and Civilization* -teos kiteyttää loppujulistuksessaan osuvasti kuinka voitokas ”hulluus” on ollut:

Hulluuden uusi ja viekas voittokulku: maailma kuvitteli mittaavansa ja tuomitsevansa hulluuden psykologian avulla. Maailman pitäisi kuitenkin tuomita itsensä hulluuden edessä, koska kamppailuissaan ja tuskissaan se vertaa itseään liiallisuuksiin sellaisiin töihin, joita Nietzsche, van Gogh ja Artaud tekivät. Eikä mikään maailmassa, eritoten se, mitä hulluudesta voidaan tietää, turvaa sitä itseään näiden hulluuden teosten huomioilta. (Foucault 1965, 289.)

Samalla lainaus on hyvä esimerkki siitä, kuinka kietoutunut hulluus yhteiskuntaamme on. Monien asioiden takana saattaa olla pienenä tai suurena osatekijänä hulluutta, joka voi esiintyä esimerkiksi sosiaalisena, psykologisena, arkipäiväisenä tai lääketieteellisenä hulluutena.

Ei voida muodostaa yhdenlaista totuutta hulluudesta. ”Hulluuden ymmärtämiseksi tarvitsemme mahdollisimman kokonaisvaltaista ja moniulotteista ihmiskäsitystä. Ihminen ei ole kone, jonka jokin osa – aivot tai jokin muu – voitaisiin nähdä erillään kokonaisuudesta.” (Andersson 2003, 24.) Myös kirjailija on kokonainen

pakkaus, jonka olemukseen kuuluu monia erilaisia piirteitä, joita tarkasteltaessa on muistettava, että niiden taustalla on kokonaisuus.

Sen lisäksi, että hulluutta on vaikea määrittää, se on jo terminä joillekin ihmisille jotakin vierasta ja outoa. Terveen ihmisen on vaikea eläytyä hullun maailmaan, koska se on hänelle niin vieras. Hullun maailma on meiltä suojattu maailma, minkä vuoksi pidämme tällaisesta maailmasta, jonne meillä ei ole pääsyä hulluina. Tällöin myös hullun käytöksestä tulee meille omituista ja ahdistavaa. (Andersson 2003, 29-30.) Mielenkiintoista on se, että kirjailija teoksillaan avaa jonkin maailman lukijoille. Hulluuden ja luovuuden yhteyden tutkimisessa tämä on hyvin tärkeä huomio. Jos kirjailijan mielisairaus vaikuttaa hänen luovuuteensa tai hänen tuotoksiinsa, ovatko ne terveille normaaleille ihmisille vieraskäyntejä hullun maailmaan?

Käytän tutkimuksessani käsitettä *hulluus* kuvaamaan yleisesti myös mielensairauksia, vaikka mielisairaudet ovat todellisuudessa invalidisoivia ja hyvin arkipäiväisiä sairauksia, kun taas käsitteeseen *hulluus* liittyy paljon mielisairauksien ulkopuolelta tulevaa mystiikkaa. ”Yleisemmässä mielessä hulluudella tarkoitetaan psykoosia – siis tilaa, jossa ihminen on sekava eikä enää hahmota itseään ja ulkomaailmaa samalla tavoin kuin normaalitilassa. Psykoosi voi olla paljon muutakin kuin skitsofreniaa.” (Andersson 2003, 63.) Psykiatriassa hulluudella taas tarkoitetaan skitsofreniaa, jossa potilaan mieli on jakaantunut (Andersson 2003, 63).

Mielisairaus vaikuttaa ihmisen toimintaan siten, että hänen kykynsä suorittaa arkipäiväisiä askareita heikkenee. Esimerkiksi skitsofrenia ja paranoia supistavat ihmisen maailman hyvin pieneksi. Mielisairauksien oireet eivät ole sairaalle välttämättä luovia, vaikka ne siltä vaikuttavat. Arjen toimintojen heiketessä usein myös luova toiminta heikkenee. Onkin syytä muistaa, että luovuutta on paljon

monissa muissa asioissa kuin taiteessa. Taiteeseen liittyy mystisyyttä, jolloin siihen liitettyä hulluuskin saa samankaltaisia piirteitä.

(ks. <http://afot.net/Luovuus/Lu-Tekstit/lu-myx.htm>)

3.4 Mielenterveys ja skitsofrenia

Saksalainen romanttiseen *Myrsky ja kiihko* -koulukuntaan liitetty kirjailija J. M. R. Lenz (1751-92) oli ensimmäisiä skitsofreniaan sairastuneita kirjailijoita. Skitsofreenista Friedrich Hölderlinia (1770-1843) pidetään skitsofreniaa sairastaneiden kirjailijoiden esiintulon alustajana. Skitsofreniaa oli kuitenkin vielä tuolloin vaikea erottaa muista sairauksista, kuten aivosyfiliksestä, josta kärsivät esimerkiksi Charles Baudelaire, Kaarlo Kramsu ja Kasimir Leino. Itse asiassa varsinainen skitsofrenia -termikin vakiintui lääketieteessä vasta vuonna 1911, kun sen nimesi sveitsiläinen psykiatri Eugen Bleuer. Muita tunnettuja skitsofreenikkoja ovat esimerkiksi runoilija Juhan Liiv Virossa, Sylvia Plath Englannissa ja Gustav Fröding Ruotsissa. (Sallamaa 1997, 113-114.)

Psykiatri Esa Leinonen (2001) kertoi taideaineiden- ja lääketieteen laitoksen yhteisprojektin *Taide ja taudit* -seminaarissa siitä minkälainen sairaus skitsofrenia on. Skitsofrenia on vaikein psykiatrinen sairaus, johon yleensä sairastutaan nuorena. Skitsofreniaan sairastuminen aiheuttaa toimintakyvyn laskua ja elämänlaadun huonontumista. Skitsofrenisia ennakko-oireita ovat eristäytyminen, luonteen muutos, keskittymisvaikeudet ja epäluuloisuus. Skitsofrenikolla on ongelmia impulssien käytössä, joka kielen tasolla näkyy muun muassa häilyvyyksinä teksteissä sekä kielen toimintahäiriöinä. Hajanaisessa skitsofreniassa ei potilas pysty loogisiin ajatuskaariin.

Ojasen ja Sariolan mukaan luovan ajattelun prosessille on ominaista poikkeavien menetelmien, näkökulmien sekä asiayhteyksien löytäminen. Samanlaisin sanoin voi kuvata myös skitsofreenista ajattelua, josta kuitenkin puuttuu käsitteenmuodostuskyvyn antama taito erottaa epäolennainen olennaisesta. Käsitteenmuodostuskyvyn puuttuminen ja kykenemättömyys pitkäjänteiseen työskentelyyn vaikuttavat siihen, ettei ajattelu- ja työskentelyprosessi johda luoviin tuloksiin. Kuitenkin tiedetään, että eri aikoina on ollut merkittäviin taiteellisiin tuloksiin pystyneitä skitsofreniaa sairastaneita henkilöitä. Esimerkiksi Kivi oli hoidossa Lapinlahden sairaalassa vaikeasti psykoottisena, mutta ei pystynyt jatkamaan kirjallista uraansa sairauden puhkeamisen jälkeen. Toisaalta skitsofreniaan sairastunut Lauri Viita kykeni jatkamaan kirjailijanuraansa vielä sairastumisensa jälkeenkin. Viidan joissain runoissa voidaan kuitenkin nähdä selvästi skitsofreenista miellekarkua muistuttavaa äänneassosiaatioiden leikkiä, josta sisältö on kaikonnutta ja äännemaalailu sekä soinnuttelu itsetarkoituksellista. (Ojanen-Sariola 1996, 32-33.)

Mielenterveys on ihmisten sisäinen voimavara, joka on käytössä koko ajan. Jokaisen voimavarat ovat erilaiset; toisilla ihmisillä esimerkiksi geneettiset perusvalmiudet voivat olla paremmat kuin muilla yksilöillä keskimäärin. Myös lahjakkuus on yksilöllistä. Jatkuvässä käytössä mielenterveys elpyy, uudistuu ja kehittyy kuin uusiutuvat luonnonvarat. Voimme myös itse vaikuttaa uusiutumisasiin. Onnistumisen kokemukset ja lepo ovat edellytyksiä siihen, ettei mieli järky. Hyvä mielenterveys liittyy muun muassa lahjakkuuteen ja sopeutumiseen. Tällöin arki siis tukee hyvää mielenterveyttä. Myönteistä lahjakkuuden poikkeamista suositaan edelleenkin esimerkiksi urheilussa ja taiteen piirissä. Samoin luovuus on ryhmän tai yksilön poikkeavuutta, jolloin yhteiskunnassa voidaan suosia luovia henkilöitä. (Lönqvist 2006, 1-3.)

Mielenterveydessä yhdistyy terveys ja sairaus. Se on jatkumo, jonka toisessa päässä ovat superterveet yksilöt, ja toisessa vaikeista psyykkisistä oireista kärsivät. Enemmistö ihmisistä sijoittuu edellisten ääripäiden väliin. Originellit ihmiset pysyvät terveen kirjoissa niin kauan, kun oireet eivät heitä häiritse, ja he pystyvät huolehtimaan itsestään. Se, että muut ihmiset luokittelevat toisen ihmisen erikoiseksi, ei vielä tee kenestäkään sairasta. Kuitenkin originellien ihmisten joukossa on myös psykoottisen tausta omaavia henkilöitä, tai niitä joilla on persoonallisuuden häiriöitä. (Lönnqvist 2006, 4-5.) Keitä nämä ”originellit” ihmiset sitten oikeastaan ovat? Ehkä he ovat poikkeavasti lahjakkaita, esimerkiksi taiteilijoita. Niitä henkilöitä, jotka erottuvat muiden taiteilijoiden joukosta.

Kirjailijoiden keskuudessa näyttää esiintyvän yllättävän runsaasti mielenterveydellisiä häiriöitä. Kuitenkin skitsofrenia vaikuttaa olevan harvinainen taiteen ja tieteen tekijöiden keskuudessa. (Lönnqvist, 2006 12.) Suomalaisessa kirjallisuushistoriassa skitsofrenia kuitenkin on yksi tärkeä yhteinen nimittäjä, kuten esimerkiksi Kivellä, Kailaalla ja Viidalla. Skitsofrenian esiintyminen sairaushistoriassa voi johtua kuitenkin ajalle ominaisesta lääketieteen tuntemisesta, ja sitä kautta vääristä diagnooseista.

Valikoituihin otoksiin perustuen on väitetty, että kirjailijat kärsisivät usein masennuksesta tai alkoholismista. Tieteellinen tutkimus ei ole vielä pystynyt osoittamaan aukottomasti, että ”tieteen tai taiteen alueella luovaa työtä tekevät valikoituisivat tietyllä tavalla mieleltään häiriintyneiden joukosta tai että he altistuisivat urallaan mielenterveyden riskitekijöille muita enemmän.” (Lönnqvist 2006, 12). Lönnqvist ei siis usko esimerkiksi Postin tutkimukseen. Hän kuitenkin myöntää, että luovan työn toimintaan liittyy myös mielenterveydellisiä riskejä. Vaihteleva asema ja arvostus yhteisössä, palkitsemisen puute ja eristäytyvä työtapa altistavat itsetunnon tasapainon järkkymiselle. Rankka työ aiheuttaa masennusta ja uupumusta, joita alkoholi vielä pahentaa. (ks. Lönnqvist 2006, 13.)

Kun tutkitaan sitä, miten kirjailijan sairauteen on suhtauduttu eri aikoina, on olennaista myös se, miten mielensairauksiin on yleisesti suhtauduttu. Mielisairaaksi todettuun henkilöön kohdistuvat reaktiot ovat yhteiskunnassa erilaisia. Mielisairasta voidaan sääliä, pilkata, hoitaa tai häneen voidaan suhtautua välinpitämättömästi. Erilaisten suhtautumisten toisena ääripäänä on torjunta ja eristäminen, ja toisena taas huolehtiminen ja tukeminen yhteisön jäsenenä. (Ojanen -Sariola 1996, 81.)

Amerikkalainen Susan Sontag vertaa mielisairauden asemaa tämän vuosisadan ihmisten mielikuvissa siihen, kuinka aikaisemmin romantisoitiin ja toisaalta pelättiin tuberkuloosia. Tuberkuloosiin ja mielisairauteen liitetyt mielikuvat rinnastuvat monissa kohdissa toisiinsa. Molempiin sairauksiin liittyy eristäminen, ja tuberkuloosin tavoin myös mielisairaus on eräänlaista maanpakolaisuutta; jotta potilas voisi parantua, hänet täytyy siirtää pois normaalista päiväjärjestyksestä. (Sontag 1991, 40-41.) Miten erilainen suhtautuminen sairauteen on vaikuttanut kirjailijoiden saamaan arvostukseen? Voisi ajatella, että yhteiskunnassa vallitsevilla käsityksillä sairaudesta on asiaan selvä yhteys. Kysymykseen saadaan vastaus, kun tarkastelun kohteiksi nostetaan eri aikoina sairastuneita kirjailijoita.

4 KIVEN SAIRAUS ELÄMÄKERROISSA

4.1 Monta mieltä sairaudesta

Tarkiainen kirjoittamassa Kivi -elämäkerrassa on loppupuolella kokonainen luku koskien Kiven sairautta ja kuolemaa. Tarkiainen yrittää selittää Kiven sairastumisen syitä aina perintötekijöistä vallitsevan aikakauden vaikutukseen. Kiven sairaus on elämäkerrassa aluksi heikkohermoisuudesta johtuvaa hermosairautta, joka myöhemmin muuttuu synkiksi mielentiloiksi ja mielihäiriöiksi. Tarkiainen mainitsee Kiven alkoholin käytön vain ohimennen ja tuo sen sijaan esille mahdollisen vakavan tartunnan (kuppa), joka keväällä 1870 olisi saanut Kiven nopeasti heikkoon kuntoon. (ks. Tarkiainen 1923, 616, 619-620.) Myös muiden lähteiden mukaan Kivi luultavammin sairasti kuppaa, joka vaikutti heikentävästi hänen yleiskuntoonsa. Achté on asiasta eri mieltä. Hänen mukaansa Kivi ei sairastanut kuppaa (ks. Achté 1982, 189). Sihvo on asiasta Achtén kanssa samoilla linjoilla (ks. Sihvo 2002, 302).

Kiven sairastaminen tulee esille Tarkiaisen teoksessa myös muualla kuin varsinaisessa *Sairaus ja kuolema* -luvussa. Analysoidessaan Kiven Alma -näytelmää Tarkiainen käyttää viittauksia kirjailijan sairauteen. Kiven hourivat kuvat runoissa ovat ”kummunneet kuumeenpoltteesta”. Samoin näytelmän vuorosanat ovat ”sairaana runoilijan kuvitelmia, runoilijan, joka tunsu elämänsä riutuvan illaksi ja ikuisen yön odottavan”. *Margaretan* kohdalla Kiven terveys oli jo heikko, ja hän tarvitsi toisten apua kirjoitustyöhönsä. (Tarkiainen 1923, 582-584.)

Jotkut Tarkiaisen Kiven sairauskuvauksista vaikuttavat hyvin samanlaisilta kuin maanis-depressiivisten potilaiden oirekuvaukset. Tarkiaisen mukaan Kiven mielialan vaihtelut olivat piirteitä, joita esiintyi myös

maailmankirjallisuuden ”suurimmilla” ja joissa oli kyse vain laajoista ja joustavista tunteista. Koska Kiven ”mielenliikkeet olivat nopeammat ja vapaammat kuin muilla ihmisillä”, hänen näytelmänsä komediat ja tragediat seurasivat tiiviisti toisiaan ja kehittyivät samanaikaisesti (Tarkiainen 1923, 187). Kiven luonteen kaksijakoisuudesta Tarkiainen mainitsee ensimmäisen kerran jo kirjoittaessaan tämän opiskeluvuosista. Sanavalinnat ”synkkämielinen” ja ”naiivisti iloinen”, joilla Kiven opiskelutoveri häntä kuvaa, voivat olla jo merkkejä mielisairauden alkamisesta (ks. Tarkiainen 1923, 120).

Koskenniemen elämäkerrassa Kiven sairaus mainitaan jo alussa, kun hän miettii vastausta siihen, mistä Kiven luovuus oli peräisin. Sitä, oliko Kiven luomisvoima biologisesti sukujen elämässä sairautta vai terveyttä, ei Koskenniemen mukaan voida tietää. (Koskenniemi 193, 9-10.) Tarkiaisen teokseen verrattuna Koskenniemelle (1934, 23) Kiven sairaus on jo konkreettisempi asia, josta voidaan puhua suoraan käyttämällä termiä mielisairaus. Tarkiaisen teoksessa Kiven mielisairaudesta puhutaan kirjaimellisesti vasta elämäkerran loppuosassa (ks. esim. Tarkiainen 1923, 615)

Kiven sairastumisen kuvaukset ovat Koskenniemellä realistisempia kuin Tarkiaisella. Ajoittain esimerkiksi Kiven opiskeluvuosien sairauskuvaukset kuulostavat siltä, kuinka nykyaikana kuvataan stressiä. Ainaiset rahahuolet ja opintojen raskaus aiheuttavat monille opiskelijoille ahdistusta ja masennusta, joten varmasti ne ovat vaikuttaneet Kiveenkin. Kiven kirjeistä ystäville tulee ilmi kuitenkin normaalia stressiä vakavammat mielialan vaihtelut ja masentuminen. Koskenniemen (1934, 31) mukaan yhdestä Kiven ystävälleen lähettämästä kirjeestä voi tuntea, että se on syntynyt ”voimakkaan mielenkuohon ja masennuksen hetkinä, jolloin pienetkin vastoinkäymiset voivat saada valtavat mittasuhteet ja kohtalonomaisten merkityksen”.

Koskenniemen suhtautuminen Kiven sairauteen on välillä ristiriitaista. Toisaalta teoksessa puhutaan Kiven sairaudesta varsinaisena mielisairautena, joka diagnosoitiin ajan mukaisesti melankoliaksi. Lapinlahden hoitojakson aikana Kiven sairauden tautidiagnosointia laajennettiin. Koskenniemen mukaan Kiven kokema kritiikki ei vaikuttanut hänen sairastumiseensa, vaan kyse oli enemminkin heikon hermoston, elämäntapojen ja liiallisen alkoholinkäytön sekä taiteilijan työn yhteisvaikutuksesta. (Koskenniemi 1934, 284-285.) Tässä kohtaa Koskenniemi vaikuttaa edistykselliseltä aikalaisiinsa nähden ja hyvin realistiselta. Mutta samalla hetkeä aikaisemmin teoksessaan hän kuvaa Kiven sairautta ja kritiikkiä kielteisiksi kohtalonvoimiksi, jotka tuhosivat kirjailijan, ja Kiven tuotantoa kokonaisuudeksi, joka pelastui ”siitä tuhosta, joka tuli hänen omaksi kohtalokseen”. (Koskenniemi 1934, (282-283.)

Samansuuntainen on ajatus seuraavassa lainauksessa, jossa yhdistyy Kiven luovuus, nerous ja sairaus:

Kun etsimme sen valtavan runovoiman lähdeettä, joka on Aleksis kiven elämäntyössä saanut ilmauksensa, kääntyvät silmämme vaistomaisesti hänen persoonallisuutensa arvoitusta kohti. Me aavistamme, että vain suuri luonne on voinut antaa elämän sille korkealle henkisyydelle ja sille suurelle taiteelle, jota täyttää hänen teoksensa. Ja pyrkiessämme lähestymään hänen henkilöllisyytensä ongelmaa, palaamme aina uudelleen siihen autobiograafiseen teokseen, jonka hänen kirjeensä muodostavat. Me aavistamme, että siihen on salakirjoituksella piirretty hänen taiteellisen neronsa selitys. (Koskenniemi 1934, 276.)

Edellisestä lainauksesta voi löytää monia yhtäläisyyksiä *luovuus* ja *nero* -termien sisältöihin, joita esittelin tutkielmani alussa.

Useissa Kivestä kertovissa elämäkertateoksissa hänen opiskeluaikaista sairauttaan kuvataan heikkohermoisuudeksi, ja varsinaisesta mielisairaudesta puhutaan vasta 1870 -luvun vaihteessa. Esimerkiksi Jaakko Puokka kirjoittaa teoksessaan *Paloon*

Stenvallit Kiven nuorena ilmenneen heikkohermoisuuden aiheuttaneen kirjailijalle enemmän vaikeuksia kuin taloudellisen puutteellisuuden. Puokka käyttää lähteenään Tarkiaisen kirjoittamaa Kivi -elämäkertaa, kirjoittaessaan Kiven luovasta lahjakkuudesta, mutta sairauden kohdalla tulkinta on luultavammin Puokan omaa, koska se poikkeaa hyvin paljon Tarkiaisen tyylistä. Puokan mukaan Kiven ”henkinen horjuvuus” muuttui myöhemmin mielisairaudeksi. Heikkohermoisuus ja mielisairaus olivat synnynnäistä, eivät geneettistä tai olosuhteiden aiheuttamia. Vuoden 1869 lopussa Kiven alkanut mielisairaus vaikutti suoraan kirjailijan silloiseen käyttäytymiseen, ja opiskeluvuosista poiketen taloudelliseen ahdinkoon. (Puokka 1979, 117, 178.)

Koskimiehen Kivi -elämäkerrassa Kiven opiskeluaikaisen sairastamisen kerrotaan heikkohermoisuuden lisäksi olleen väsymystä, alakuloisuutta, toivottomuutta ja sairaalloista hikoilua (Koskimies 1974, 28). Koskimiehen käsitykset Kiven opiskeluaikaisen sairastelun syistä poikkeavat hyvin paljon Puokan mielipiteistä. Puokalle Kivi ei ole henkilökohtaisesti niin merkittävä kirjailija kuin Koskimiehelle, joten Puokan suhtautumien Kiveen on realistisempaa kuin Koskimiehellä. Koskimiehen (1974, 28) mukaan Kiven opiskeluaikaiset sairastelut ja etenkin aliravitseminen sekä taloudellinen tilanne olivat syynä Kiven heikkoon opiskelumenestykseen. Koskimiehen mielipide on edelleen samanlainen kuin 1900-luvun alussa Koskenniemellä ja Tarkiaisella.

Lukiessa Kivestä kirjoitettuja ensimmäisiä elämäkertoja hämmästyttää niiden kirjoittajien lähes palvova suhtautumien Kiveen. Nykypäivän lukijalle, joka ei tunne tai pidä Kiven teoksista, elämäkertojen kirjoittajien tekemät johtopäätökset ovat vieraita ja vaikeita ymmärtää. Koskimiehen kirjoittamasta elämäkerrasta löytyy yllättävä kohta, josta saa vaikutelman, että hän jollakin tavalla jo ymmärsi, miten Kiveen suhtautuminen alkoi muuttua. Nykylukijalle tulee ajoittain Kiven opiskeluajan kuvauksista mieleen hänen heikkoon koulumenestykseensä olleen

syynä ailahtelevan terveydentilan lisäksi hänen laiskan luonteensa. Koskimiehen on pitänyt tajuta, että myös tällainen kuva Kivestä syntyy helposti, koska hän teoksensa loppupuolella arvostelee niitä, jotka eivät Kiveä arvosta. Samalla hän vakuuttaa Kiven olleen suuri taiteilija, jolla oli hyvä ja terve sydän. Jälleen Koskimies puolustaa Kiveä hyvin romanttiseen sävyyn:

Kaiken heikkouden ja vaikeuden keskellä hän on ollut voitollinen nero, jota on turha kuvata vakinaiseksi pessimistiksi tai vaivojensa valittelijaksi. Hänellä on täytynyt luomisvireessä olla korkeita onnen ja tyydytyksen hetkiä, korkeimpia mitä taiteilijalle yleensä on tarjolla. Hän oli omalla vaatimattomalla tavallaan suomalais-kansallinen Apollo – kirkkaan luomisvoiman ja säteilevän valon runoilija! (Koskimies 1974, 274.)

Koskimiehen ylistystä lukiessa on hyvä muistaa, että Kivellä on ollut myös vastustajia aina hänen elinajoistaan ensimmäisten elämäkertojen ilmestymiseen asti. Koskimies on tutkinut Kiveä jo 1900-luvun alkupuolella, joten tämän takia hänen kirjoittamansa Kivi -elämäkerta sisältää yleissävyiltään uusromanttisia piirteitä. Tämän takia teosta ei voi pitää hyvänä kuvana siitä, miten 1970-luvulla Kiveen suhtauduttiin.

Koskimiehen kirjoittamaa Kivi -elämäkerta ei kuitenkaan voi rinnastaa Tarkiaisen tai Koskenniemen teoksiin, koska sen käsittelytapa on jo niitä paljon analyttisempi, ja samalla suhtautuminen Kiveen on myös hieman rauhallisempaa. Kiven sairauden ja tuotannon suhde Koskimiehen kirjoittamassa elämäkerrassa muistuttaa Koskenniemen ajatuksia. Koskimies myöntää, että Kiven sairastuminen näkyi *Margaretassa*. Yllättävää on, että Koskimies kuitenkin romantisoi Kiven sairauden vaikutusta teoksiin edeltäjiään jopa enemmän. *Margaretaa* ei voi moittia, koska se oli ”sairaan mutta nerokkaan ja ennen kaikkea inhimillisen ihmisen ja taiteilijan viimeinen ponnistus, enemmän kuin vain mielenkiintoinen, suorastaan järkyttävä” (Koskimies 1974, 236).

Koskimiehelle on Tarkiaisen ja Koskenniemen tapaan vaikea osoittaa, että Aleksis Kivi ei aina ollut kirjailijana täydellinen. Sairauden lisäksi tuotantoon vaikutti selvästi tiettyjen kaunokirjallisten tyylien hallitsemattomuus. Kiven ihailijoille suhde kirjailijaan on niin tiivis, että jokaisen teoksen on oltava mestariteos tai ainakin jokaisesta teoksesta voidaan kaivaa viittauksia mestariteoksiin.

Koskimies suhtautuu välillä hyvin ristiriitaisesti Kiven sairauteen ja sen vaikutukseen Kiven kirjailijan työhön. Edellisistä kappaleista käy ilmi, kuinka vaikea asia Koskimiehelle Kiven sairaus suhteessa tämän tuotantoon on. Kuitenkin hän tämän kirjeitä tutkiessaan monesti kiinnittää huomiota niihin kohtiin, joissa Kivi itse kertoo sairastamisestaan. Esimerkiksi 1860-luvulla Kivi kirjoitti kirjeissään huonosta terveydestään. Joten voidaan olettaa, ettei Kivi ollut kahden ensimmäisen teoksensa valmistumisen aikana täysin terve (Koskimies 1974, 73-74). Koskimies tulkitsee Kiven kirjoittaneen paljon huonosta terveydestään, koska tämä ”suuri mielikuvituksen marttyyri oli myös neurastenian marttyyri” (Koskimies 1974, 83).

Samalla kun Koskimies keksii Kiven sairastamiselle hienoja määritelmiä, hän kuitenkin huomioi tosiasiat, etenkin kun on kyse kirjailijan varsinaisesta sairastumisesta mielisairauteen, joka vaati sairaalahoitoja. Tosin silloin Kiven sairaus oli jo niin konkreettista, ettei sitä pysty millään kieltämään tai sivuuttamaan, vaikka Koskimiehellä voi tulkita sellaisen pyrkimyksen ajoittain olleen. Koskimiehen kaksijakoinen suhtautuminen tulee hyvin esille seuraavasta lainauksesta, jota ennen hän on painottanut Kiven ikävyyden olleen huomattavasti raskaampaa, kuin mitä sana nykyisin merkitsee.

Järkyttävässä yksinäisyydessään – sehän on kuin kulon polttama aukeama vihreässä metsämeressä – ”Ikävyys” laajentaa Aleksis Kiven ja vuoden 1866 luomiskauden valoisaa kuvaa hieman irrationaalisen pessimismin suuntaan. Mutta on muistettava, ettei se ole pelkkä

henkilökohtainen tunnustus vaan ennen kaikkea runosommitelma, fantasiatuote, ja sikäli myös aina hieman irrallaan tekijänsä omista verisistä tuskista ja sydämenvaivoista. Se on tunnelma ja taideteos, ei sittenkään uskontunnustus tai katsomuksellinen viimeinen sana. (Koskimies 1974, 137.)

Koskimies itse yhdistää runon *Ikävyys*, ja itse ikävyys -sanan mielensynkeyteen tai melankoliaan, jota Kivi sairasti Hjeltin ja professori Saelanin mukaan vuosina 1871-72. Samaa mieltä on myös Kauppinen (1966, 54), joka toteaa Kiven kirjoittaneen runon kärsiessään vaikeasta psyykkisestä masennustilasta, ja raskaasta masennuksesta runo kertoo.

Koskimiehen suhtautumisesta Kiven sairauteen ja sen vaikutuksesta tämän tuotantoon on vaikea saada selkoa ristiriitaisuuksien takia. Koskimies tunnustaa Kiven ”suuren katastrofin” alkaneen vuonna 1870, ja nousukauden olleen vuoden 1866 paikkeilla. Kiven tärkeät työt valmistuivat vuoden 1869 kuluessa, juuri ennen sairauden puhkeamista. (Koskimies 1974, 137-142.) Koskimies myöntää sairauden vaikutuksen, mutta samalla hän mainitsee, että kirjailijan sairaalloisuudesta on ollut ”pakko puhua”. Vaikka koskimies tulkitsiessaan Kiven tuotantoa väheksyy tämän sairauden vaikutusta, mainitsee hän teoksessaan Kiven sairauden olleen melankoliaa, jonka vaikutus voidaan havaita jo ennen sen virallista puhkeamista. Kiven sairautta on myöhemmin diagnosoitu skitsofreniaksi, ja mielisairauden lisäksi oletetaan, että hän sairasti loppuaikoinaan keuhkotuberkuloosia tai sydäntautia. Selvää kuitenkin on, että Kivi sairasti jotakin mielisairautta. (Koskimies 1974, 147, 150-151.)

Meri ei tarjoa mitään uusia tietoja Kiven sairastumisista tai taudinkuvista. Uutta tietoa sairauksiin liittyen ovat niiden tilanteiden kuvaukset, joissa Kiven sairaus näkyi tai joissa hänellä oli meneillään selvä mielisairauden aiheuttama kohta. Meren kuvaukset perustuvat näiltä osin sellaisiin lähteisiin, jotka ovat voineet

aikojen saatossa muuttua, kuten tarinoilla on yleensä tapana tehdä. Kuitenkin ne tarjoavat lukijalle mahdollisuuden ”nähdä” suoraan yhteen versioon Kiven elämästä (ks. esim. Meri 1973, 46-47, 107-108, 116-117).

Puokan (1979, 127-132) teoksessa Kiven sairaus on sielullista häiriötä, rauhattomuutta tai juoppouden aiheuttamaa heikkoutta. Puokan kirjassa on myös muutamia neroviittauksia. Viittauksista osa on siirtynyt teokseen lähteiden kautta (ks. esim. Puokka 1979, 133 tai 179). Puokka kutsuu Kiveä kuitenkin neroksi myös itse. ”Kesällä 1866 elettiin Suomenlahden rantamilla suurta kirjallista aikaa: Fjodor Dostojevski viimeisteli sanelemalla Pietarissa Rikosta ja rangaistusta. Siuntiossa Alexis Stenvall kirjoitti kolmatta kertaa puhtaaksi Seitsemää veljestä. Kaksi häiriintynyttä neroa oli toisistaan tietämättä tekemässä kansakunnalleen ja maailmalle ihmettä.” (Puokka 1979, 165.) Tämä lainaus muistuttaa uusromanttikkojen tyyliä verrata Kiveä muihin maailmankirjallisuuden ”suuriin neroihin”.

Sairaus- ja neroviittauksien vähäisyyden vuoksi Puokan teos on kiinnostava, koska se osoittaa osan Kivestä kirjoitetuista elämäkerroista pohjautuvan myös huhupuheisiin ja perättömiin väitteisiin. Eniten näitä vääristäviä kuvauksia on käytetty elämäkertojen osissa, joissa kerrotaan Kiven elämästä Nurmijärvellä. Kiven asuinpaikkaan liittyvät kuvaukset ovat kuitenkin huomion arvoisia, koska usein kun kirjailijaa siteerataan neroksi tai hänen luovaa mielikuvitustaan ylistetään, on kyse Kiven henkilöhahmojen kuvauksen lisäksi hänen tavastaan kuvata elinympäristöään. Kiven elinympäristöön liittyviä huhupuheita on Puokan (1979, 35) mukaan esimerkiksi Tarkiaisen ja Meren kirjoittamissa elämäkerroissa. Kiven elinympäristö ei kuitenkaan tehnyt hänestä mautilojen elintapojen asiantuntijaa, koska hän itse ei tehnyt fyysistä työtä. Tämän takia Kiven kirjoittamat kuvaukset mautilan elämästä ovat ajoittain hänen teoksissaan epärealistisia ja fiktiivisiä, mikä tosin on kirjallisuudelle tyypillistä. (Puokka 1979,

76-78.) Kiven kuvaustapa ansaitsee enemmän arvostusta, jos se on enemmän hänen mielikuvituksensa kuin silmiensä tuote.

Esko Rahikaisen vuonna 1984 ilmestynyt Aleksis Kivi -elämäkerta *Kivi* perustuu aikaisempien Kivestä kirjoitettujen elämäkertojen lisäksi tämän sukulaisten muistelmiin. Rahikaisen kirjoittamassa elämäkerrassa on paljon kuvia, ja se on hyvin tiivis esitelmä kirjailijasta. Rahikainen ei tulkitse Kiven teoksia, joten elämäkerta on suppea tiivistelmä tämän elinvuosista. Rahikaisen teoksessa esiintyy muutama uusi ajatus liittyen Kiven sairauksiin.

Rahikaisen (1984, 25) mukaan Kiven elinympäristö ei vaikuttanut ainoastaan tämän teoksiin, vaan se oli tärkeä asia myös kirjailijan terveydelle. Rahikainen on eri mieltä Koskimiehen kanssa Kiven neurasteenisesta mielenlaadusta. Hänen mielestään Kivi oli todistettavasti useasti sairas jo opiskeluaikoinaan, joten hänen kirjeissään esiintyvät kipu- ja oirekuvaukset olivat varmasti todellisia. (Rahikainen 1984, 34-36.) Rahikaisen mukaan Kiven köyhyys ei ollut syynä sairastumiseen, vaan hän vertaa köyhää Kiveä Väinö Linnaan. Köyhyys kuitenkin vaikutti Kiven luovuuteen: ”Henkinen rikkaus ja aineellinen köyhyys ovat olleet molemmat tuotannon kannalta hedelmällinen, mutta armottoman kova maaperä.” (Rahikainen 1984, 36).

Sairas kirjailija on usein Helsingissä kuvattu ärtyisäksi ja sulkeutuneeksi. Kiven metsästystoveri Heikki Lindfors kuvailee Kiveä kuitenkin puheliaaksi ja ystävälliseksi, tosin ajoittain haaveilevaksi. (Rahikainen 1984, 46.) Tällä huomiolla tuskin on merkitystä Kiven taudinkuviin, koska on hyvin yleistä, että jokainen on levollisempi ja erilaisempi toisenlaisessa ympäristössä. Rahikainen keksii Kiven sairastumiselle kyllä muita huikkeitä selityksiä. Rahikaisen (1984, 59) mukaan Kiven luopuminen papin urasta osoitti rohkeutta, joka oli

ominaista ”taiteilijoille, profetoille ja mielenhäiriöön joutuneille”. Rahikainen vihjaakin Kiven olleen noita kaikkia jo kirjailijauransa alkuvaiheilla.

Toisen Rahikaisen esittämän rohkean tulkinnan mukaan kirjoittaminen oli syy Kiven sairastumiseen. Kirjoittamisen takia Kivi ei voinut elää tavallisen ihmisen elämää, mikä johti myöhemmin mielisairauteen. Lisäksi sairauden puhkeamiseen vaikutti Kiven aikalaisten negatiivinen suhtautuminen kirjailijaan. Kova kritiikki oli kuitenkin tuona aikana tyypillistä, joten pelkästään sitä ei voida pitää sairastumisen syynä. (Rahikainen 1984, 77-79.) Rahikaisen teoksesta näkyy, kuinka merkittävänä kirjailijana hän Kiveä pitää. Hänen tyyliinsä ja sanavalintansa vaikuttavat joskus yllättäviltä, jos ajattelee kirjan ilmestymisvuotta. Kiven aikaisempien elämäkertojen sävyt tarttuvat nopeasti ja huomaamattomasti niiden lukijoihin ja tutkijoihin, jolloin tietyt johtopäätökset ja maininnat selittyvät sillä.

Rahikainen mainitsee kirjoittamassaan Kivi -elämäkerrassa Kiven keväällä 1870 juoneen niin paljon alkoholia, että sai delirium- eli juoppohulluuskohtauksen. Tämän kohtauksen jälkeen Kiven kirjeistä käy ilmi, että hän itsekin aavisti olevansa lähes mielisairas. (Rahikainen 1984, 86.) Rahikaisen juoppohulluus - tulkinta on luultavammin peräisin Achtélta. Ajatuksessa voi olla perää, koska Kivi ennen vuotta 1871, ja toimittamista Uudelle klinikalle hoitoon, oli jo välillä hyvin sairas. (ks. Rahikainen 1984, 92)

Kiven hoidosta on esitetty erilaisia tulkintoja. On esitetty, että Lapinlahden sairaalassa kirjailijaa hoidettiin ja diagnosoitiin väärin. Yhtenä Kiven sairauden syynä pidettiin loukattua kirjailijakunniaa. Kivi kuitenkin koki kritiikin lisäksi myös *Lean* menestyksen ja sai joitakin palkintoja jo elinaikanaan. Mielettömät hoitomuodot ja useasti sairastettu lavantauti vaikuttivat ehkä hänen ennen aikaiseen kuolemaansa, mutta varsinaiseen mielisairauteen vaikuttivat monet muut asiat. Hermojen heikkous ja intensiivinen kirjallinen työskentely ja valvominen

edesauttoivat Kiven sairastumista. (Rahikainen 1984, 92-98.) Kiven sairastumiselle on esitetty monia syitä, mutta ei kai koskaan voida todistettavasti löytää vain yhtä syytä, joka aiheuttaa mielisairauksia. Perinnöllisyys, elintavat, luonne, työ ja lukuisat elämässä tapahtuvat kriisit varmasti vaikuttavat, mutta ainakaan Kiven kohdalla ei voida varmasti osoittaa yhtä tiettyä syytä hänen sairastumiseensa.

Sihvon kirjoittama Kivi -elämäkerta kokoaa aikaisemmat käsitykset Kiven sairauksista. Esitystapa on selkeämpi, eikä rivien välistä tarvitse lukea asioiden oikeita tarkoituksia. Aleksis Kivi keskittyi terveyteensä normaalia tiukemmin. Kirjeistä ja ystävien kuvauksista sekä Kiven toiminnasta saa kuvan, että terveys oli hänelle lähes pakkomielle. Kiven kirjeet ”ovat muun, aivan arkisen ohella, hänen ruumiinsa ja sielunsa peili, proosallisemmin sanottuna niistä voi poimia hänen terveys- ja sairaskertomuksensa ydinkoossa. Vaikka sairauksista ja terveydentilasta puhuminen on ikuista kirjeretoriikkaakin, voi Aleksiksen merkintöjä pitää aitoina ilmaisuna alituisesta, ikään kuin aaltomaisesti polveilevasta psykofyysisestä tilasta, jonka muuttujia olivat taloudellinen ahdinko, oman luomistyön paineet ja teosten kritiikki.” (Sihvo 2002, 299.)

Käsitys Kiven ahdingon aiheuttajista on edelleen samanlainen kuin aikaisemmissa elämäkerroissa: ”Mutta aivan viimeisinä terveinä aikoinaan hän teki myös kauhean, itsensä toteuttavan prognoosin: ’hirveä ikävyys, mielensynkeys’ ’perin hävittää minun sieluni’. Siihen hävitykseen oli siis sisäiset tekijänsä mutta myös ulkopuoliset avittajansa.” (Sihvo 2002, 300.) Edellistä lainausta voi pitää hyvänä kiteytyksenä ja yhteenvetona niille syille, joiden on arveltu vaikuttaneen Kiven sairastumiseen. Luomiskyvyn ja terveyden suhde muodostaa oman synteesinsä, vaikka sairaus omalla tavalla kietoutuu luovuuteen ja vaikuttaa selvästi myös teoksissa. Kiven kirjeistä voi päätellä, että hän myös itse selvästi ymmärsi terveyden merkityksen luomistyössä (ks. esim. Sihvo 2002, 169).

4.2 Kiven sairauden vaikutukset

Elämäkerroissa tulee hyvin esille, minkälainen Kivi oli opiskeluaikoinaan ja millaista hänen elämänsä oli. Tätä kautta Kiven sairaudet ovat myös läsnä teksteissä erilaisista näkökulmista tarkasteltuina. Kiven aikana oli yleistä, että opinnot saattoivat jäädä kesken. Yksi syy siihen, miksi Kiven opinnot keskeytyivät, saattoi olla hänen kirjailijaidentiteettinsä. Kirjoittaminen vei kaiken Kiven huomion, koska siitä hän piti. Samalla kirjoittaminen luultavasti oli hänelle terapeutista ja helpottavaa. Kivi pystyi olemaan yksin kirjoittaessaan ja luova kirjoittaminen liittyi enemmän menneisyydessä koettuihin ihmissuhteisiin kuin opiskelu, johon liittyivät uudet ihmissuhteet. Mahdollista on myös, että Kiven psyykkinen häiriö ja hänen ahdistuneisuutensa vaikeuttivat keskittymistä opintoihin. (Achté 1982, 58-59.)

Kiven opiskelutovereiden kertomuksista esiin tulevat tiedot kirjailijan hermostuneesta käytöksestä ja mielialojen vaihteluista voivat johtua monista erilaisista tekijöistä. Kiven kohdalla kyse on voinut olla transferenssiin perustuvista tunteista, jotka ovat voimakkaita ja usein tulevat esille sympatia-antipatia -ajattelun kautta. Kiven käytöstä voi selittää transferenssin avulla, jos ajatellaan, että uuden ihmisen kohtaaminen toteuttaa voimakkaita antipatian tai sympatian kokemuksia. Tällaiset voimakkaat tunteet juontuvat yleensä henkilön menneisyydestä, josta ne alitajuisesti nousevat henkilön mieleen. (Achté 1982, 64.)

Ihmissuhteet olivatkin Kivelle vaikeita, jos elämäkerroissa esiintyvät tiedot pitävät paikkansa. Psykoanalyttisillä näkökulmilla voidaan spekuloida Kiven toimintaa. Hänen vihamielinen käytöksensä uusia ihmisiä kohtaan saattoi johtua transferenssi-ilmiöstä. Kiven paranoidiset oireet ehkä suojasivat masennukselta sekä ihmissuhteisiin liittyviltä pelottavilta asioilta (Achté 1982, 67). Pelot voivat kummuta jostakin lapsuuden aikaisista tapahtumista. Erilaiset hahmotushäiriöt,

oppimisvaikeudet ja empaattisuuden puute voivat synnyttää myöhemmin esiin tulevaa arkuutta, epäluuloisuutta ja eriytymistä (Lönnqvist 2006, 5).

Kiven oma suhtautuminen sairauksiinsa ilmenee kaikista parhaiten hänen omista kirjeistään, joita hän kirjoitti lähimmille ystävilleen. Kivelle oli siis ominaista ilmaista monisanaisesti omaa heikkoa terveydentilaansa. Achtén (1982, 68) mukaan hypokondria on tila, jossa henkilö tarkastelee korostuneesti tai liioitellen omaa ruumistaan ja sen toimintaa. Yksilö tuntee olevansa sairas, vaikka mitään sairautta ei liittyviä oireita hänellä ei olisikaan. Lukuisat mielisairaavat potilaat ovat tyytyväisiä, jos heistä löydetään jokin oikea, elimellinen sairaus. Lievää ”luulosairautta” esiintyy kuitenkin myös normaaleilla ihmisillä.

Kivi kertoi sairaudestaan ja huonosta terveydestä ystävilleen ja yritti tällä tavalla saada läheiset ihmiset hoitamaan häntä. Kivi oli koko elämänsä ajan huolissaan terveydestään, mutta kuvasi terveyttään kirjeissään kuitenkin loppujen lopuksi positiivisessa mielessä. Kirjeistä käy usein ilmi, että hänen terveydentilansa oli jo paranemaan päin. Hoivan tarve ja askeettisuus, erakoituminen ja itsetuntovaurio ovat Kiven kohdalla sellaisia esimerkkejä, jotka sopivat hyvin kuvaukseen hypokondrisesta persoonallisuudesta. Kiven hypokondria on kuitenkin lievempää, kuin mitä elämäkerroissa on esitetty. Hypokondriaa on pidetty yhtenä Kivelle ominaisimmista häiriön piirteistä, mutta ennemminkin se vain karakterisoi hänen persoonallisuuttaan. (Achté 1982, 68-71.)

Luovuus ja kirjailijan työ ovat peruspilareita Kiven identiteetin tarkastelussa. Kriitistä huolimatta Kivi sai etenkin 1860-luvulla osakseen tunnustusta. Mutta *Seitsemän veljeksien* huono vastaanotto aiheutti kolauksen hänen kirjailijaidentiteettiinsä. Kiven ympärillä olevat ihmiset eivät hyväksyneet häntä kirjailijana, mikä aiheutti identiteetin sortuessa sen, että hänen itsetuntonsa romahti. Siuntiossa tapahtuneet kärsimykset ja sen hetkinen alkoholinkäyttö

vaikuttivat osaltaan itsetunnon murtumiseen. ”Kiven psyykkinen kehitys oli hänen alkoholinkäytöstään päätellen kulkenut mielenterveyden kannalta huonoon suuntaan jo usean vuoden ajan.” (Achté 1982, 99.)

Hyvän kuvan Kiven kirjailijaidentiteetistä ja suhtautumisesta omaan tuotantoonsa antaa seuraava Achtén huomio:

Kiven tietoisuus oman tuotantonsa arvosta ilmenee eri tilanteissa hänen elämässään. Vielä mielisairaana, kulkiessaan kerjäämässä ruokaa, hän saattoi sano, että hänestä tullaan vielä puhumaan. Tämä heijastaa hänen tervettä käsitystään itsestään, mutta se ei ole ristiriidassa oletuksen kanssa, että hänen ongelmiensa ydin liittyi itsetuntoon. Itsetuntovaurio ja korostuneenkin korkeat arviot omasta itsestä voivat esiintyä samalla yksilöllä, ikään kuin peilikuvina. (Achté 1982, 100.)

Ihmisarkuus, kritiikin pelko ja heikon itsetunnon aiheuttama ahdistus johtuvat kauan toistuneista ihmissuhteiden ja asenteiden vääristymistä, joita henkilö toistaa jatkuvasti. Vakavia mielenterveydellisiä ongelmia voi esiintyä, jos persoonallisuuden varhaiset rakenteet eivät ole tarpeeksi voimakkaita häiriön tapahtuessa. Tällaiset persoonallisuuskriisit voivat olla muun muassa taantumisia, joihin kuuluu kaikkivoipaisuuden tunteita ja vaikeutta hallita omia vihamielisiä tunteita. (Achté 1982, 116.)

Achtén teos esittää monia uusia näkökulmia Kiven sairauteen. Mielenkiintoista on hänen psykoanalyttinen otteensa ja suhtautumisensa kirjailijaa kohtaan. Achtélla näkyy samanlainen palo ja arvostus Kiven tuotantoa kohtaan kuin aikaisemminkin elämäkertojen kirjoittajilla. Parasta Achtén teoksessa ovat ne määrittelyt ja analyysit, jotka selvittävät Kiven sairaushistoriaa ja etenkin mielisairautta. Kaikista elämäkertoista juuri Achtén teos antaa hyvän yhteenvedon Kiven terveydellisistä ongelmista ja sairastumisen syistä. Syyt kirjailijan sairastumiselle ovat usein lähellä tai samantapaisia uskomuksia kuin

muillakin elämäkertojen kirjoittajilla. Kivestä olemassa olevat tiedot ovat niin hataria ja loppujen lopuksi vähäisiä, että niiden pohjalta on vaikea tehdä realistisia johtopäätöksiä. Jonkinlaista suuntaa ne kuitenkin antavat. Kivi -tutkimuksessa olisi vielä tilaa sellaisille tutkijoille, joiden suhtautuminen Kiveen niin henkilönä kuin hänen tuotantoonsa, olisi mahdollisimman neutraalia.

Jokainen meistä on heikko tietyissä tilanteissa, ja toiset kestävät muita paremmin vaikeuksia. Tarpeeksi vaikeissa olosuhteissa myös vahvat sortuvat (Achté 1982, 151). Kivellä oli ajoittain vahva identiteetti ja usko omiin kykyihinsä korkealla. Heikko terveydentila ja huono taloudellinen tilanne, johon yhdistyvät kuluttava luova työ ja välillä suhteeton kritiikki, muodostavat sellaisen kokonaisuuden, josta on vaikea kuvitella kenenkään selviävän, ainakaan ilman kolhuja. Kivelle nämä asiat olivat jo liian suuri taakka kestäväksi.

Seuraava Achtén teoksessa esiintyvä kappale kiteyttää hänen itsensä sekä aikaisempien tutkijoiden yhtäläisen käsityksen Kiven sairastumisen syistä:

Kiven otaksun olleen rakenteellisilta ominaisuuksiltaan psykoosiin alttiin, biologiset tekijät siis lienevät olleen vaikuttamassa. Kivi ei saanut eri syistä lapsuudessaan riittävää perusturvallisuutta. Hänen elämänsä ulkonaiset vaikeudet ja elämäntyöhönsä kohdistunut kritiikki ja loukkaukset olivat käsittääkseni ne syyt, jotka suistivat hänet psykoosiin. Kirjoittaminen oli hänelle etupäässä vapauttava ja positiivinen kokemus, jolla hän yritti hallita sisäistä ahdistustaan ja jossa hän onnistuikin aluksi. (Achté 1982, 174-175.)

Achtén käsitys poikkeaa siinä suhteessa 1900-luvun alun Kivi -elämäkerroista, että hänelle Kivi ei ole enää pelkästään romanttinen nero, jolle luominen on lähes jumalallinen ominaisuus.

Achtén lisäksi Sihvon teos tarjoaa hyvän kuvauksen Kiven sairauksista ja hoidosta. Sihvo esittelee kirjailijan sairauden ohella myös ajan vallitsevat käsitykset

terveydestä, sairauksista ja etenkin mielisairauksien hoidosta (ks. esim. Sihvo 2002 301-303). Kuvaukset ja kertomukset Kiven mielialan vaihteluista ja opiskeluaikaisesta terveydentilasta eivät poikkea aikaisempien elämäkertojen tiedoista. Kaikki tieto kuitenkin esitetään perinpohjaisesti ja mahdollisimman tarkasti (ks. esim. Sihvo 2002, 153- 159). Yhtenä esimerkkinä kuvaus, jossa on kyse Kiven heikkohermoisuudesta: ”Epäilemättä väsyneenä, mutta hyvin romanttiskirjallisesti Aleksis voihtii: ’Oi, ei mitään virvoitusta, ei mitään rauhaa! Suuri Jumala, ole armollinen!’ Kohta 24-vuotias pitkiin läksyihinsä uupuva opiskelija toivoo dramaattisesti, että ’elämäni jo kallistuisi iltaan ja että saisin laskeutua levolle’. Kylmä hiki valuu jäsenistä vaikka on heinäkuu, heikkohermoisuus pahentuu.” (Sihvo 2002, 159.) Lainaus on hyvä esimerkki myös Sihvon joskus hurmiollisesta kielestä, ja siitä, kuinka hän tavallaan ”asettuu” Kiven paikalle, tulkitsemalla tämän tuntoja.

Kiven terveydentilaan liittyvät kertomukset ja kuvaukset ovat lähes aina esitetty hyvin tuskaisina tai ikävinä kokemuksina. Hyvin poikkeava näkemys löytyy Yrjö Alasen teoksesta *Kansamme tienviitoittajia*, jossa Kiven sairaus ei ole mielisairaus vaan sielunsairaus. Kiven raskaan elämän lisäksi Alanen muistuttaa, että ei saa unohtaa tämän runoudessa esiintyvää iloista ja rohkeaa maailmankatsomusta, jota voidaan pitää runoilijan elämänvireen heijastuksena. Ajatus siitä, että ”sairas runoilija katseli ydinterveesti elämää” on mielenkiintoinen, mutta aika ristiriitainen Kiven itse kirjoittamien kirjeiden ja tuotannosta löytyvien yhtäläisyyksien kanssa. (ks. Alanen, 1948, 297-301.)

Alanen perustelee kirjailijan onnellisuuden ja iloisuuden kummunneen luonnosta. Samalla kuvaustapa ja johtopäätökset ovat niin korkealentoisia, että niistä voisi tarkalla tulkinnalla löytää viitteitä Kiven maanis-depressiivisestä käyttäytymisestä, jossa suuri tuska vaihtuu suureen onneen ja iloon. Lisäksi Alasen luontoinnostus saa vastalauseen yllättävältä taholta, jos sen rinnalle tarkasteltavaksi otetaan

Lehtosen esittämä kysymys siitä, onko Kiven asuinpaikka jopa vaikuttanut tämän sairastumiseen, ”mielen niin omituisiin, ihanan aavisteleviin tai synkkiin tunnelmiin?” (Lehtonen 1933, 11). Samoin metsä on tavallaan Kivelle ilon lähde, mutta turvapaikkana masennuksen ja kärsimyksen hetkellä (Lehtonen 1933, 105).

Myös Kauppinen (1966, 56) vetoaa siihen, että ”Kiven terveen sielunelämän peruspiirre itsetunnon kestävyys ilmenee hänen masennustiloissaankin.” Kiven sairaus oli psykogeenistä, eli sielusyntyistä laatua, jolle masennustiloissakin on ominaista itsetunnon murtumattomuus. Hänen erityispiirteensä oli voimakas ja sitkeä kirjallinen työhalu, jota seurasi teoksen valmistuttua lamaantumisen ja väsymyksen aika. Sielunelämän lisäksi tervettä oli myös Kiven huumori, ja hänellä oli taipumus iloisuuteen ja leikkittelyyn, jonka takia tuotantoa seuraa terveen huumorin leima. (Kauppinen 1966, 55-58.)

Mielenterveyden hallinnassa arjen sujumisella on suuri rooli (ks. Lönnqvist 2006, 3). Kiven kohdalla arki ei kuitenkaan auttanut säilyttämään henkistä tasapainoa. Kiven onnellisuus on kaksijakoinen asia. Elämäänsä tyytyväisillä ihmisillä kehittyy harvemmin masennusta tai päihdeongelmia (Lönnqvist 2006, 9). Kivellä oli näitä molempia, joten onnellisuus ja ilo olivat kokonaisuudessaan vain pieniä osia tämän elämässä. Samoin kertomukset siitä, kuinka Kivelle kirjoittaminen oli työlästä ja lisäsi hermostuneisuutta, liittyvät mielenterveydellisiin ongelmiin. Jokaisella voi tietenkin olla oma persoonallinen tyylinsä kirjoittaa, mutta Kiven kohdalla kyse saattoi olla jostakin muusta. Lönnqvistin (2006, 11) mukaan ”tehokas ja pitkäjänteinen tieteellinen tai taiteellinen luova työ on sinänsä merkki hyvästä mielenterveydestä. Ihminen, joka kykenee sovittamaan yhteen oman sisäisen maailmansa ympäristönsä kanssa, kykenee sekä antamaan itsestään että ottamaan vastaan muilta. Tällaista vastavuoroisuutta voidaan pitää kaiken luovan työn perusvoimana.” Tässä Kivi onnistui vain ajoittain.

4.3 Psykoanalyttisia oireviitteitä

4.3.1 Skitsofreeninen alkoholisti

Kiven ja Kailaan sairauskertomuksissa on yhteistä väärit diagnoosit ja epäilykset skitsofreniasta. Molempien mielisairauksien oireet voidaan tulkita ja ne on jossakin vaiheessa tulkittu skitsofreniaksi. Kailas joutui hoidettavaksi Kammion sairaalaan, jossa hänen taudinkuvakseen määriteltiin skitsofrenia. Achtén mielestä diagnoosi oli kuitenkin väärä, koska taudinkuva oli ennemminkin jakomielisyyttä muistuttava oire, tai paremmin skitsoaffektiivinen, johon sisältyy myös masentuneisuus. (Achté 2001, 102-104.) Väärän diagnoosin lisäksi yhteistä oli myös alkoholin käyttö, mutkikas seksuaalisuus ja äiti -suhde. Eroottisen minän aiheuttamien ongelmien lisäksi Kailaan alkoholin käyttö oli ajoittain todella runsasta. (Niinistö 1956, 146.) Achtén mukaan Kailas yritti juuri alkoholin käytöllään hallita omia ongelmiaan. Alkoholin runsas käyttö myös liittyi taudinkuvaan, mutta Achté kiteyttää taudinkuvaan kuuluneen depressiivisiä ja paranoidisia oireita. Sairaalasta päästyään Kailaalla ei enää ollut psykoottisia oireita, mutta hän kärsi edelleenkin paranoiasta ja masennusoireista. (Achté 2001, 120-121.)

Achtén mielestä ”Kiven äitisuhteen laadussa on monille skitsofreniapotilaille ominaista symbioottista piirrettä, joka usein on yhteydessä äidin omistavaan asenteeseen; Kiven kohdalla voimakkaita viitteitä tällaisesta omistavuudesta ei kuitenkaan ole ja symbioottisen sävyn säilyminen Kiven äitisuhteessa voi olla yhteydessä alun perin rakastavaksi koetun äidin menetykseen Helsinkiin koulutielle siirryttäessä” (Achté 1982, 41).

Achté tuo muita kirjoittajia paremmin esille Kiven alkoholin käytön (ks. Achté 1982, 130-133). Kiven persoonallisuuteen liittyy kehityshäiriö, johon vaikuttivat

ongelmat ja vaikeudet, joita hän koki opiskeluaikoinaan sekä kirjailijana. Tällaisia olivat köyhyys ja sosiaalisen statuksen puuttuminen sekä myöhemmin Ahlqvistin hurja arvostelu. Kiven mielenterveydelle ominaista oli neuroottisuus, joka ilmeni esimerkiksi ihmisarkuutena, hypokondriana ja ahdistuneisuutena. Myöhemmin voidaan nähdä rajatilapersoonallisuudelle tyypillisiä ominaisuuksia ja masennusta. Mielenterveydellisten tilojen aiheuttamia oireita Kivi yritti helpottaa alkoholin avulla, joka johti pahimmillaan deliriumtiloihin.(Achté 1982, 274-275.) Kiven alkoholin käyttö liittyi joskus täysin samanlaisiin syihin kuin Kailaallakin.

Achtén ajatuksille löytyy tukea aikaisemmista Kivi -teoksista. Esimerkiksi Lehtonen pohtii monista lähtökohdista runoilijan alkoholin käyttöä. Hänen mielestään Kivi ei ollut aikalaisiinsa verrattuna mikään juoppo, mutta alkoholi ja siihen liittyviä mielikuvia löytyy hänen teoksistaan. Kivi tiesi myös itse kokemustensa kautta, kuinka alkoholi vaikutti jo valmiiksi heikkoon ruumiiseen ja mieleen. (ks. Lehtonen 1933, 93-102.)

Etenkin uusimmissa Kivestä kirjoitetuissa teoksissa alkoholin osuutta pidetään suurempana, vaikka kirjailijan juomatapojen kerrotaan edelleen noudattaneen ajalle ominaista käytöstä. Esimerkiksi Kiven myöhemmin kirjoittamista kirjeistä ei voi tehdä johtopäätöksiä, tarkoittiko hän kirjoittaessaan ikävästä elämästään sairautensa etenemistä vai alkoholin aiheuttamia tiloja. Lisäksi alkoholin käyttö vaikutti siihen, että Kiven sairaus alkoi edetä ja terveydentila huomattavasti heiketä keväällä 1870, kirjoittaa Kauppinen (1966, 71, 75).

Jouduttuaan hoitoon Lapinlahden sairaalaan Kivi kärsi jo selkeistä mielisairauden aiheuttamista oireista. Kivellä oli vaikea masennus, ja hänen sairautensa muistutti koko ajan enemmän ja enemmän klassista skitsofreniaa. Itsetunto ongelmat liittyvät skitsofreniaan, ja Kivellä oli elämänsä aikana monia ongelmia itsetuntonsa kanssa. Hän taisteli ahdistuneisuuttaan vastaan alkoholin lisäksi

asketismilla ja luovuudella. Sairauden lisäksi ankara kritiikki tuhosi lopulta kirjailijan. (Achté 1982, 275.) Muiden Kivi -elämäkertojen kirjoittajien mukana myös Achté uskoo kritiikin vaikuttaneen Kiven sairastumiseen. Kritiikki on kuitenkin selkeästi yksi osatekijä muiden joukossa, ei vaikuttavin elementti.

Sairaalassa ollessaan kirjailijalla oli autistisia piirteitä, jotka liittyvät skitsofreniaan. Kivi ei halunnut puhua, ja hän oli sulkeutunut. Mitään varmoja johtopäätöksiä ei Kiven sairaalassa olosta ja sen ajan lääkäreiden muistiinpanoista voi tehdä. (ks. esim. Achté 1982, 167-171.) Esimerkiksi Saarnio on sitä mieltä, ettei Kivi sairastanut skitsofreniaa eikä kupan aiheuttamaa aivotautia (ks. Saarnio 1947, 184). Kaikki merkinnät viittaavat kuitenkin selkeästi siihen, että Kivi kärsi oikeasta mielisairaudesta. Sairauden kehittymistä, ja sen vaikutusta Kiveen voi tarkastella ja tulkita vain olemassa olevien lähteiden avulla. Kiven sairauden tutkiminen on mielenkiintoista, koska voi olla varma, ettei valmista vastausta, tai oikeaa totuutta voi ikinä löytää.

4.3.2 Rajatilapersoonallisuudesta melankoliaan

Kiven tila muistutti hänen viimeisinä elinaikoinaan selvästi skitsofreniaa, vaikkei mitään varmoja johtopäätöksiä asiasta voi tehdä, kuten edellä olevista kappaleista käy ilmi. Aikaisemmin hänessä ilmenneet oireet vastaavat rajatilapersoonallisuuden kriteereitä. Rajatilapersoonallisuus on neuroosia vaikeampi luonnehäiriö, jolle tyypillisiä oireita ovat identiteetin häiriö, impulsiivisuus, epävakaut ja intensiiviset ihmissuhteet, depressiivisyys ja krooninen tyhjyyden ja ikävystyneisyyden tunne, eli vaikeus olla yksin. (Achté 1982, 77.) Kivestä kirjoitetuissa elämäkertoissa esiintyy monia sellaisia kuvauksia, joissa hänen luonteensa ja käyttäytymisensä vastaavat rajatilapersoonallisuuden oireita. Kuitenkin nämä oireet ovat sellaisia, jotka identiteetin häiriötä, kroonista

tyhjyyden ja ikävystymisen tunnetta lukuun ottamatta, ilmenevät lähes kaikkien ihmisten elämässä.

Rajatilapersonallisuus on vahva diagnoosi, ja kaikki yhtäläisyydet ja vastaavuudet Kiven oireiden kanssa jäävät aina jollakin tasolla tulkinnallisiksi. Kiven persoonalle ominaiset piirteet ovat kuitenkin aina olleet hyvin lähellä varsinaisen sairauden piirteitä. Esimerkiksi Kiven impulsiivisuus, ennalta-arvaamattomuus ja epäluuloisuus sekä taipumus paranoidiseen ajatteluun ovat selvästi sellaisia piirteitä, jotka puolustavat diagnoosia hänen rajatilapersonallisuudestaan. Kirjailijan ihmisarkuus ja ahdistuneisuus kannattaa myös ottaa huomioon. Useat esimerkit puhuvatkin sen puolesta, että Kivellä mahdollisesti oli lieväasteinen rajatilapersonallisuus. (Achté 1982, 78-79.)

Kiven käyttäytymisestä ja mahdollisista itsetunnon ongelmista löytyy lisäksi yhtäläisyyksiä psykoosin ja neuroosin oireisiin. ”Psykooseissa keskeistä on vaikea itsetunnon ja oman itsen kokemisen häiriö, neurooseissa häiriö on suhteessa muihin ihmisiin” (Achté 1982, 116). Kivelle oman mielenterveyden järkkyminen aiheutti suurta ahdistusta, mikä yhdessä alkoholin kanssa aiheutti hänelle delirium-, eli juoppohulluuskohtauksia (Achté 1982, 141). Muiden mielenhäiriöiden lisäksi keskeinen sairaus, niin lievinä kuin vakavanakin Kiven historiassa, on koko tämän elämää kehystävä masennus.

Kiven masennustiloista on esimerkkejä melkein jokaisessa hänestä kirjoitetussa elämäkerrassa. Kirjailijan itse kirjoittamista kirjeistä selviää hänen tuntemansa ahdistuksen ja heikkouden tunteet. Kiven masentuneisuus saattoi liittyä rajatilapersonallisuuteen sekä hänen luonteeseensa. Masennus pahentui Kiven sairastuessa psykoosiin, ja keskeistä siinä oli vaikeus säilyttää itsetunto. (Achté 1982, 144.) Tietynlainen ahdistuneisuus seurasi Kiven elämässä häntä aina opiskeluaajoista lähtien.

Kiven sairauskertomuksessa masennus ja ahdistuneisuus liittyvät hyvin tiukasti yhteen. Uskoisin, että nämä kaksi asiaa liittyvät aina jollakin tavalla yhteen, kun on kyse mielisairauksista. Ahdistus muuttuu helposti ja huomaamattomasti masennukseksi. Kivellä ahdistuneisuuden oireita olivat vapina, kylmä hiki ja hermostuneisuus. Masennuksen yleisoireet kuten väsymys, alakuloisuus, unettomuus ja keskittymisvaikeudet olivat hänelle tunnusomaisia. Kiven persoonaa leimaa tietty masentuneisuus, toteaa Achté teoksessaan. (Achté 1982, 142.)

Diagnoosi melankoliasta sopii hyvin Kiven oireisiin, koska taudinkuvaan kuuluu huomattava masentuneisuus. Ennen sairastumista deliriumiin, sairaalloista masennusta esiintyi vielä selvemmin. Tunne-elämän häiriintymiseen Saarnio pitää syynä jatkuvia sielullisia ristiriitoja, joista kärsien Kivi näki muiden ihmisten ymmärtämättömyydestä johtuen oman elämänsä toivottomana (Saarnio 1947, 184). Tällainen erilaisuuden kuvaus voidaan yhdistää myös käsityksiin Kiven muukalaisuudesta.

4.4 Sairauden vaikutus teoksiin (sairaus ja teokset)

Jo aiemmin elämäkertojen tietojen pohjalta on näyttöjä, kuinka osa Kiven tuotannosta on kirjoitettu hänen sairastuttuaan. Kiven sairaus on läsnä tuotannossa lisäksi toisella tavalla. ”Persoonallisuuden kriisi tai romahtaminen on Kivelle läheinen aihe; monissa hänen henkilöhahmoissaan on voimakasta tuskaisuutta, he elävät rangaistuksen tunnelmissa ikään kuin olisivat joutuneet vuorten väliin.” (Achté 1982, 132). Kiven tuotannosta ei löydy ruumiillisten sairauksien kuvauksia, mutta useita mielenterveydeltään häiriintyneiden henkilöhahmojen kuvauksia, ahdistuneisuutta, itsemurhia, kuolemaa ja sisäistä kärsimystä (Achté 1982, 190). Tätä huomio tukee käsitystä siitä, että kirjailijan oma henkilökohtainen elämä on

mukana hänen fiktiivisessä tuotannossaan. Lisäksi se voi merkitä kirjailijalle luovan työn olevan terapiaa ja auttavan sairauden aiheuttamassa ahdistuksessa, kun pystyy purkamaan tunteitaan ja tuskiaan.

Sihvon teos tuo esille uuden huomion siitä, miten Kiven teokset ja terveys kiinnittyvät toisiinsa. Esimerkiksi *Seitsemän veljestä* kertoo, millaista terveydenhoito Kiven aikana oli. Sauna oli tärkeä, niin terveyden kuin puhtaudenkin ylläpitäjänä. Samoin *Nummisuutareissa* esiintyvä lukkari Sepetuksen lainaus kiteyttää, kuinka hyvin Kivi tunsi ja tiesi aikakautensa käsityksen ihmisestä, luonnosta ja sairauksien hoidosta: ”Leipä on tuotu meille syötäväksi, vesi juotavaksi, vaikka ihmissuku, tämä kurja ihmissuku, on kenties ijankaikkisesti eksynyt luonnon tieltä.” (1.näytös). Aikakaudelle ominainen vesifilosofia kuului Kiven elämäntapaan, kuten herrojen ja porvareiden. Myöhemmin kylpylaitoksissa nautiskelu muuttui mielisairauden hoitoon kuuluvien vesihoidojen myötä jopa veden peloksi. (ks. Sihvo 2002, 293-299.)

Kiven sairaus saa psykoanalyttiseen tutkimukseen sopivia piirteitä muun muassa kuolinhetkeen liittyvissä kuvauksissa. ”Minä elän” -lausahdus on legendaarinen, ja sitä on yritetty monesti selvittää. Kivellä yhdistyy viimeisten elinhetkien lisäksi viimeisiin sairauden täyttämiin vuosiin runsaasti uskonnollista tematiikkaa, joka näkyy myös hänen teoksissaan. (ks. esim. Lehtonen 1933, 120-122, 125-128.) Kivestä kirjoitetuista teoksista käy ilmi, kuinka horjuva kirjailijan mielenterveys loppuvaiheessa oli, joten kaikkiin niihin tulkintoihin, joita on esitetty Kiven puheista, tai hänen tuotannossa esiintyvistä teemoista, on suhtauduttava varoen.

”Kiven mielentilojen ailahtukset hänen viimeisten vuosiansa aikana näkyvät myöskin hänen tämän ajan kirjallisten tuotteidensa luonteissa, jotka vaihtelevat tragiikasta komiikkaan.” (Ekelund 1966, 60). *Margaretan* esipuheessa Cygnaeus esittelee Kiven romanttisena luonnonnerona, mutta joutuu kirjoituksensa

loppuosassa toteamaan parantumattoman sielun sairauden katkaisseen kirjailijan hengen lennon lopullisesti (Ekelund 1966, 65). Myöhemmissä Kivi -elämäkertoissa myönnetään jo suoraan Kiven sairaus ja sen vaikutus tuotantoon. Esimerkiksi juuri Ekelundin Kivestä kirjoittama teos erittelee tuotantoa kertoen tapahtumat tunnollisesti lähteiden kautta, ilman omaa ääntä. Ehkä kirjoittajan ruotsalaisuus vaikuttaa siihen, että motiivi elämäkerran kirjoittamiselle on ollut toisenlainen kuin suomalaisilla kirjoittajilla.

Sairauden vaikutus luovuuteen ja sitä kautta tuotantoon on asia, joka näkyy ristiriitaisena asiana elämäkertoissa. Esimerkiksi Koskenniemen päätelmien mukaan sairaus taustatekijänä näkyi vahvasti Kiven runoudessa. Jumalalliset ilmestykset, luovuus ja ”elämää kirkastava valo” kohoavat huippuunsa ennen pimeyden, eli sairauden viimeistä, tuhoisinta vaihetta (Koskenniemi 1934, 160, ks. myös 189-192). Samoin *Margareta* syntyi ”Kiven mielikuvituksessa samanaikaisesti kuin hän kävi toivotonta taisteluaan niitä kohtalonvoimia vastaan, jotka yllättäen olivat saartaneet hänet ja uhkasivat kietoa hänen kirkkaan sielunsa ikuisen pimeyteen.” (Koskenniemi 1934, 176).

Sairauden vaikutus jossakin määrin on siis selvä, ja Koskenniemi (1934, 283) toteaa Kiven tilan olleen suhteellisen tyydyttävä aina *Kullervon* luomisvuosista vuoteen 1870. Kuitenkin samalla sivulla hän kuvailee Kiven tuotannon pelastuneen samalta tuholta, joka koitui tämän kohtaloksi ja ”runouden kirkkaan tulen” palaneen loppuun asti hänen tuotannossaan. Kenties ajatus siitä, että Kiven luovuuteen ja tuotantoon olisi vaikuttanut hänen mielisairautensa, on ollut jotain sellaista, mitä ei vakavasti ole voinut tuona aikana pohtia. Omalla tavallaan se kadottaisi pohjan niiltä saavutuksilta, jotka tekivät Kivestä suomalaisen kirjallisuuden kulttihahmon.

Kiven kirjeissä esiin tulevat mielialat näkyvät myös suoraan hänen teoksissaan. Esimerkiksi *Kullervon* yksinpuheluissa on mielialojen yhtäläisyyksiä Kiven Svanströmille osoittaman kirjeen kanssa. Kiven rauhattomuus ja maailmantuska näkyvät Kullervon vuorosanoissa synkkänä pessimisminä. Kullervon levoton elämä muistuttaa Kiven runoilijapersoonan omia sisäisiä tunteja ja kokemuksia. Kirjailijalle tyypillistä kuoleman odotusta esiintyy myös näytelmässä. (Koskenniemi 1934, 33-34.) Koskenniemi antaa tavallaan ymmärtää, että Kiven oma elämä näkyy hänen teoksessaan, ja usein nämä liitoskohdat ovat sellaisia, joihin liittyy hänen sairautensa. Sairaus ei kuitenkaan ole aina diagnosoitua, vaan se on yleistä tuskaisuutta, masennusta ja mielialojen vaihtelua. Tässä näkyy hyvin, kuinka psykoanalyttisen ajattelun kautta sairauden avulla tulkinat yhdistettiin teosten henkilöihin ja kirjailijaan ihannoitiin.

Elämäkertoista käy ilmi, kuinka neuroosiin suhtauduttiin 1900-luvun alussa. Luovien ja sairaiden kirjailijoiden ihannoitiin yhdistettiin tuotannossa esiintyvien henkilöiden kokemuksiin. Kun annetaan ymmärtää, että kirjailijan sairaus näkyy teoksissa, hyväksytään ajatus, että se on voinut vaikuttaa kirjoitusprosessiin. Varsinkin varhaisimmissa elämäkertoissa korostuu ajalle ominaiset psykoanalyttiset käsitykset, esimerkiksi juuri neuroottisesta taiteilijasta.

Tarkiaisen kirjoittamassa Kivi -elämäkerrassa kerrotaan vuoden 1866 olleen sellainen vuosi, jolloin Kivi kirjoitti runsaasti (Tarkiainen 1923, 292). Koskenniemi kuvaa samaa aikaa kuumeiseksi luomiskaudeksi (Koskenniemi 1934, 118). *Seitsemän Veljeksien* ilmestyessä, vuonna 1870, Kivi oli kuitenkin jo hyvin sairas. Kirjailijan sairaus tulee esille Koskenniemen teoksessa hyvin kuvainnollisena vertauksena, kun Koskenniemi tulkitsee Kiven *Leaa*:

Leaa on usein verrattu helmeen. Mutta helmi on, kuten tunnettua, tulos sairaudesta simpukankuoressa. Me voimme tavallaan *Canzioissa* seurata sitä sairautta, sitä sisäistä kriisiä,

josta *Lea* on syntynyt, jonka ympärille tämä hohtava helmiäisvaippa on kasvanut. (Koskenniemi 1934, 149.)

Sairauden vaikutus tuotantoon kuvataan vielä selvästi uusromanttisin tyylikeinoin. Luomiskauden huippu *Leassa* on harvinaista ja jumalallisen vaikuttavaa, koska sen jälkeen Kivi on auttamattomasti sairas (Koskenniemi 1934, 160).

Margaretaa kirjoittaessaan Kivi oli jo sairas, mikä tulee esille hänen Nervanderille lähettämistään kirjeistä. *Margaretan* tekovaiheiden taustalla ovat Kiven omat valitukset hänen henkisten ja fyysisten voimiensa häviämisestä, joita hän kuvaa esimerkiksi hirveäksi mielensynkeydeksi. *Margaretaa* Kivi on siis kirjoittanut selvästi mieleltään sairaana, jolloin ”hän kävi toivotonta taisteluaan niitä kohtalonvoimia vastaan, jotka yllättäen olivat saartaneet hänet ja uhkasivat kietoa hänen kirkkaan sielunsa ikuisen pimeyteen”. (Koskenniemi 1934, 175-176.) Koskenniemen teoksessa Tarkiaisen hurmosmainen usko Kiven nerouteen ja jumalalliseen luomiskykyyn on jo enemmän sairauden vaikutuksen esille tuomista, vaikka vielä romantisoituneeseen sävyyn. (ks. Koskenniemi 1934, 189-190)

Koskimiehen (1974, 28-29) mielestä on ihme, miten Kivi pystyi 1860-luvulla huonosta terveydentilastaan huolimatta kirjoittamaan teoksia, joita voidaan verrata maailmankirjallisuuden klassikoihin. Samalla hän myös kehitti suomen kieltä uuteen kaunokirjalliseen muotoon. Koskimiehen ajatuksia ja Kiven opiskeluaikaisen sairastamisen kuvauksia lukiessa vahvistuu jälleen mielikuva siitä, että Kivi oli hyvin stressaantunut opiskelija, jolle ominaista oli laiskuus ja valittaminen. Kiven sairastamista ei kuitenkaan voi kuitata vain stressitilaksi, koska elämäkertojen sairaskuvaukset osoittavat selkeitä mielialanvaihteluita ja todisteita siitä, että Kivi ajoittain eli omilla mielikuvamaailmoissaan (ks. esim. Koskimies 1974, 32).

Selman juonissa ei Koskimiehen mukaan vielä voi vielä nähdä sairauden vaikutusta, mutta siitä eteenpäin hän myöntää Kiven ”hengenvoimien” ehtymisen vaikuttavan tuotantoon. (ks. Koskimies 1974, 232-236). Asian myöntäminen on Koskimiehelle hyvin vaikeaa, ja hän yrittää monin paikoin väheksyä Kiven sairauden vaikutusta tämän myöhäisempiin teoksiin. Sairauden vaikutuksen sijaan pitäisi huomio Koskenniemen mukaan suunnata kirjailijan mestarillisiin taitoihin. Vaikka *Canziossa* Kiven henkilöhahmot ovat vaatimattomia ja koko italialaisdraama aiheuttaa lukijassa vielä 1970-luvullakin hämmennystä, *Canzion* suhteen on liian ”helppohintaista” esittää johtopäätöksiä sairauden vaikutuksesta, koska Kivi osoitti henkistä tarmoa ja jäntevyyttä hallitessaan monijuonista tragediaa. (Koskimies 1974, 166.)

Olennaista on se, millainen terveydentila Kivellä on ollut silloin, kun teokset ovat syntyneet. Joidenkin mielestä hänen sielunsa sairaalloisesta tilasta oli merkkejä jo vuonna 1857, jolloin hän kirjoitti ylioppilaaksi. Oireiden kuvaukset muistuttavat masennusta, mikä on todennäköisesti ollut sielusyntyistä. Toisen kerran hän sairasti psyykkisen masennustilan vuonna 1866, mihin viittaa kuoleman kaipuu. Samaan aikaan Kivi kirjoitti runonsa *Ikävyys*. Merkkejä on myös siitä, että ennen lopullista sairastumistaan Kivellä oli useita ohimeneviä masennustiloja, ja vuonna 1870 alkoi lopullinen mielenterveydellinen murentuminen. (ks. Saarnio 1947, 178-181. ja Elo 1950, 89.) Näiden tietojen lomassa *Ikävyys* -runo on voinut olla tavallaan taideterapiaa, koska runon kirjoittaminen on ollut yksi keino ilmaista pahaa oloa.

Terapeuttista kirjoittamista ja oman kärsimyksen kautta koettujen tunteiden esiintymistä tuotannossa esiintyy muillakin mielenterveydellisistä ongelmista kärsivillä kirjailijoilla. Esimerkiksi Kailaan kohdalla tämä on jo Kiveä tietoisempaa toimintaa, mutta muuten yhtäläisyyksiä löytyy, kuten luovuuden ja sairauden suhteesta. Kailaan sairastaminen on ainakin Achtén mielestä sidoksissa

luovuuteen. Achté kertoo, että Kailaan taudinkuva oli loistelias, luova ja taiteellinen. Samalla ”psykoosi oli ainutlaatuista luovuutta, kuin näytelmä, jota Kailas sisällään koki tuona aikana”. (Achté 2001, 112.) Ihanus on asiasta osittain samaa mieltä Achtén kanssa. Ihanuksen mukaan psyykkinen sairaus oli Kailaalle harhainen pakopaikka, jossa esiintyvät harhat vaikuttivat hänen myöhäisempiin kirjoituksiinsa. Kuitenkin sairaskertomuksen kaltaisia novelleja hän kirjoitti ennen mielisairaalakäyntejään. (Ihanus 1987, 50-51.)

Alkoholin käytölläkin oli osuutensa näkyihin ja illuusioihin (Achte 2001, 114). Achtén teos Kailaasta on samalla pienoisteos erilaisista mielensairauksista. Teoksesta käy ilmi sairauden yhteys Kailaan tuotantoon. Esimerkiksi runo *Peitetyt kasvot* liitetään psykoottisessa tilassa olleen Kailaan vaivaantumiseen toisten ihmisten katsomisesta (ks. Achté 2001, 128-129). Niinistökin löytää runojen analysoinnissa kiinnekohtia niin sairauteen kuin Kailaan kokemuksiin tuntoihin yleensäkin (ks. Niinistö 1956, 393-396, 403 ja 459-462). Konkreettisesti Kailas itse viittasi sairauteensa ja hallusinaatioihin esimerkiksi muistelmissaan *Muutamia sairaita päiviä* ja *Bruuno on kuollut* (Niinistö 1956, 462).

Samalla tavalla kuin Kailas, Kivikin käytti kirjoittamista omien ongelmien apuna. Elon (1950, 137) mukaan Kivi näki *Kullervossa* mainion tilaisuuden oman itsensä ilmaisemiseen, jolloin hän pystyi käyttämään sitä omien ongelmien tulkkinä. Samoin Kiven oman persoonallisuuden piirteet näkyvät myös veljeksissä. Luultavasti kirjailija on kypsytellyt *Seitsemää veljestä* lapsuudestaan lähtien. Myöhemmin sairaana hän ei pystynyt työskentelemään samalla tavalla, ja inspiraatiot olivat lyhyitä, mikä näkyy esimerkiksi *Leassa* ja *Canziossa*. ”Terveen järjen kannalta *Canzio* on tolkuton alusta loppuun saakka.” Siinä näkyy kuinka kirjailijan todellisuus pohja on kadonnut. (Elo, 1950, 324, 340.) Sairauden kanssa painiskelu näkyy myös muissa teoksissa.

Margareta syntyi siis samalla, kun Kiven terveys ailahteli epätoivon vallasta parempiin jaksoihin. Teosta voidaan pitää terveyden ja sairauden välisenä taistelun tuotoksena, jossa runoilija jättää hyvästejä elämälle ja runoudelle. Kaikista Kiven loppuaikojen kirjoituksista nähdään, kuinka hän pelkäsi ja tiedosti tulevansa vielä sairaammaksi. (ks. Elo, 1950 358, 367.) On luonnollista, että kirjailija yhdistää terveydentilansa ja sitä kautta ilmenevät tunteet kirjoituksiinsa. Kipu ja kärsimys ovat asioita, joiden ohittaminen tai unohtaminen on harvinaisen vaikeaa. Silloin, kun kyse on mielisairauksista, ei potilaalla ole aina edes mahdollisuuksia tietoiseen toimintaan. Mielikuvitus ei kuitenkaan lakkaa toimimasta, vaikka luovuus ja ulosanti olisivatkin mahdottomia.

4.4.1 Neuroottisia regression kokemuksia

Kuoleman problematiikkaa Kivi tuo esille runossaan *Ikävyys*. Samasta runosta voi aistia myös voimakasta masennusta (ks. Achté 1982, 194). Juoppohulluuden kuvauksia löytyy Kiven tuotannosta useita. Deliriumtiloihin liittyviä mielenterveyshäiriöiden lisäksi Kiven tuotannosta löytyy esimerkkejä psykoosin kuvauksista. Esimerkiksi *Canziossa* on selvä psykoosia muistuttava kohtaus, jossa Rachel ”menettää järkensä” murehtiessaan tuhoutunutta veljeään. (ks. Achté 1982, 225-226.) Achtén tulkinnoissa psykoanalyttinen lähestymistapa on esillä myös tuotannon analysoimisessa. Tämä seikka tekee hänen teoksestaan tärkeän lähdeteoksen Kivi -elämäkertojen joukossa.

Aleksis Kiven ahdistuneisuudesta ja neuroottisesta luonteesta löytyy siis joitakin esimerkkejä hänen tuotannostaan. Samoin neuroottisille potilaille tyypillistä primaariprosessin korostumista, ja sen yhteydessä esiintyviä regression kokemuksia esiintyy myös joissakin teoksissa. Kiven kohdalla ahdistuneisuuden purkamiseen liittyy torjumisen lisäksi kieltäminen. Esimerkiksi kuoleman

vertauskuvana Kivi käyttää usein unta. Torjunnasta hyvä esimerkki on *Kihlauksessa* tapahtuva tanssikohtaus, jossa nolatut vanhatpojat tanssivat keskenään Herrojen Eevan poistuttua paikalta. Kieltäminen ja torjuminen ovat hyvin samantapaisia toimintoja, ja niitä on joskus vaikea erottaa toisistaan. (ks. Aché 1982, 233.)

Kiven kohdalla regressiosta voi löytää kahdenlaisia esimerkkejä. Regressiota esiintyy hänen tuotantonsa lisäksi arkipäiväisissä tilanteissa. Kiven vetäytyminen ulkopuolisesta maailmasta ja ihmissuhteista psykoosiin maailmaan toimii yhtenä esimerkkinä taantumisesta. Seuraava Achén kappale esittää hyvin, kuinka Kiven tuotannossa tulee ilmi regressio:

Esimerkkinä taantumisen (regression) puolustusmekanismista on vanhemman lapsen muuttuminen lapsenomaiseksi nuorimman sisaruksen syntymän jälkeen. Härkä-Tuomon vetäytyminen vuoteeseen elämänsä suuren romahduksen, härkien teurastamisen jälkeen kuvaa eräällä tavalla syvää masennusta, kaiken ilon katoamista elämästä sekä halua kuolla. Toisella tasolla voisi ajatella, että kyse on taantumisesta, paluusta johonkin turvalliseen ja varhaiseen, vetäytymisestä realiteeteista ja yleensä elämästä. Taantumista osoittaa myös Simeonin käyttäytyminen ryyppyreissunsa jälkeen. Hän vetäytyi selkäsaunan pelossa metsän pimentoon uikuttamaan. (Aché 1982, 234.)

Kiven sairaus, neuroottisuus ja syvä ahdistuneisuus ovat selvästi syventäneet teoksissa esiintyviä henkilöitä ja tarinaa. Sairauden mukana primaariprosessiajattelu on ollut ehkä korostuneempaa hänen toiminnassaan, mutta mitään suurta poikkeamista ei voi todeta, koska Kiven teksti on koko ajan ymmärrettävää ja tunnistettavaa.

Myöhemmin sairaavuoteella Albertin luona Kiven todellisuus oli jo hyvin sekoittunut, ja hänen käytöksessään näkyy primaariprosessiajattelun ylivoima sekä taantumus. Kivi ei aina tiedostanut fyysistä olinpaikkaansa, ja samalla hänen

maailmaansa liittyivät oman tuotannon henkilöahmot. ”Aleksis etsi tuskaisesti apua lapsuutensa ja nuoruutensa mielikuvista. Ja mielessä oli karmealla tavalla Simeonikin, koska hänen kerrotaan hokeneen: ’Päätäni polttaa, päätäni polttaa, Simeonin piinaa, Simeonin piinaa’.”(Sihvo 2002, 316.) Paluu lapsuuden maailmaan on hyvä esimerkki regressiosta. Sekava käytös ja erilaisten maailmojen sekoittuminen puolustaa primaariprosessiajattelun sairauden myötä korostuneen.

Luomisprosessiin liittyvät ajatukset regressiosta ja prosessiajattelusta sopivat Kiven lisäksi myös kuvauksiin Kailaan kirjoitusprosessista. Ihanus kuvaa teoksessaan *Kauneus ja kuvotus*, Kailaan luomisprosessia sellaisin sanoin ja tunnelmin, että lukijalle syntyy kuva Kailaan olleen koko luomiskautensa aikana harhainen tai todellisuuden ja toisien ulottuvuuksien rajamailla. Kailaan luomisprosessin tarkasteluun sopii hyvin ajatus primaari- ja sekundaariprosessiajattelusta. Kailaalle regression paikkana olivat lapsuusmuistot, unet ja myöhemmässä vaiheessa sairauden aiheuttamat harhat.

Runoilija terästä aistejaan uneksiakseen esineitä, jotka saattavat avata uusia aisteja. Hän seurustelee myös – Kailas usein romanttis-ekspressionistisin lisätehostein – aaveiden kanssa, jolle psykiatrit löytänevät vastineita runoilijan varhaisvaiheista mutta joille runoilija ei löydä nimeä – ja kuitenkin kirjoittaa näistä nimeämättömistä vieraista, sillä sanoin hallitsemattoman pelko viittaa runoilijan mahdollisuuksien kadottamisen sietämättömään uhkaan, syöksyyn todellisuuden reunan yli, imaginaariseen – ja vielä senkin tuolle puolen. (Ihanus 1987, 49.)

Huomiot Kailaan luomisprosessista ja erilaisten todellisuuksien välillä liikkumisesta sopivat hyvin tulkintoihin Kiven työskentelystä. Yhteinen nimittäjä on myös sairaus ja lapsuusmuistot, jotka toimivat molemmilla regression paikkoina.

4.4.2 Melankolia ja monipersonaisuus teoksissa

Kiven melankolian ja mielialan vaihtelujen suhteen tuotantoon Sihvo tuo esille muutamia esimerkkejä. Esimerkit ovat hyvä osoitus siitä, kuinka Sihvon Kivi -elämäkerrassa näkyy myöhempi tutkimus ja uudenlaiset näkökulmat. Sihvon (2002, 338) mukaan ”Kiven merkellisimpiä piirteitä on elegisen onnen tilan ja melankolian vuorovaihtelu. *Kanervalan* onnen tilojen rinnalla vallitsee paitsi salomonsaarnajamainen maailman turhuus ja romanttinen ’sielun hämäryys’ myös merkittävä ’osan’, eli kohtalon viittoitus johonkin metafyyssiseen, olemisen ja tietämisen peruskysymyksiin, suorastaan myöhempien aikojen eksistentialistien ydintyhjyyteen, kuten runossa *Ikävyys*: ’Tietämisen tuskast pois, / Kaik’ äänetön tyhjyys olkoon.’” Tuskasta on kysymys periaatteessa silloinkin, kun analysoidaan Kiven juoppokauden aikaisia itsemurha-aikeita. Esimerkiksi Simeonin Hämeenlinnan reissun kuvaus saa uudenlaisen, vielä synkemmän viitekehyksen (ks. Sihvo 2002, 339).

Melankolia liittyy runoon *Ikävyys* vielä toista kautta. Kiven oma henkilökohtainen asenne ilmenee runossa samalla tavoin kuin Kullervon raskasmielisyys kohtauksessa, jossa tämä ”kiroaa katkerasti sen hetken jolloin hänen äitinsä hänet synnytti.” Kullervon hahmoon kiteytyy paljon yhtäläisyyksiä Kiven elämän ahdistavista hetkistä. (Ekelund 1966, 28.)

Mielenkiintoisin huomio Sihvon teoksessa liittyy Kiven monipersonaisuuteen ja sen näkymiseen *Seitsemässä veljeksessä*. Seuraava lainaus (Sihvo 2002, 341) esittää ja kiteyttää, kuinka kirjailija on Kiven tapauksessa sairautensa kautta läsnä kaunokirjallisessa teoksessa. Samalla se toimii esimerkkinä siitä, kuinka fiktiivinen teos muuntuu, kun analysoidaan sitä tällaisesta lähtökohdasta, jossa kirjailijan terve tai sairas minuuks on läsnä:

Kivi on itse yksi seitsemästä veljeksestä, hän on jakanut persoonallisuutensa puolia joka veljekseen tai hän on kahdeksas veli, joka luo ”suuren kertomuksen” puitteet, rakenteen: alun, keskikohdan eli käännekohdan, huipun ja huiput, ja lopun. Tässä ominaisuudessa tuo ”hän” hallitsee maailmaa, jota voisi sanoa kolmanneksi maailmaksi, se on se maailma, joka syntyy ”ajattoman” lukijan kokemuksessa hänen ollessaan kertomuksen lumossa. Kiven kolmannessa maailmassa on elämän rytmi: hurjuutta, hillittömyyttä, kohtauksia, rauhallisempaa tempoa niin kuin Impivaaran jouluillan luonnonimpressiomaalauksessa (VI luku) tai Seunalan Annan kehtolaulua edeltävässä Vuohenkalman torpan rauhan idyllissä, pastoraalissa (XIV luku). Mutta sitten on myös täydellisiä seisahduksia, kurkotuksia toiseen todellisuuteen, metafysiseen, kosmiseen, jolloin hiljaisuus huutaa, aika pysähtyy, kuin keinu korkeimmassa kohdassa illalla lempeäl:

Siel suutelee ehto ja koi
Ja siel ijankaikkinen aika
Pois kiitävi vauhdilla kiitävän virran
Himmeään Unholaan.
Seisahda, heiluva keinu,
Jo kelmenee impeni poski
Illalla lempeäl.

Tai kuin lintokotolaisen maailmassa:

Hiljaisuus kaikkialla, äänetönnä
Sinertävä taivas heidän päälläns lepää,
Hieno tuuli lepää, liikahda ei lehti,
Makeasti rannan kirkas aalto
Lepää kallihilla helmivuoteellansa,
Vaijennut on pienen lintusenkin ääni.

Tällainen ajatus Kiven monista persoonista toimii tässä analyysissä liittyen hänen kirjailijapersoonansa. Samalla tavalla monipersoonaisuus liittyy hänen sairauteensa, jolloin se myös tiedottomasti ja salakavalasti kietoutuu teoksiin. Kiven kohdalla on mahdotonta osoittaa kirjailijan työlle ominaisia piirteitä, koska me emme enää pysty haastattelemaan häntä itseään. Elämäkertateokset ja monet

tulkinnat teoksista avaavat uusia näkökulmia ja pohdintoja, jotka kuitenkin viime kädessä pohjautuvat lähteisiin, joihin vaikuttaa taas toisen tekijän tiedostamattomat tai tiedostamat tasot.

Elämäkerroissa Kiven melankolisuus on vahvasti esillä, vaikka sen esille tuominen ei välttämättä ole ollut teosten kirjoittajilla mielessä. Melankolian ja masennuksen oireista on joitakin kuvauksia. Etenkin molempiin liittyvä epäonnistumisen tunne oli Kivelle ongelmallinen asia. Kirjailijan ajatusten hidastuminen ja vaikeus tuottaa puhetta tulee ilmi niissä kuvauksissa, jotka liittyvät Kiven viimeisiin kirjallisiin tuotoksiin, ja aikaan, jolloin hän oli jo hoidossa. Kristevan ajatus melankolian merkityksestä toteutuu varsinkin Tarkiaisen kohdalla. Hänen eläytymisensä muistuttaa psykoanalyttista lähestymistapaa, silloin kun hän eläytyy Kiven maailmaan niin intensiivisesti, että analyttinen kuunteleminen ja tarkastelu muuttuvat välillä lähes melankoliseksi suhteeksi tutkimuskohteeseen.

4.5 Sairas Kivi aikalaisensa silmin

Kiven kirjailijana saavuttama vähäinen menestys liittyy myös sairastumisen syiden selityksiin (Koskimies 1974, 148). Kiven taudinkuvan tulkinta viittaa siihen, että jatkuvat kärsimykset ylittivät runoilijan kestäkyvyn, mikä johti mielisairauteen, jolloin lapsuuden aikana koettuja pelon tunnelmia on korostettu tutkimuksissa liikaa (Koskimies 1971, 150-151). Kuitenkin Aché on sitä mieltä, että Kiven persoonallisuuden kehityshäiriöihin vaikuttivat koulu- ja opiskeluaikaiset ongelmat ja vaikeudet, mutta myös myöhemmin kirjailijan sopeutumattomuus yhteiskuntaan ja murskaavat arvostelut (Aché 1984, 274). Kiven kohtalo hänen elinaikanaan konkretisoituu Meren teoksessa. Kun Kivi lopulta joutui sairaalahoitoon, kirjoitettiin hänet sisään kirjailijana. Myöhemmin, kun hänet vietiin Lapinlahden mielisairaalaan, kirjoitettiin Kivi sisään opiskelijana.

Aikaisemman kirjailijan kunnian lisäksi häneltä riistettiin vielä kirjailijan tittelikin. (Meri 1976, 123-124). Kritiikin armottomuuden vaikutus tulee ilmi myös Kiven sairauden määrittelemisessä:

Sairaus määriteltiin krooniseksi mielenmasennukseksi. Syyksi arveltiin veren vähyyttä? Juoppoutta? Loukattua kirjailijakunniaa. Kannattaa huomata, että kahden ensiksi mainitun syyn perään kirjoitettiin kysymysmerkki, mutta kolmas ilman sitä. (Meri 1976, 123.)

Kiven tuotantoa alettiin ostaa runsaammin vasta viisikymmentä vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Kivi ei todellakaan ollut mikään bestseller-kirjailija elinaikanaan (Meri 1976, 83). Tarkiainen reilut neljäkymmentä vuotta Kiven kuoleman jälkeen ilmestyneessä teoksessa kirjailijaa kuvataan jo romantisoituneesti. Suhtautuminen kirjailijan sairauteen näyttää muuttuneen, koska Tarkiainen kuvaa myös elinaikanaan vähäistä arvostusta saanutta J. J. Weckselliä Suomen ruotsinkielisistä nuorista runoilijoista lahjakkaimmaksi. Wecksell oli ollut jo useita vuosia hoidettavana Lapinlahden sairaalassa, ennen Kiven sairaalaan siirtämistä. (Tarkiainen 1950, 517.)

Vaikka Kiven väitetäänkin kärsineen kritiikistä ja vähäisestä arvostuksesta, pitää muistaa myös se, että Kivellä oli alkutaipaleella myös tukijoita. Esimerkiksi Snellman ja Cygnaeus pitivät häntä luonnonlahjakkuutena, mihin kuitenkin vaikutti Kiven mielipiteet suomen kielen aseman parantamisesta, eli poliittinen ilmapiiri. Kiven kuoleman jälkeen Cygnaeus liittää muistokirjoituksessaan kirjailijan rikaslahjakkaimpien henkien joukkoon, joita Suomessa on koskaan syntynyt. Cygnaeuksen muistokirjoituksessa käy ilmi Kiveen kohdistunut kritiikki, mutta myös se, että hänellä oli ystäviä. Cygnaeuksen mukaan *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* oli tärkeä taho, joka uskollisesti ylläpiti Kiven kirjallisia pyrkimyksiä. (Tarkiainen 1950, 521-523.)

Kiven muistokirjoituksissa esiintyviä arvostavia ja ylistäviä kuvauksia lukiessa täytyy ottaa huomioon, että kirjoitukset olivat hänen ystäviensä kirjoittamia. Emil Nervanderin mielestä Kiven kuolema ”herätti vain vähäistä huomiota, pientä osanottoa, ei mitään kaipausta, paitsi suomalaisen kirjallisuuden silloin vielä sangen harvalukuisissa harrastajissa ja suosijoissa, sekä luonnollisesti enimmin Stenvallin todellisissa, persoonallisissa ystäväissä.” (Tarkiainen 1950, 523-524.)

Kiven sairaus mahdollisti, että häntä voitiin pitää kovia kokeneena nerona, joka eli aikakautensa ihannoimaa romanttista suurmiehen ja kärsivän taitelijan elämää. Kivi ei kuitenkaan pysynyt hänelle luodussa roolissa eikä pystynyt lunastamaan hänelle luotuja odotuksia (Meri 1975, 78-79). Marja-Liisa Nevala (1984) syventyy tarkastelemaan uusromanttikkojen ajatuksia Kivestä. 1900-luvun alussa Kiveä esiteltiin romanttisena ja nerokkaana kirjailijana, jonka tuotanto oli merkki suomalaisten luovasta mielenlaadusta. (Nevala 1984, 105-106.) Kivestä tehtiin ansiokkaasti kansalliskirjailijaa, ei vain hänen tuotantonsa, vaan hänen elämänsä takia. Ilman sairautta kirjailijaa ei siis välttämättä olisi pystytty romantisoimaan kärsivänä kirjallisena nerona. Myöhemmissä elämäkerroissa Kivi on myös edelleen sairaana nero (ks. Ekelund 1966, 123).

Kiven aikalaisten suhtautuminen kirjailijan sairauteen vaihteli ivallisista hullukommenteista säälivään ymmärtämiseen. Esimerkiksi *Helsingfors Dagblad* muistokirjoituksessaan Kiven kuoleman jälkeen vertaa Kiveä myös mielisairautta sairastaneeseen Josef Julius Weckselliin. Kirjoituksessa ei pohdita enempää Kiven sairautta, mutta kirjoittaja ajattelee hänen nerokkuutensa esiintyvän hiomattomassa luonnontilassa, jonka vuoksi tämän tuotannon laatu vaihteli suuresti. Kiven arvostukseen näyttää siis vaikuttavan myös, ettei Kivi ollut lähtöisin kovinkaan sivistyneestä ympäristöstä. (Lehtonen 1931, 320-321.) Myös muut Kiven aikalaiset vertasivat mielisairaita Kiveä ja Weckselliä toisiinsa. Näiden nerojen

kohtalo oli molemmilla heidän luovan henkensä pimentyminen. (Lehtonen, 1931, 197-198.)

Kiven kuoleman jälkeen kirjoitetuissa kirjoituksissa on välillä tehty yllättäviä huomioita. Esimerkiksi U. *Suometar* 144. joulukuun kahdeksantena päivänä vuonna 1875 julkaisi erittäin positiivisen kirjoituksen Kivestä. Kirjoituksen mukaan Kivi oli lahjakas runoilija, jonka kohtalo oli kova ja elämä tuskaista. Kirjoittaja esittää hienoja huomioita Kiven luontosuhteesta. Luonto on hänelle äiti, joka mahdollisti luovuuden, mutta samalla aiheutti suurta tuskaa. (ks. Lehtonen 1931, 363-364.) Myöhemmin Kivi -tutkijat ovat useasti maininneet Kiven fyysisen äitisuhteen vaikuttaneen hänen kehittymiseensä kirjailijana. Ja koko ajan Kiven puolustajat ovat ylistäneet hänen luontokuvaustaan.

Aikalaisten kirjoituksista löytyy kommentteja, joiden mukaan Kiven tuotannosta voi selvästi huomata sairauden vaikutuksen teksteihin. Albin Lönnbeckin mukaan (Studier i finska vitterheten, ss. 53-53) *Seitsemän veljeksien* huono vastaanotto pahensi kirjailijan synkkämielisyyttä, joka oli jo muuttumassa mielisairaudeksi. *Margaretassa* kirjailijan sairaus näkyy jo selvästi, koska teksti on kuumeenomaista ja kiihottunutta. Julius Krohn (Suomall. kirjall. Vaiheet, 443) on samaa mieltä: ”Kiven viimeisimmässä näytelmässä, *Margaretassa*, ei ole juoni hänen oma keksimänsä. Esityksessä ilmaantuu kivulloista sentimentaalisuutta.” (Lehtonen 1931, 221-222.)

Kiven *Seitsemän veljeksien* huono vastaanotto oli myös Emil Nervanderin (U. *Suometar*, n:ssa 300 A, v 1888) mielestä syynä Kiven sairastumiselle: ”Liiottelematta voitaneen sanoa, että Kiven pääteoksen tuottama moninkertainen pettymys antoi hänen epätoivoiselle mielialalleen ja hermoheikkoudelleen viimeisen iskun” (Lehtonen, 1931, 256).

Kiven sairaus vaikutti siis hänen kirjailijan uraansa myös hänen kuolemansa jälkeen. Sairauden vaikutus on yllättävän suuri, jos ajatellaan, että se on vaikuttanut suoraan luomisprosessiin ja tekstien syntymiseen. Lisäksi sairaus on vaikuttanut siihen, miten Kiven tuotantoon suhtauduttiin myöhemmin, jolloin kirjailijan elämän kautta kiinnostuttiin hänen tuotannostaan. Sairauden vaikutusta ei voi kiistää, vaikka huomio Kiven kohdalla onkin ensisijaisesti hänen ainutlaatuisissa teoksissaan.

Samalla voidaan todeta, että siinä missä sairaus on ehkä kehittänyt Kiven kirjailijan uraa, on se samalla myös vaikeuttanut sitä. Ahlqvist kovisteli Kiveä vielä hänen kuolemansa jälkeenkin, esimerkiksi *Helsingfors Dagbladetissa* 16. ja 17. päivänä huhtikuuta 1873 ilmestyneessä artikkelissaan, jossa hän kuvasi Kiven tuotantoa ”sekasortoiseksi kasaumaksi hullun näkyjä” (Lehtonen 1931, 287). Kiven sairauden avulla yritettiin nujertaa uusromantikkojen tapaa kuvata Kivi nerona suurmiehenä. Nevalan (1984, 111) mukaan juuri vertailemalla Kiven aikalaisten ja uusromantikkojen Kivi-tulkintoja huomataan, kuinka ”karkeasti kirjoittelevasta juoposta, mielisairaasta ja kirjailijan epäonnistuneesta yksilöstä tulee nerokas poikkeusyksilö, marttyyri, joka samalla edustaa suomalaisuutta, jolle hän on lahjoittanut sen korkeimmat kaunokirjalliset saavutukset.”

Kiven aikalaisten kirjoittamat arvostelut ovat ajalle tyypillisiä kirjallisuusanalyysseja ja tulkintoja. Suhtautuminen Kiveen oli kuitenkin myös muunlaista kuin vain hänen tuotantoonsa perustuvaa. Kirjailijaan kohdistunut vihamielisyys tulee hyvin esille hänen kuolemansa jälkeen ilmestyneessä runossa:

”Eräs runoilija haudastaan,
”Runoilijaks” ma ristittiin,
Sanottiin Shakespeariksi,
Verraksi Väinön väitettiin:

Muut' en mä ollut kuitenkaan
Kuin taitamaton tahruri
Ja hullu viinan juoja vaan.” (Lehtonen 1931, 11)

Kiven aliarvostaminen hänen elinaikanaan käy ilmi myös muista teoksista. August Ahlqvist oli yksi Kiven pahimmista kriitikoista. Ahlqvist ei noteerannut ajalle ominaista ajatusta siitä, että mitä vähemmän Kivestä puhuttaisiin sen parempi. Kiveä ei aikanaan paljoa puolusteltu. (Meri 1976, 77.) Ehkä aikaisempi kriittinen suhtautuminen Kiveen, vaikutti osaltaan siihen, että hänestä myöhemmin tuli ”alkuvoimaisin kirjailijaneroksi, mitä suomenkielisen kirjallisuuden historiassa on toistaiseksi esiintynyt” (Lehtonen 1931, 7).

Kiven kuoleman jälkeen sairauden merkitys hänen kohteluunsa unohtui täysin. Kiven nousukauden aikana sairauden aiheuttamaan käytökseen ja ongelmiin suhtauduttiin hyväksyvästi, ja ne jopa nähtiin psykoanalyttisen lähestymistavan avulla kärsimyksiksi, jotka vain nostivat taiteilijan arvoa. Samanlainen, mutta lievempi suunta näkyy myös Kailaan kohdalla, joten voidaan olettaa, että tällainen suuntaus oli vallitseva ajan kirjallisuudentutkimuksessa.

Ennen sairastumista Kailaan asema runoilijana oli vankkumaton, ja vuonna 1928 ilmestynyt kokoelma *Paljain jaloin* vahvisti nousua maineeseen (Niinistö 1956 143). Kailaan arvostus tulee hyvin esiin hänen tuttaviansa ylistyspuheissa. Kailasta kuvataan monesti ”neroksi”, vaikka tätä sanaa ei välttämättä käytetäkään. *Tampereen Työväen Teatterin* johtaja Eino Salmelainen kuvaa Achtén kirjassa sairaan Kailaan kokemuksia sellaisiksi, joita ei normaali-ihminen tavoita (Achté 2001, 46). Tämä on kiinnostavaa silloin, kun luovuus nidotaan yhteen mielensairauksien kanssa. Mielensä sairastaneella on enemmän erilaisia työkaluja käytettävänä kirjoitustyöhön, kun hän saavuttaa jotain, mihin terve ihminen ei

pysty. Kailas oli aikanaan yleisesti ihailtu, ja esimerkiksi Waltari kuvaa Kailasta seuraavin sanoin:

Hänen henkensä oli kuin ylpeä miekka, joka ei koskaan taipunut. Se teki hänestä onnettoman, ristiriitaisen ihmisen, se murti hänen elämänsä ja vei sen kuiluihin, mutta se teki hänestä myös suuren runoilijan, jonka merkitys ulottuu kauas yli meidän aikamme ahtaitten rajojen. (Waltari 1998, 55).

Yhteistä molemmille kirjailijoille oli myös se, että molemmat joutuivat osaltaan todella kovan kohtelun eteen. Kivelle kritiikin kestäminen oli vaikeaa, mutta kestämistä oli Kailaallakin. Achtén mukaan ylistettyä Kailasta kuitenkin kohdeltiin myös kaltoin. Kammion lääkärin diagnoosin mukaan Kailas oli suuruudenhullu, ja häntä yritettiin parantaa masentamalla. Kailas joutui muun muassa syömään muiden potilaiden ruuan tähteet samalla, kun hänelle kerrottiin, ettei hän ole niidenkään arvoinen. (Achté 2001, 110.) Tutkimalla tarkemmin Kailaasta kirjoitettuja elämäkertoja sekä tutkimuksia voidaan löytää vielä enemmän yhtäläisyyksiä näiden kahden kirjailijan kohtelun ja elämän välillä. Samalla saadaan lisää näyttöä siitä, kuinka mieleltään sairaisiin kirjailijoihin on suhtauduttu ja millainen vaikutus sairaudella on ollut heidän teoksiinsa. Tällaiseen vertailevaan tutkimukseen suomalaisesta kirjallisuudesta löytyy muitakin esimerkkejä, kuten esimerkiksi ne kirjailijat, jotka mainitsin tutkimukseni alussa.

5 ALEKSIS KIVEN LUOVUUS, NEROUS JA HULLUUS

Suomalaiselle kirjallisuudentutkimukselle on ollut ominaista sen kirjailijakeskisyys. Achtén (1984, 21) mielestä kirjailijaa ja hänen tuotantoaan tutkittaessa pitäisi huomioida ajan poliittinen, yhteiskunnallinen ja historiallinen tausta. Yrjö Sepänmaan (1984) mukaan Achtén tutkimus on psykologinen tutkimus eikä kirjallisuudentutkimusta. Sepänmaan mielestä vain kirjailijanroolissa syntyvät teokset ovat olennaisia. (Sepänmaa 1984, 50.) Sepänmaa on oikeassa siinä, että Aleksis Kivistä on tehty useita henkilöhistoriallisia tutkimuksia, joilla ei ole muuta tekemistä kirjallisuudentutkimuksen kanssa kuin se, että Kivi oli kirjailija.

Kuitenkaan luomisprosessia ei voida erottaa kirjailijanroolista, vaikka luomisprosessin tutkiminen varsinaisesti kuuluisikin psykologiseen tutkimukseen. Kirjailijan sairaus suhteessa luomisprosessiin ja koko kirjailijan työhön vaikuttavana asiana yhdistää samalla tavalla eri tieteenaloja. Tutkimalla henkilöhistorioita ja elämäkertoja selviää kirjailijan fyysisen minän lisäksi runsaasti tietoa hänen kirjailijanroolistaan. Tietoja voi käyttää teosten, eli tuotannon tutkimuksessa, jolloin kirjallisuudentutkimukseen saadaan uusia aineksia.

5.1 Luova Kivi

Achtén mukaan Kivi löysi identiteettinsä luovuutensa kautta. Achté pitää todennäköisenä Kiven myös nauttineen luovuudestaan, joka auttoi selviämään vaikeuksien keskellä. Kivi kärsi rajatilapersoonallisuudelle tyypillisistä oireista ja masennuksesta. Oireet muistuttivat klassista skitsofreniaa. Kivi taisteli asketismilla ja luovuudellaan sairauden aiheuttamaa ahdistusta vastaan, mutta kritiikin armottomuus koitui Kiven tuhoksi. (Achté 1984, 274-275.) Kirjailijan

luovuus on ehkä tästä syystä nostettu esille myöhemmin suurella paatoksella ja tunneryöpyin, mistä hyvänä esimerkkinä on Volter Kilven (1990, 136) kuvaus Kiven mielikuvituksesta: ”Kiven mielikuvitus on niin tuore ja mehevä, että hänen ajatuksensakin kukoistavat versovina ja elämää läikähtelevinä kuvina, eikä tyhjä ja luinen piina koskaan voi häntä paljaaseen syliinsä rutistaa”. Kilven lainauksen ”luinen piina” voi hyvin tarkoittaa Kiven sairautta, tai hänen kohtaamaansa kritiikkiä, jolloin koko lainauksen sisältö ja merkitys saavat lisää ulottuvuutta Kilven hurmosmaisesta ylistyksen sijaan.

Kilvelle Kivi on suuri runoilija, jota tämä ei pysty kritisoiimaan ja jonka kieli ja runous ovat lähes sielun ravintoa (ks. Kilpi 1990, 142-143.) Kilven kirjoituksessa konkretisoituu 1900-luvun romantikkojen käsitys ja suhtautuminen Kiveä kohtaan. Kritiikistä ei enää ole tietoaakaan vaan Kivelle korvataan hänen kohtaamansa ankara kritiikki. Kirjailija ei tietenkään itse saanut kokea arvostustaan, mutta selväähän on, että Kiven tuotannon lisäksi hänen myöhempään arvostukseensa on täytynyt vaikuttaa aikaisemman kohtelun ja kritiikin. Pirjo Lyytikäisen (1990, 197-198) mukaan juuri Kilven ylistävä kirjoitus vuonna 1900 nosti Kiven Runebergin ohitse. Samalla Kivi sai päällensä nerouden sädekehän, joka toistuu myöhemmin ja liittyy yhteen hänen tuotantonsa kanssa. Kilven aikaisemman ylistyksen lisäksi Otto Mannisen vuonna 1901 *Ateneum* -lehdessä ilmestyneestä kirjoituksesta alkoi Kiven arvostus Suomen kansalliskirjallisuuden johtavana hahmona.

5.1.1 ”Luomisen voima” ja luova mielikuvitus

Tarkiainen ei varsinaisesti puhu Kiven luovuudesta teoksessaan. Luovuudesta on kuitenkin kysymys silloin, kun Tarkiainen kirjoittaa Kiven mielikuvituksesta ja kirjailijan hengestä. Luovuus mielikuvituksen yhteydessä mainitaan jälleen hyvin kuvainnolliseen sävyyn:

Vapaasti luova mielikuvitus on kutonut juonen säikeet yhteen, keksinyt luonteiden pohjat ja tekojen salaiset syyt, ilotellut niiden vastakohdilla ja muotorikkaudella ja kohottanut kaiken sen suuren taiteen kirkkaaseen ja riemulliseen selkeyteen. Näin ollen ei voi olla enää puhuttakaan mistään todellisuuden jäljittelystä. Kiven taide on tässä kuten kaikkialla muuallakin sisäisen näkemyksen heijastusta; todellisuus ei sido sitä nähdyllä muodoillaan. (Tarkiainen 1932, 197.)

Luovuuden ja mielikuvituksen yhteen sulauttaminen tulee esille myös, kun Tarkiainen (1923, 324) kirjoittaa Kivellä olleen mahdollisuuksia runoilijaksikin, koska hänellä oli ”puhdas, herkästi syttyvä sielu, harvinaisen laaja ja vapaa mielikuvitus sekä kyky vaistota kielen soinnun kauneuksia”. Sama tulee esille *Nummisuutarit* -luvun kohdassa, jossa Tarkiainen kertoo Kiven suhteesta kuvattavana olevaan henkilöön. Kivi suhtautuu kuvattavaansa toisin kuin naturalistit, jotka tarkastelevat kohdettansa yksityiskohtaisesti. Kivi taas ”lähtee onnellisen luomishetken lämpimästä kokonaisnäkemyksestä, jolloin aihe kasvaa hänen mielikuvituksessaan ja luonnekuvat kukkuroituvat valtaviksi olemisen riemusta”. (Tarkiainen 1923, 247.)

Kiven luova mielikuvitus saa Tarkiaisen oman mielikuvituksen ja luovuuden lentoon, kun hän kuvailee ”suuren taiteilijan” edesottamuksia. Ylistävää liioitteluaan hän kuitenkin huomaa puolustella toimittamassaan teoksessa *Aleksis Kiven muisto* (1919, 334): ”Tämän liioittelun antaa mielellään käydä täydestä, jos edessä on semmoisia eläviä todistuskappaleita kuin ’Nummisuutarit’ ja ’Seitsemän veljestä’, joissa esiintyvät kansantyyppit ovat valetut niin väkevän ja niin

riemukkaan mielikuvituksen sulatusuunissa kuin Aleksis Kiven mielikuvitus oli.” Samassa teoksessa Tarkiainen tavallaan ”lanseeraa” *luovan mielikuvituksen* terminä, ja kiteyttää sen merkityksen (ks. Tarkiainen 1919, 308-309, 313-315).

Kiven sairauden on monissa muodoissaan täytynyt ajoittain vaikuttaa myös hänen luovuuteensa ja sitä kautta hänen mielikuvitukseensa. Tarkiaisen (1919, 332) mukaan mielikuvitukseen liittyvä humoristisuus vaikutti siihen, että Kivi kärsimyksistään ja raskaasta elämästään huolimatta pystyi mielikuvituksessaan ”kirvoittamaan puhtaan hengen riemun”. Tarkiainen haluaa kuitenkin muistuttaa, että eletty todellisuus muuttuu mielikuvituksen kautta taiteeksi, ja alkuperäiset todellisuusaiheet esimerkiksi teosten henkilöhahmoissa ja tapahtumissa ovat kaukana lopullisessa taideteoksessa (ks. Tarkiainen 1990, 331-332). Sairaus ja siihen liittyvät tunteet ovat kirjailijan omasta itsestään lähteviä asioita, jotka eivät liity tuotantoon ulkopuolelta, kuten Tarkiaisen tarkoittamat todellisuusaiheet. Siksi sairauden ja mielikuvituksen yhteys piiloutuu paremmin taiteilijan tuotokseen.

Kiven mielikuvitus on Tarkiaisen Kivi -elämäkerrassa selvästi kuvattu sellaisena, joka ei ole tavallisten ihmisten ominaisuus, vaan taiteellisen neron. Sitä minkälainen vaikutus Kiven sairaudella on ollut hänen mielikuvitukseensa, on mahdotonta selvittää, koska Kiven sairauksista ei ole edes täysin varmoja diagnooseja. Toisaalta Kiven mielikuvitus, sairaudet ja koko taiteellinen persoona on ollut sellainen, josta uusromantikot pystyivät helposti muokkaamaan itselleen sopivan kansallissankarin.

Tarkiaisen kirjoituksista löytyy kuitenkin yllättäviä viittauksia mielikuvituksen ja sairauden suhteesta. Kiven mielikuvituksessa tulevat esille molemmat mielikuvituksen suunnat; romanttinen ja realistinen. Nämä toimivat hyvässä vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Kiven mielikuvituksen luoma runous on

laajentanut suomalaista runoutta. Mielikuvitus oli myös kirjallisesti avartunutta ja sen laajentumiseen vaikutti runoilijan vilkkaan ajattelumaailman lisäksi tuska ja kärsimys. Sairaus heikensi Kiven ruumista ja henkistä tasapainoa, mikä näkyy myös hänen tuotannossaan, esimerkiksi runoissa *Ikävyys* ja *Onnelliset*. (Tarkiainen 1919, 315-319.)

V. A. Koskenniemen Kivi -elämäkerrassa sama luova mielikuvitus tulee terminä useasti esille. Kivi on ihmiskuvauksen mestari, jolla on luova mielikuvitus. Samoin esimerkiksi henkilöhahmojen syntyminen on ollut luovan mielikuvituksen toimimisen tulos. (Koskenniemi 1934, 48, 53.) Luovuutta kuvataan hengen ja mielikuvituksen lisäksi myös fyysisinä ominaisuuksina. Luovuus ilmeni Kiven runoilijapersoonan syvimmistä lähdesuonista, tai hänen taiteilijaverestään (ks. Koskenniemi 1934, 219, 221.)

Koskenniemi (1934, 10) kysyy teoksensa alussa: ”Mistä tuli se luova voima, se sielun hienous, se esteettinen valinta, joka puhuu meille hänen tuotteissaan?” Luova voima on henkistä, ja se on samalla jotakin, johon selvästi yhdistyy kirjailijan nerous. ”Luovan voiman korkeudesta näkee hän elämän pikemmin arkaadisena jumal-leikkinä kuin repivänä olemassaolon taisteluna” (Koskenniemi 1934, 15). Uusromanttisen taiteilijäkäsitys on edelleen esillä Koskenniemenkin Kivi -elämäkerrassa.

Vuonna 1974 ilmestynyt Rafael Koskimiehen Aleksis Kivi -elämäkerta poikkeaa aikaisemmista elämäkertoista olemalla analyttisempi ja keskittymällä Kiven tuotannon tarkkaan läpi käymiseen. Koskimies keskittyy tämän kieleen ja tyylikeinoiniin aikaisempia elämäkertoja enemmän. Koskimies yhdistää Kiven edeltäjiensä tapaan esimerkiksi Cervantesiin ja Shakespeariin. Samoin tämän kuvaustapa nousee yhdeksi tärkeäksi meriitiksi myös Koskimiehellä. Koskimies pitää Kiven elinympäristöä tärkeänä kirjailijan tuotannossa, ja lisäksi hänen

mielestään tämän elinympäristöllä oli vaikutusta Kiven arvostukseen. Myös Koskimies huomioi Kiven äidin merkityksen kirjailijan teksteissä. (ks. Koskimies 1974, 12-14, 19-21.) Kiven äitisuhteen esille nostamista voisi tutkia freudilaisen psykoanalyttisen näkökulman avulla.

Koskimies ei enää edeltäjiensä tapaa puhu Kiven luovuudesta hurmosmaisesti. Kiven luovuus on kuitenkin Koskimiehelle tärkeä asia, ja esimerkiksi Kiven henkilöhahmojen analysoinnin kohdalla ilmaisu ”kirjallinen luomiskyky” on hänen mielestään liian kuiva (Koskimies 1974, 69). Tarkiaisen ylistävää kuvaustapaa ei enää Koskimiehen teoksessa esiinny, mutta kirjoittajan intohimoinen suhde Kiveen näkyy kuitenkin ajoittain hänen kuvaustavassaan, jossa on yhtäläisyyttä Koskenniemen kuvaustyylin kanssa.

Kiven luovuutta Koskimies kuvaa esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

Valtava tuotteliaisuus ja iloinen luomismieli kukoistaa runoilijassa jatkuvasti siitäkin huolimatta, ettei häiriötekijöitä ja huoliakaan puutu (Koskimies 1974, 76).

Aleksis kiven vaatimattomassa, ulkonaisista tapauksista köyhässä elämässä luomisen voima ja mahti jatkui vielä nousukauden 1866 jälkeen (Koskimies 1974, 138).

Näille lainauksille on yhteistä niissä olevat viittaukset Kiven elinoloihin ja heikkoon fyysiseen kuntoon. Koskimiehelle on ominaista esittää kaikki Kiveen liittyvät negatiivisemmat asiat yhdessä jonkun Kivelle positiivisen ominaisuuden kanssa.

Koskimiehen kirjoittamassa elämäkerrasta löytyy myös muutama kohta, jossa hän käyttää Tarkiaiselta ja Koskenniemeltä tuttua käsitettä *luova mielikuvitus*. Koskimiehen mukaan esimerkiksi Kiven *Seitsemän veljeksien* Tuomas edustaa runoilijan mielikuvituksessa puhdasta ja jaloa miehuutta. Kivelle oli ominaista

myös ”intohimoinen taiteilijapyrkimys mielikuvituksen piirin laajennukseen”. (Koskimies 1974, 167, 210.) Koskimies kuitenkin hakee Kiven tuotannolle merkitystä kirjallisuustieteellisen tekstianalyysin kautta, jolloin Kiven merkittävyys rakentuu hänen tuotantonsa kautta. Tällä tavalla Kiven luova mielikuviutus ja muut ansiot ovat sidoksissa suoraan hänen tuotantoonsa, eivätkä esiinny irtonaisina tai uusromanttiseen tyyliin esitettynä, kuten esimerkiksi Tarkiaisella.

Luovuuden kautta sairaus liittyy myös mielikuvitukseen. Kiven mielikuviutus erotti hänet jo lapsena muista. Mielikuviutus oli eläväistä, ja samalla Kivi oli vilkas ja hermostunut. Aikuisiällä Kiven luomiskauden huippukohta alkaa *Kulkurien* ilmestymisen jälkeen, jolloin huippukohta on vuoden 1866 paikkeilla. Tällöin luomisvoimaan vaikuttivat myös Ahlqvist ja Bergbom. Toinen vaikutti siihen negatiivisesti, ja toinen positiivisesti. Luovuuden rinnalla mielikuvituksen ja todellisuuden ero on Kiven kohdalla ollut valtava. Yhtenä merkinä mielikuvituksen siirtymisestä todellisuuden rajojen ulkopuolelle voidaan pitää runoilijan suunnitelmia ruveta pehtoriksi. (Elo 1950, 30, 210, 325, 329.) Mielikuvituksen ja todellisuuden erotessa luovuuden ja hulluuden raja alkaa Kiven kohdalla pikku hiljaa hämärtyä.

Kiven elämässä mielikuviutus ja todellisuus juoksevat keskenään kilpaa. Juoksu päättyy, kun todellisuuden paine kasvaa ja hävittää lopulta mielikuviutusmaailman. Sitä ennen mielikuviutusmaailma on ajoittain muuttunut todellisuusmaailmaksi, ja tässä maailmassa Kivi voi olla onnellinen. Tällaiseen maailmaan runoilija pakeni elämänsä vastoinkäymisiä. (Elo 1950, 95-96.) Tämä pakeneminen mielikuviutusmaailmaan voi olla oire myös masennuksesta tai muusta sielunsairaudesta (ks. Elo 1950, 100).

5.1.2 Sairaus ja luovuus

Psykiatri Kalle Achté esittää teoksessaan *Syksystä jouluuun* mielenkiintoisen mahdollisuuden Kiven sairauden ja luovuuden suhteesta. Neurofysiologian avulla voidaan tutkia mahdollisuutta, jonka mukaan syy Kiven lahjakkuuteen voi olla luovuutta tuottavassa aivojen toiminnan erityisominaisuudessa. Achté esittelee kirjassaan myös J. Hyvärisen ajatuksia. Hyvärisen mukaan sama erityisominaisuus vastaavasti saattaa lisätä henkilön sairastumisalttiutta. Neurofysiologiaan kuuluu mekanismit, joilla biologiset tekijät vaikuttavat psyykkisiin tapahtumiin. Lisäksi siihen kuuluvat mekanismit, joilla psyykkiset tapahtumat vaikuttavat ruumiillisiin tapahtumiin. (ks. Achté 1982, 82-83.)

”Kivi saattoi olla synnynnäisesti lahjakas henkilö, jonka lahjakkuus perustui tavallista herkempään hermosolujen toimintaan, mutta joka joutui myös maksamaan tästä hinnan sairausalttiuden muodossa” (Achté 1982, 83). Kiven kohdalla hermosolujen liikarastusteoria voi olla mahdollinen, mutta yleensä työnteko ja luovuus helpottavat painetta. Luovuus ei välttämättä aina riitä helpottamaan muista syistä riippuvaa sisäistä painetta. Taiteilijan työn yksi ehto on uusiutuminen, vaikka moni uskoo taiteilijan kulumiseen ja loppuun palamiseen. (Achté 1982, 84.) Luovuus itsessään on muutoksen ja jatkuvuuden itseisarvo, joka on taiteilijalle elinehto.

Luovassa työssä, samoin kuin missä tahansa työssä, on aina mahdollista voimien väheneminen, ja sitä kautta loppuun palaminen. Harvemmin notkahdus on kuitenkaan pysyvä tila, etenkin terveellä ihmisellä. Kiven terveys oli lähes koko kirjailijan uran ajan erilaisista sairauksista, heikosta yleiskunnosta ja hermojen heikkoudesta johtuen normaalia huonompi. Kiven tuotanto on todiste siitä, että häntä on vaikea pitää loppuun palaneena taiteilijana. Kiven kohdalla mielisairauden syyt ja sen laatu olivat normaalia kulumista syvemmällä.

Kiveä voidaan pitää aikansa ammattikirjailijana, koska tämä ei tiedettävästi tehnyt mitään muita töitä. Kiven kohtaamalla kritiikillä ja itsetunto-ongelmilla oli jotain vaikutusta tämän mielenterveyden järkkymiseen. Kirjailijalle elintärkeä luovuus merkitsee Kiven kohdalla paljon enemmän kuin keskivertoa parempaa mielikuvitusta. ”Luovuus merkitsi Kivelle identiteetin löytymistä ja keskeistä elämänsisältöä. Hän lienee elänyt kirjoittamiselle, joka oli hänelle myös ’terapiaa’, keino hallita sisäisiä paineita ja ahdistuneisuutta, kestää elämän vaikeuksia sekä ylläpitää itsekunnioitusta ja itsetuntoa.” (Achté 1982, 96). Luovuus oli Kivelle elinehto, ja samalla joidenkin arvioiden mukaan kirjoittaminen osaltaan vaikutti hänen sairastumiseensa.

Kiven varsinaisen kirjoitustyön sujumisesta ei ole elämäkerroissa monia mainintoja. Kirjailijan kirjoitustapa vastaa hyvin niitä luonteenpiirteitä, joilla häntä on kuvattu. Esimerkiksi Kiven kirjoittaessa *Kullervo*a hänen käytöksensä oli ajoittain hyvin kiihtynyttä. Hän käveli öisin edestakaisin lattialla ja pysähtyi välillä kirjoittamaan. Kivi oli tästä tavastaan tietoinen ja kertoi siitä ystävälleen, kun oli vuokraamassa huonetta. (Meri 1973, 58.) Tällaista tietoa vastaan on vaikea kuvitella Kiven kirjoitusprosessin noudattaneen Motamedin seitsemää luovan työn vaihetta. Silti yhtäläisyyksiä kuitenkin löytyy.

Hermostunut työskentelytapa ei estä sitä, ettei Kiven kirjailijan työ suurimmilta osilta olisi seurannut luovan työn vaiheita. Sairauden ja hermostuneisuuden myötä toinen vaihe voi olla korostunut tai lyhyt. Samoin viides vaihe, joka vaatii pitkäjänteistä työskentelyä, voi olla vaikeaa, mutta muut vaiheet ovat Kivellä toimineet, koska teokset ovat ylipäätään syntyneet. Vaiheet voivat myös kompensoida toisiaan. Elämäkerroista käy hyvin ilmi, kuinka valtavaa pohjatyötä Kivi teki ennen useimpien teostensa kirjoittamisen aloittamista. Ensimmäinen ja kolmas vaihe ovat näiden kuvausten mukaan toimineet hänellä loistavasti.

5.2 Nero Kivi

Kivelle annettu neron arvonimi seuraa hänestä tehdyissä tutkimuksissa ja kirjoituksissa mukana aina nykypäivään saakka. Nerouteen liittyy elämäkerroissa mielikuvitus, luovuus ja sairaus. Oikeastaan Kiven kuoleman jälkeen neron käsitteeseen yhdistetään hänen koko elämänsä ja tuotantonsa. Siksi se on olennainen osa tutkielmaani. Esimerkiksi J.V. Lehtoselle Kivi on Runebergiin verrattuna oikea suomalaisen rodun edustaja. Runoilijan luovuus on ihmeellistä, ja hän oli nerokas suomalaisen kansanluonteen ymmärtäjä. Lehtosen mielestä tämä suomalainen luova nero pitäisi kohottaa ”elämään ikuisesti muistoissa ja muistopatsaassa!” (Lehtonen 1919, 116, 132-133.)

5.2.1 ”Neron taikavirve” ja muita neroviittauksia

Kiven tuotannosta löydettiin ”neronleimauksia” jo 1870 -luvulla. Täytyy kuitenkin muistaa, että nero -sanana toimi tuolloin myös muiden sanojen synonyyminä, tarkoittaen esimerkiksi poikkeuksellisen hienoa tai loistavaa. Muun muassa Agathon Meurman suhtautui Kiven tuotantoon hyvin kriittisesti, mutta tunnusti kirjoituksessaan Kiven neroksi (ks. Kauppinen 1966, 18-19).

Tarkiainen Kivi -elämäkerta on hyvä esimerkki uusromanttisesta suhtautumisesta Kiveen. Tarkiainen kuvailee Kiveä ylistäen ja lähes hurmoksellisesti. Tarkiainen luonnehtii Kiven runoutta niin harvinaiseksi, ettei sille löydy vertaista edes maailmankirjallisuudesta (Tarkiainen 1923, 12). Tarkiaisen uusromanttinen tyyli ja Kiven arvostus tekevät teoksesta liian subjektiivisen kertomuksen, joka on kuitenkin omalle aikakaudelleen uskollisena teoksena, yksi kattavin Kivestä kirjoitettu kirjailijaelämäkerta.

Tarkiainen kuvaa usein Kiveä suurena taiteellisena nerona, jonka mielikuviutus ja henki ovat omaa luokkaansa. Tarkiainen luokittelee nerot kahteen luokkaan, joista jälkimmäiseen Kivi hänen mielestään kuuluu.

Joskus näyttää siltä kuin olisi nero vain onnellinen perijä, joka tuhlaillen käyttelee menneiden sukupolvien keräämiä henkisiä pääomia, kuin mahtava kymi, johon kaikki virrat laskevat ja jonka voimat eivät koskaan vähene. Mutta sitten on neroja, jotka eivät näennäisesti ole mitään perineet ja jotka pulpahtavat esiin karusta maaperästä kuin yksinäinen syvä lähteensilmä, joka ehtymättömästi kuohuttaa vettä salaisista maan uumenista. (Tarkiainen 1923, 35.)

Edellinen lainaus on hyvä esimerkki Tarkiaisen käyttämästä kuvainnollisesta ja vertauksellisesta kielestä. Nerokuvausten lisäksi Tarkiainen kirjoittaa monesti Kiven ”hengenhahjoista”, jotka eivät siis ole perittyjä, vaan luonnon antamia. Tätä henkeään Kivi Tarkiaisen mukaan kehitti opiskelemalla ja lukemalla maailmankirjallisuuden klassikkoteoksia. (ks. Tarkiainen 1923, 61-64.) Kiven heikkoa koulumenestystä selitellään myös samoilla perusteilla, koska Tarkiaisen mukaan Kiven henkisten kykyjen painopiste oli muualla kuin koulumaailmassa. ”Sillä niin paljon kuin koulu voikin opettaa, se ei koskaan voi opettaa neron luovaa kykyä, ilmenipä se sitten kielen käsittelyssä tai luonnon ja ihmiselämän kuvaamisessa” (Tarkiainen 1923, 90).

Tarkiaisen ylistys on omimmillaan, kun hän vertaa Kiveä Shakespearihin ja nimeää hänet suomalaisen kulttuurin kehittäjäksi. Tarkiaisen mukaan Shakespearen tuotannon kautta Kivi tutustui draamarunoilijaneroon, jonka ihmistuntemus oli omaa luokkaansa. Shakespearen runoudelle Kivi tarjoaa kotimaisen vertailukohdan. Samoin humorististen romaanien neron, eli Cervantesin, tyypillinen tapa paisutella koomillisia aiheita on oppi-isänsä kautta ominaista Kivelle. (Tarkiainen 1923, 141-143.)

Tarkiaiselle Kivi on tärkeä suomalaisen taidekulttuurin kehittäjä, mikä tulee hyvin esille seuraavasta lainauksesta, joka liittyy Kiven huonoon koulumenestykseen ja opiskelumotivaatioon:

Hänen oli olojen pakosta astuttava syrjään siihen asti valmiiksi viitoitetulta kulkuväyliltä, vetäydyttävä kaupungista maaseudulle, yliopistosta yksinäisyyteen, suuren luonnon keskelle, ja kuunneltava kateederiluentojen asemasta oman sielun hiljaisia kuiskeita. Näin hän maailmasta ja sen kunniaa kieltäytyessään voitti runouden valtakunnan ja liitti sen erottamattomaksi osaksi suomalaisen kulttuurin yhteisvalloituksiin. (Tarkiainen 1923, 136.)

Myös Koskenniemi vertaa Kiveä Shakespeariin ja Cervantesiin, mutta hän ei niinkään nosta Kiveä heidän kanssaan samalle tasolle, vaan lähinnä mainitsee heidän vaikutuksensa kiven tuotantoon (ks. Koskenniemi 1934, 39, 67). Koskenniemenkin teoksesta käy hyvin ilmi Kiven vaikutus suomalaisen kulttuurin kehitykseen ja ainutlaatuiset kirjalliset kyvyt, mutta niitä ei enää tuoda esille Tarkiaiselle ominaiseen tyyliin. Tarkiaisen tekstistä näkyy hyvin selvästi ajalle ominainen tapa puhua taiteilijoista neroina, jotka romantiikan käsitysten mukaisesti saivat lähes jumalallisia piirteitä.

Vuonna 1934 ilmestynyt V. A. Koskenniemen Aleksis Kivi -elämäkerta on Tarkiaisen teokseen verrattuna analyyttisempi ja kriittisempi. Lisäksi hän keskittyy enemmän Kiven tuotantoon kuin hänen varsinaiseen elämäänsä. Koskenniemi selvästi erottaa paikoin Kiven persoonan ja hänen runoilijaminänsä toisistaan. Koskenniemen kieli ei ole enää niin hurmosmaista kuin Tarkiaisen, vaikka hyvin kuvainnollista ja vertailevaa kieli vielä paikoittain onkin. Uusromantiikan vaikutus on tekstissä vielä kuitenkin näkyvissä, vaikka Tarkiaiselle tyypillistä julistusta ja heikumallisuutta ei enää samanlaisena Koskenniemen teoksesta löydä.

Tarkiaisen tapaan myös Koskenniemi kuvaa Kiveä vielä neroksi, mutta neroutta edeltää mestarivaihe. Mestaruus on nerouden tavoin saavutettu ominaisuus. Koskenniemen (1934, 48) mukaan esimerkiksi ”Kullervo edistää Kiven runouden mieltäkiinnittävää alkuvaihetta ennen saavutettua mestaruutta”. *Kullervo* on teoksena vain mestarin aikaansaannos, koska siitä puuttuu tarkoitusten ja saavutusten harmonisuutta, jota voidaan pitää taiteellisen kypsyyden tunnusmerkkinä. *Nummisuutareissa* ”Kiven nerous on saanut todellisen ilmauksensa”, ja sitä kirjoittaessaan Kivi löysi ensimmäisen kerran oman neroutensa. (Koskenniemi 1934, 99-101.)

Koskenniemi yhdistää Tarkiaisen kanssa samaan tapaan ”luovan hengen” nerouteen, joka on ”alkuperäistä ja synnynnäistä neroutta” (Koskenniemi 1934, 99). Koskenniemikään ei löydä Kiven neroudelle geneettistä perintöä, mutta kuvaa usein synnynnäisyyden lisäksi tämän nerouden olevan lähtöisin luonnosta ja asuinympäristöstä. (ks. Koskenniemi 1934, 9, 30, 103.) Teoksensa loppukappaleessa Koskenniemi (1934, 287) kutsuu Kiveä kirjaimellisesti suomalaisen runouden suurimmaksi luonnonneroksi.

Aikaisemmin vuonna 1931 ilmestyneessä J. V. Lehtosen teoksessa *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelemana*, Lehtonen pitää Kiveä myös synnynnäisenä nerona. Lisäksi hän kutsuu Kiveä luovaksi hengeksi, jonka kirjallinen toiminta oli aikakauteen nähden ainutlaatuista. (ks. Lehtonen 1931, 7-8.) Lehtosen tutkimissa Kiven aikalaisten kirjoittamissa arvosteluissa on Kiven luovasta hengestä ja nerokkuudesta on mainintoja. (ks. esim. Lehtonen 1931, 65, 143, 171 tai Lehtonen 1934, 147, 356.) Useimmiten neromaininnat ovat Lehtosen omia tulkintoja aikalaisten arvosteluista, joissa selkeästi näkyy hänen oma suhtautumisensa Kiveen.

Esimerkiksi Cygnaeus oli yhtä nerokas kuin Kivi ymmärtäessään ja puolustaessaan tämän tuotantoa. Cygnaeus puolusti Kiveä ja piti tätä kovia kokeneena nerona. Lisäksi hän yritti erilaisin tavoin edistää tämän teosten julkaisemista. (Lehtonen 1931, 133-134, 254-256.) Cygnaeuksen kirjoituksista käy ilmi, että hän arvosti Kiveä lähes samalla tavalla kuin uusromantikot myöhemmin. Samoin Lehtosen neroviittaukset ja kirjoitukset Kiven mielikuvituksesta ja luovasta hengestä muistuttavat esimerkiksi Tarkiaisen mielipiteitä. (ks. Lehtonen, 1931, 319.)

Neljäkymmentä vuotta Koskenniemen Kivi -elämäkerran jälkeen ilmestyneessä Koskimiehen Kivi -elämäkerrassa esiintyy neroviittauksia vielä yllättävän paljon. Koskimiehen (1974, 41) mukaan Kivi oli ystäviensä keskuudessa varaton nero. Ja nuorena *Kullervon* tekijänä nerokas (Koskimies 1974, 45). Vuonna 1864 kirjailijan terveyden tila oli aikaisempaa parempi, ja sitä kautta luomisvoima huipussaan. Luomiskausi huipentui vuoteen 1866, jolloin ”Kiven nerous ikään kuin puhkesi kuorestaan niin monipuolisena ja kimmeltävänä, ettei se voinut jäädä ainakaan lähimmiltä ystäviltä huomaamatta” (Koskimies 1974, 74).

Koskimiehen (1974, 86) mielestä ”neron taikavirven ansiosta” Kivi muokkasi tyyliään, kuten yleisnero C.J.L. Almqvist. Almqvist taas kohteli hänen mielestään huonosti nuorta neroa (Koskimies 1974, 143). Koskimiehen neroviittaukset ovat kuitenkin hillitympiä kuin Tarkiaisella ja Koskenniemellä, ja niissä näkyy realismin vaikutus Koskimiehen tyyllisiin valintoihin. Mielenkiintoista on kuitenkin se, miten Koskimiehen tekstin alta tunkee esiin ajoittain lähes uusromanttinen sävy, joka johtunee hänen henkilökohtaisesta suhtautumisesta Aleksis Kiveen ja tämän tuotantoon.

Koskimiehen suhtautuminen Kiveen ja samanaikaisesti hänen kirjoitustyyliinsä muuttuminen kuvainnollisemmaksi tulee hyvin esille seuraavassa lainauksessa.

Lainaus liittyy kappaleeseen, jossa Koskimies esittää mielipiteensä väitteisiin, joiden mukaan Kiven teoksissa näkyisi välillä liian suoraan tämän esikuvien vaikutus:

Näin voidaan sanoa, mutta tuskin näyttää kohtia, joissa Kivi tietoisesti olisi jäljitellyt mestaria. Luomisaktissa saattaa tietenkin tapahtua, että alitajuiset virikkeet ja muistumat huomaamatta pulpahtavat esiin asianomaisen sitä huomaamatta, eikä aina tietoinenkaan piirteen lainaaminen edeltäjältä ole mahdoton, saati tuomittava. Mutta luomisen virta kulkee kyllä aina neroteoksissa niin omaa uraansa, etteivät siinä vieraat vaikutukset merkitse muuta kuin häiriötä tai innoituksen uupumista. Tätä vanhemmat komparatistimme eivät valitettavasti aina ottaneet huomioon. (Koskimies 1974, 185.)

Kuitenkin Koskimies itse vertaa hyvin usein Kiven teoksia maailmankirjallisuuden mestarien teoksiin ja Kiven tyylikeinoja muiden kirjailijoiden vastaaviin valintoihin. Ilmeisesti Kiveä voi rinnastaa näihin mestareihin, kuten neroviittauksissa, mutta muunlaisen vaikutuksen esittäminen on ollut ainakin Koskimiehelle epämieluisa asia.

Veijo Meren kirjoittama tutkimus *Aleksis Stenvallin elämä* perustuu samoihin lähteisiin kuin muutkin Kivestä kirjoitetut elämäkerrat. Meren näkökulma poikkeaa muista elämäkertoista paneutumalla Kiven persoonaan ja elämään aikakautensa ristiriidoissa. Meren tutkimuksen esitystapa tuo Kiven esille uudella tavalla, mutta mitään uusia tai luotettavia tietoja se ei Kivestä kerro.

Meren tutkimus julkaistiin vuonna 1973. Meri kutsuu Kiveä aikaisempien elämäkertojen tapaa neroksi. Kiven julkinen kirjallinen toiminta kesti vain kymmenen vuotta. Kiven kirjailijaura oli lyhyt, kuten toisen neron Maiju Lassilan, jonka ura kesti yhdeksän vuotta. Jos otetaan huomioon Kiven sairaana kirjoittamat teokset, supistuu kirjailijan uran kesto kahdeksaan vuoteen. (Meri 1973, 16.)

Meri kutsuu Kiveä neroksi ainoastaan tuon yhden kerran, mutta lähteiden kautta hänen tutkimuksessaan on myös toinen neromaininta. Meri vertaa Sarkian ja Kailaan suhdetta Nervanderin ja Kiven suhteeseen. Nervander kirjoitti Kivelle ylistävän runon, jossa kutsuu tätä neroksi. (Meri 1973, 65.) Nervanderin runo on hyvä esimerkki siitä, kuinka ristiriitaista Kiveen suhtautuminen tämän elinaikana oli. Kiveen suhtautuminen vaihteli hyvin imartelevista huomion osoituksista aina suuriin vihan tunteisiin.

Meri vertaa Kiveä myös Sarkiaan ja Kailaaseen uskonnollisesta näkökulmasta. Kivi esiintyi Luonnon-Jeesuksen roolissa, jonka kirjanoppineet tuhosivat. Sarkia taas julisti olevansa Kristus, samoin kuin Kailas mielisairaalassa (Meri 1973, 69). Meren löytämä uskonnollinen yhteys näiden kirjailijoiden välillä on mielenkiintoinen, mutta Kiven kutsuminen Luonnon-Jeesukseksi on liioiteltua. Kiven sairastumiseen oli myös monia muita syitä kuin armoton kritiikki, kuten olen jo aikaisemminkin todennut.

Uusin Kivi -elämäkerta on Hannes Sihvon kirjoittama teos *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanaan*, joka ilmestyi vuonna 2002. Sihvon teos on laaja yhteenveto Kiven elämästä, ja sen lähdeluettelo on kattava. Osa tiedoista pohjautuu Tarkiaisen kirjoittamaan elämäkertaan, koska se on yksi kattavimmista Kivi -tutkimuksista. Sihvon teos yhdistää Tarkiaisen tietoihin lähes kaiken muun olemassa olevan tiedon, mitä Kivestä on säilynyt. Sihvon teosta voi kritisoida siitä, että se ei kyseenalaista lähteitä. Osa tiedoista pohjautuu vanhoihin haastatteluihin ja kuulopuheisiin, jolloin niihin pitäisi suhtautua varovaisesti. Kirja esittää kuitenkin lukuisia tarkennuksia, kun verrataan sitä aikaisempiin elämäkertoihin (ks. esim. Sihvo 2002 174). Samalla Sihvo myös selittää ja analysoi Kiven käyttäytymistä (ks. esim. Sihvo 2002 159).

Sihvon teos on monipuolinen ja kattava teos, jossa hieman yllättävää on välillä huomata romantisoitunutta tyyliä. Ehkä sitä ei voi kitkeä pois, koska se on niin vahvana varhaisemmissa elämäkerroissa. Yhtä yllättävää on, että Sihvo kutsuu edelleen Kiveä neroksi, ja myös teoksen kieli on joskus hyvin vanhahtavaa. Esimerkiksi Nervander oli ymmärtänyt Kiven nerouden, ja Kivi itse oli ”sanan ja mielikuvituksen voiman runoilija” (Sihvo 2002 320, 232). Jollakin tapaa romanttista lähestymistapaa muistuttavat kuvaukset ja kommentit kuvastavat Sihvon omaa suhtautumista Kiveen. Ilmiselvää on, että kiinnostuksen kirjailijaa kohtaan pitää olla suurta ja intohimoista, jotta kokoaa ja kirjoittaa näin laajan teoksen.

Sihvon (2002 157) mukaan Kiven arvostus konkretisoituu kaupungissa: ”Kaupungissa hänen arvonsa mitattiin – myös loattiin – ja siellä hän koki katastrofinsa ja suuret haaksirikkonsakin!” Kieli on tällä vuosituohannella tunnerikkaampaa kuin vastaavissa teoksissa olettaisi olevan. Sihvon oma suhtautuminen Kiveen tiivistyy seuraavassa lainauksessa: ”Fredrik Cygnaeuksen neroutta oli se, että hän osasi lukea. Hän osasi asettaa Kiven kielellisen luovuuden ja mielikuvituksen maailmanrunouden omalakiseseen hierarkiaan, samaan lajiin Shakespearen ja Rabelais’n kanssa. – Kriittinen lahjakkuus hän oli, mutta siihen geniukseen kuului se, ettei hän ruvennut opastamaan luonnonlahjakkuus Aleksis Kiveä mihinkään akateemiseen runouden muotoon.”

Kivi on hänestä kirjoitetuissa elämäkerroissa ja muissa kirjailijaan ja hänen elämäänsä liittyvissä tutkimuksissa lähes aina jotakin kautta nero. Tutkimusten kirjoittajien aikakausi ja henkilökohtainen suhtautuminen Kiveen vaikuttavat ihan selvästi siihen, millainen nero Kivi teksteissä on. Joskus nero liittyy automaattisesti kirjailijan statukseen, koska se kuului tietylle ajalle ominaiseen kielen käyttöön. Kuitenkin myöhemmissäkin elämäkerroissa nero -termiä esiintyy, vaikka huomattavasti harvemmin kuin 1900-luvun alun teoksissa. Termi ja

ajattelutapa ovat siirtyneet aikaisemmista elämäkerroista ehkä huomaamattomasti, koska ne ovat edelleen lähteinä uusimmissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Puokan (1979, 198) kirjassa ”neron maallinen elämä oli talvisella maantiellä kulkemassa loppuaan kohden ilman, että kukaan olisi ennen tai jälkeen voinut puuttua sen kulkuun”. Puokka olisi voinut korvata nero -sanalla käyttämällä neutraalisti tilalla vaikka termiä kirjailija. Tutkimalla tarkemmin termin käyttöä elämäkerroissa voisi selvittää jotakin niiden kirjoittajien henkilökohtaisista motiiveista ja suhtautumisesta Kiveen.

Huikaimpia nerotulkintoja esittää Paavo Elo tarkastellessaan Kiven persoonallisuutta. Kiven vanhemmat olivat tavallisia maalaisihmisiä, joten Aleksis kuuluu niiden nerojen joukkoon, jotka monien onnellisten yhteensattumien takia nousevat pinnalle tavallisen kansan massasta. Nerous oli myös synnynnäistä, mikä vaikutti siihen, että hän tuli huomatuksi niin nopeasti. Ensimmäinen teos, jossa kirjailijan nerous alkoi näkyä, oli *Bröllopsdansen*, jonka avulla Kivi tutustui Snellmanniin ja Cygnaeukseen. Hänen originellisuutensa ja kiinnostavuutensa vaikuttivat siihen, että Kiven seurassa olevat ihmiset nopeasti huomasivat hänen neroutensa. Teoksissa esiintyvät henkilöahmot todistavat terävän älyllisyyden, jota voidaan pitää yhtenä nerouden komponenttina. (Elo 1950, 12, 102, 115, 211, 322.)

Elon neroviittauksista löytyy myös muutama sellainen kohta, jotka sopivat hyvin ajatukseen Kiven muukalaisuudesta. Runoilija tiesi itse, että oli nero, ja muut aikalaisensa olivat vain ”tolvanoita” hänen rinnallaan. Kiven kirjoittamasta kirjeestä käy ilmi runoilijan yksinäisyyden lisäksi, kuinka hän arvosteli aikaansa ja kansaihmissään, jota kautta syntyy vastakohtapari: nero ja aikalaiset. (ks. Elo 1950, 333-334.) Elon tulkinta on rohkeaa, voimakasta ja vastaa ajalle ominaisia käsityksiä, jotka ovat sidoksissa varhaisiin lähteisiin ja mielipiteisiin.

5.2.2 Nerouden yhteys luovuuteen, sairauteen ja tekijyyteen

Tarkiainen mielestä Kivi myös itse arvosti neroutta ja luovaa mielikuvitusta. ” Kivi näet antoi paljon suuremman arvon luovalle mielikuvitukselle ja itsenäiselle neroudelle, kuin minkään teoreettisen taideohjelman tai muutosäännön nuhteettomalle noudattamiselle.” (Tarkiainen 1923, 145-146.) Toisaalta tässä ei ole kysymys niinkään taiteellisesta nerosta, vaan taiteilijasta, joka seisoo oman näkemyksensä ja tuotantonsa takana. Tarkiainen ei Kiveä juurikaan arvostele, ja monesti hän peittää Kiven puutteet kuvainnollisen kirjoitustapansa alle. Tai sitten lievä kritiikki korjataan heti positiivisilla asioilla, mikä on yleistä ensimmäisille Kivi -elämäkerroille.

Tarkiainen yhdistää Kiven luovan mielikuvituksen sujuvasti nerouteen. Kivi pystyy loistavan kotiseutukuvauksen kautta saamaan henkilöihin omaa elämäänsä niin, että lukija luulee hänen olevan tarinoidensa henkilö. Todellisuudessa Kivi ei ole henkilöiden sisällä vaan toimii heidän johtajanaan ulkopuolella ja yläpuolella, jolloin hän toimii ”objektiivisena taiteilijana”, joka ”jakaa valot ja varjot neron itsevaltiudella”. (Tarkiainen 1923, 188-198.)

Achtén (1982, 13) mukaan nerous ja lahjakkuus liittyvät usein yhteen yksilön persoonallisen herkkyyden kanssa. Aleksis Kiven persoonallisuuden puolia tutkittaessa on hyvä muistaa terveyden ja sairauden, sekä etenkin normaalin ja häiriintyneen ihmisen rajan liukuvuus. Osa ihmisistä kärsii erilaisista mielenterveydellisistä ongelmista elämänsä aikana. Psykoanalyttisen näkökulman avulla ei voida selvittää Kiven neroutta tai poikkeuksellista lahjakkuutta. (Achté 1982, 13.) Psykiatria ja psykoanalyttinen viitekehys avaavat kuitenkin paljon uusia kysymyksiä, ja ehkä Kiven sairastamien tautien oirekuvaukset ja käyttäytymismallit auttavat ymmärtämään paremmin tämän elämää ja persoonallisuutta. Oma vaikutuksensa Kiven tuotantoon edellisillä seikoilla on

varmasti. Kaikki olettamukset Kivistä jäävät useimmin teoreettiselle tasolle, koska Kivi ei ole henkilökohtaisesti läsnä, vaan kaikki tiedot hänestä ovat kirjeitä lukuun ottamatta toisenkädentietoa. Tämän takia kaikenlaisten syy-seuraussuhteiden esittäminen on vaikeata.

Achtélle Kivi on edelleen nero, kuten suurimmalle osalle Kiven tutkijoista. Teoksensa *Syksystä jouluuun* yhteenvedossa Achté kirjoittaa kirjailijan olleen harvinainen luonnonlahjakuus, jonka elämä oli poikkeuksellisen vaikeaa. Lahjakuus auttoi Kiveä vaikeuksien keskellä merkittäviin saavutuksiin. Kiveä tuettiin kirjailijauransa alussa, mutta hänen aikalaisensa eivät kyenneet näkemään tämän nerokkuutta, mikä näkyi esimerkiksi *Seitsemän veljeksien* vastaanotossa. (Achté 1982, 273.)

Romanttinen käsitys luovasta mielikuvituksesta ja nerosta liittyy biografistisen tutkimussuunnan kautta elämäkerroissa myös tekijyyteen. Tekijän ja teosten samaistamista ei tehdä Kivi -elämäkerroissa tietoisesti, paitsi silloin, kun Kiveä kutsutaan neroksi, ja tämä nerous tulee ilmi hänen tuotannostaan. Se kuuluu romantisoituneen tekijän aikakauteen, mikä tulee hyvin esille etenkin varhemmissa Kivistä kirjoitetuista elämäkerroista. Niihin sopii täydellisesti seuraava Kaisa Kurikan esittämä ajatus:

Luova mielikuvitus jäljentyy, imitoituu teokseen ja imaginaation inspiraationa toimii tekijän oma mieli. Alkuperäinen mielikuvitus syntyy neron omista lähteistä. Nerotekijä ei 'kirjoita' lyriikkaa vaan se 'syntyy', pakottaa itsensä esiin syvältä mielen sisältä. Runous siis eroaa mielen logiikasta: runous ei ole alistainen mielen aktiivisten voimien kontrollille vaan se on sisäsyntyistä. Tekijän mieli esittää itseään uudelleen, representoi, jäljittelee itseään. Romanttinen tekijä on itse inspiroitunut luoja – inspiraatio toteutuu rinnakkaisesti uutta luovan, alkuperäisen imaginaation kanssa. (Kurikka 2006, 24.)

Sisäsyntyisen luovuuden lisäksi Kivi -elämäkertojen tekijät nostavat usein esille esimerkiksi luonnon ja lapsuuden elinympäristön Kiven inspiraation lähteinä. Muistettava on myös se, että ensimmäisten Kivestä kirjoitettujen elämäkertojen kieli paikoittain on romantisoitunutta, hurmosmaista runoutta. Tällöin elämäkertojen kirjoittajat itse tuovat tekijyyden kautta oman elämänsä kiinnostuksensa kohteen myötä esille. Elämäkerroissa on tällöin esillä kaksi tekijyyden tasoa.

Kivi -elämäkerroissa yhdistyy Kiven minuus kirjailijana ja muuna henkilönä. Inspiraation syntyminen luonnosta, elinympäristöstä, kivusta ja kärsimyksistä yhdistyvät luovan mielikuvituksen kautta syntyvistä asioista kuten kielestä, huumorista, tunteesta. Kivi on siis läsnä elämänsä ja kirjailija identiteettinsä kautta teoksissaan. Tuska ja kärsimys aiheutuvat huonosta terveyden tilasta, jolloin sairaus on läsnä molemmissa lähtökohdissa. Sitä, kuinka sairaus on vaikuttanut luovuuteen, ja hulluus luonut uusia sanoja tai jakeita runoihin, ei pysty osoittamaan todeksi, kuten ei voi myöskään kiistää sen mahdollisuuden olemassaoloa.

Lönnqvistin (2006, 11) mielestä ”on romanttista olettaa, että luova työ kumpuaisi sisäisistä ristiriidoista.” Hulluus ja nerous eivät myöskään liity yhteen, koska poikkeava tapa ajatella ja yhdistää asioita uudella tavalla voi olla epätavallista, mutta ei mielenterveydellisestä näkökulmasta tarkasteltuna poikkeavaa. Vaikeat ristiriidat ja kärsimys kuitenkin vaikeuttavat muun työn lisäksi myös taiteellista ilmaisua. (Lönnqvist 2006, 11.) Ei tietenkään ole järkevää väittää, että hulluus ja nerous liittyisivät kiinteästi yhteen, koska sitä on mahdotonta varmasti todistaa. Historia on kuitenkin täynnä esimerkkitapauksia ja ajatuksia, joita ei myöskään voi vain sivuuttaa. Lönnqvistin ajatus ei myöskään huomioi sitä, että taideterapiassa luova työ ja taiteellinen ilmaisu onnistuvat kivusta ja kärsimyksestä huolimatta.

Nerouden ja sairauden suhde on Kiven tapauksessa kiistaton. Niiden suhteen tosin voi ymmärtää monella eri tavalla. Kiven lahjakkuus ei voi johtua pelkästään sairaudesta, koska sellainen ajatus on liian absurdi. Kuitenkaan se lahjakkuus, joka nosti kirjailijan sille tasolle, että tämä ansaitsi neron arvonimen, voi osittain johtua siitä, että sairaus vaikutti tämän luovuuteen. Kauppisen (1966, 52) mielestä Kivellä on kirjailijana neron maine, ja ”hänen saavutuksiaan on ainakin osittain tarkasteltava eräänlaisen sairasmielisen tunne-elämän pohjalta, sillä hänen sielunelämänsä oli asiantuntijoiden mukaan psyykkisen sairauden murtama. Sellainen tunne-elämä voi kannustaa luovaa kykyä itseään säästämättömään työhön, jossa peritty lahjakkuus kehittyy ja avartuu suuriin saavutuksiin.” Kauppisen esittämät ajatukset Kivestä ja hänen sairaudestaan poikkeavat huomattavasti niitä aikaisemmista kirjoituksista. Samoin hän huomioi sen, kuinka kieli on muuttunut niistä ajoista, jolloin Kivi -tutkimus varsinaisesti alkoi (ks. Kauppinen 1966, 49).

5.2.3 Nerouden ongelma

Aleksis Kivestä kirjoitetuissa elämäkerroissa esiintyvät neroviittaukset muodostavat pohjan luovuuden ja sairauden väliselle pohdiskelulle. Kiven nerouden pohdiskelua esiintyy enemmän muissa Kivestä kirjoitetuissa tutkimuksissa ja kokoelmateoksissa kuin varsinaisissa elämäkerroissa. Näissä teoksissa yhdistetään useammin nerouteen luovuus ja mielialojen vaihtelut.

Olavi Ahosen (1947, 146) mukaan neroille, kuten esimerkiksi Kivelle on ominaista mielialojen liikkuminen rauhasta suureen ahdistukseen. Silloin kun neroilla tarkoitetaan Schopenhauerin ja Kretchmerin luotsaamia ajatuksia neroista ja neroudesta, sopii Aleksis Kivi hyvin kuvaukseen (ks. Ahonen 1947, 146-147).

Myös muukalaisuuden käsite kietoutuu vastaavanlaisiin käsityksiin neroudesta. Kivi oli nero sosiologisesti katsoen, koska hän loi uusia kauneusarvoja. Samalla hän sopeutui huonosti yhteiskunnassa vallitseviin kollektiivisiin tottumuksiin ja tapoihin. Tällainen käytös on hyvin ominaista neroille. (Ahonen, 1947, 147.) Muukalaisuudesta on kyse silloinkin, kun Ahonen väittää Kiven viihtyneen vain ”jalosten” parissa ja olleen sopeutumaton suhtautumisessaan ihmisiin (ks. Ahonen 1947, 148).

Neromyytti seuraa Kiveä tutkimuksissa jopa hänen tuotantoonsa. Lisäksi nerous yhdistetään luovuuteen ja terveyden tilaan. Seuraavat lainaukset antavat hyvän esimerkin siitä, millainen käsitys aikaisemmin vallitsi, ja kuinka intohimoisesti Kiveen, ja ylipäätään neroihin suhtauduttiin:

Kieltää ei voida, etteikö Kivi-nerollakin ollut runsaasti hetkiä, jonkalaisia sattuvasti kuvaavat Juhanin sanat: ”Mutta ampukoon he päällemme kaikki kiukkunsa nuolet, mehän puremme läpikiusatut sydämemme kovaksi kuin kipinöitsevä teräs.” Eikä tällaisina hetkinä luoda suurta taidetta. Mutta näille hetkille löytyi Kivenkin kohdalla myös vastavaikutuksensa, tuollaiset onnellisen kauniit, tahdottomat tuokiot, jotka neroissa ovat sitä nerollisemmat, mitä suurempi edelläkäynyt kärsimys on ollut. (Ahonen, 1947, 148-149.)

Mutta silloin Kiven elämältä olisivat puuttuneet nuo sen hurmioituneimmat ja luovimmat tuokiot. Ja kuten tunnettua: taiteessa ja suuressa osassa tiedettäkin vasta tuollaiset elämän yltiöpäiset kohokohdat avaavat portit uusiin maailmoihin. – Sosiaaliselta kannalta emme näin ollen Kiven ”halujen” voimakkuutta voi valittaa, vaikka tämä eritoten kirjallisten nerojen tauti yksilöllinen onnettomuus onkin. (Ahonen, 1947, 149.)

Samanlaiset ajatukset toistuvat myös muiden kuin Ahosen kirjoituksissa. Nerouteen liittyy psykiatrinen ongelma. Lauri Saarnio esittää Postin tapaan tutkimuksen, jonka mukaan neroista ehkä vain pieni osa on ollut psyykkisesti terveitä. Tutkimus eroaa nykyisestä kannasta, jota esimerkiksi Lönnqvist edustaa. Nykylääketiede ei halua osoittaa, että taiteilijoilla olisi normaalia väestöä

enemmän mielisairauksia. Saarnion mukaan tällainen ilmiö on kuitenkin selitettävissä. Todennäköistä on, että jonkinlainen sairasmieleinen tunne-elämä saa henkilön tekemään työtä itseään säästelemättä, mikä kehittää sisäsyntyistä ja geneettistä lahjakkuutta. Esimerkiksi eristäytyminen ja fanaattinen innostus auttavat ylivoimaisiin ponnistuksiin ja johdattavat älykäästä henkilöä huikeisiin saavutuksiin. (Saarnio 1947, 170-171.)

Luovuuteen nerous yhdistyy, kun muuttuvat mielialat avartavat henkilön kokemuspäiriä, jonka avulla hän pystyy kokemaan sellaisia tunteita, jotka ovat normaali-ihmisen saavuttamattomissa (ks. Saarnio 1947, 171). Kivi kuuluu siis niihin neroihin, joita yhdistää nerolle ominainen luova mielikuviitus ja monet erilaiset psykiatriset sairaudet. Kirjailijan tunne-elämän ilmaisut olivat voimakkaita, ja hänen mielialansa vaihtelivat rajusti; iloisesta hyvin alakuloiseen. Lisäksi hänelle oli tunnusomaista voimakas halu kirjalliseen työskentelyyn. (Saarnio 1947, 174-175.)

Luovuuden ja nerouden suhteeseen liittyy Elon esittämä kysymys siitä, kuinka on ollut mahdollista, että Kivi pystyi kirjoittamaan *Nummisuutarien* kaltaisen teoksen. Koska Kiven teosten laatu vaihtelee, hänen neroutensa ei ole yksiselitteinen asia. Jotkut tutkijat ovat huomauttaneet ja varoittaneet muita tutkijoita yliarvioimasta Kiven neroutta. Teosten tason vaihtelevuus selittyy sillä, että runoilija koki ruumiissaan erilaisia sielunsairauksia, joiden avulla hän pystyi keräämään laajat tiedot terveiden ja sairaan tunteiden osalta. Tämä oli yksi edellytys suurten teosten syntymiselle. Sitä paitsi moni muu nero, kuten Shakespeare ja Cervantes kirjoittivat myös eritasoisia teoksia. Nerot kirjoittavatkin ”kuolemattomia teoksia vain muutamina onnellisina hetkinä”. Kiven ”nerouden rajoittuminen arkais-primitiivisen maailman alueelle on itse asiassa voimaa ja viisautta.” (Elo 1950, 184-187.) Edellisiin huomioihin viitaten voi todeta, että Kiven nerous, sairaus ja luovuus yhdistyvät toisiinsa jollakin tavalla.

5.3 Hullu kirjailija

Elämäkertoissa ja muissa lähteissä on aika vähänlaisesti viittauksia, joissa puhuttaisiin Kivestä hulluna, tai hänen hulluudestaan. Aikalaisten arvosteluista niitä löytyy jonkin verran, etenkin niistä, joissa Kiveä muutenkin kritisoidaan tai pilkataan. Samoin maaseudun asukkaiden kertomuksissa puhutaan hullusta kirjailijasta tai käytetään vastaavia termejä. Kiveen suhtauduttiin samalla tavalla kuin kylähulluihin kautta aikojen. Hulluutta ymmärrettiin tai sitten se oli yksi kiusaamisen aihe. Esimerkiksi Nurmijärvellä lapset huutelivat ”hullu Stenvall!, hullu Stenvall!, kirjailijan liikkussa ulkona. (Sihvo 2002, 316.)

Ollessaan hoidossa Lapinlahdessa Kivi oli auttamattomasti muiden silmissä virallisesti hullu. Ajan ajattelutavalle oli vastenmielistä tavata hullua, joten Kiven omaiset eivät käyneet häntä sairaalassa katsomassa. Täytyy kuitenkin muistaa, että veljet asuivat Tuusulassa ja olivat sidoksissa perheisiinsä. (Puokka 1979, 186.) Syy siihen, etteivät Kiven omaiset käyneet häntä katsomassa, voi johtua myös siitä, ettei sairas kirjailija edes halunnut tavata ketään hoidossa ollessaan. Puokka (1979, 199) itsekkin kirjoittaa myöhemmin siitä, kuinka kyläläisille tuntematon ”hullu veli” majoitettiin Alpertin mökkiin Tuusulaan. Varmaksi ei tietenkään voi sanoa, ottiko Alpert Kiven hoitoon vain palkaksi saamiensa viljatynnyreiden takia.

Sihvon Kivi -elämäkerrassa on muutama mielenkiintoinen ajatus liittyen hulluuteen. Ahlqvistin murska-arvio *Seitsemästä veljeksestä* vaikutti Kiven elämään taloudellisesti, fyysisesti ja psyykkisesti. Joidenkin käsitysten mukaan paine teki hänestä hullun. Eikä hullun puolustuspuhetta kirjoittanut oikeaan aikaan kukaan. Myös kunnan pöytäkirjoissa myöhemmin Aleksis Stenvall kuului samaan kategoriaan kuin ”heikkomielliset” ja ”hullut”. (Sihvo 2002, 311.)

Hulluus sitoo Kiven aikakauteensa ja yhdistää hänet muihin saman kohtalon kokeneiden taitelijoiden kanssa. Niin fyysinen hulluus kuin ajalle ominainen poliittinen sekasorto kiteytyy seuraavassa lainauksessa kuvaamaan loistavasti sitä, miten hulluus kuuluu moniulotteisena tekijänä Kiven elämään:

Puoluetistelut – huomattakoon sotainen ja verinen termi – tekivät monta hulluksi. Uhreja oli ainakin A. Kivi – vaikka jätettäisiin Kaarlo Kramsu, J.J. Wecksell ja ennen heitä Paavo Tikkanen tässä yhteydessä muista syistä Lapinlahteen joutuneina syrjään. Granfelt ei kyllä näin sano, mutta hän puhuu ”Svekomaniasta” ja ”Fennomaniasta” isoin kirjaimin hän puhuu niistä kuin mistä hyvästä maniasta, yhden lajin hulluudesta. (Sihvo 2002, 310.)

Wecksellin ja Kramsun sairauden huomioimalla edellinen huomio saa uusia ulottuvuuksia ja synnyttää uusia kysymyksiä. Kiinnostavaa olisi vertailla heistä löytyviä tietoja Kivi -tutkimukseen. Yksi ulottuvuus syntyy konkreettisesti terminologian kautta, koska Lapinlahtea kutsuttiin ”hullujen huoneeksi” (ks. esim. Sihvo 2002, 189 tai Puokka 1979, 191).

Esittelin tutkimuksessani aikaisemmin eriäviä mielipiteitä siitä, esiintyykö kirjailijoiden, tai ylipäätään taiteilijoiden keskuudessa normaaliväestöä enemmän psykiatrisia sairauksia. Kivestä kirjoitettujen tutkimusten valossa suurin osa niistä yhdistää luovuuden ja hulluuden nerouden avulla toisiinsa. Hulluuden, eli tässä työssäni lähinnä mielensairauksien vaikutus luovuuteen ja mielikuvitukseen on asia, johon liittyy monia erilaisia ajatuksia ja johtopäätöksiä. Yhden eriävän ajatuksen luovuuden ja sairauden suhteesta esittää Tarkiainen, joka kirjoittaa unensa mukaisesti Kiven, eli runoilijan puolesta. Runoilijan mukaan kestävä taide on tervettä, ja sitä luo tasapainoinen ja terve henki elämänsä onnellisimpina aikoina. ”Sairaat lamakaudet eivät nerokkaimmillaankaan pysty tuottamaan muuta kuin heikkoja, hourivia tai puolieräisiä teoksia.” (Tarkiainen 1947, 16.)

Omiin johtopäätöksiini ja aiheesta kirjoitettuihin tutkimuksiin tutustuessani olen kuitenkin itse samaa mieltä ennemminkin Achtén kuin Tarkiaisen näkemysten kanssa. Kuten luvussa 1.2 käy ilmi, monista sairaista taiteilijoista on tiedossa se, että paras osa heidän tuotannostaan on valmistunut ennen sairastumista psykoottistasoisiin häiriöihin. Joillakin luomiskyky on kestänyt sairauden aiheuttamat koetukset, ja luovuus on saanut sitä kautta lisää syvyyttä. Kaiken tasoilla mielisairauksilla on siis kiistaton vaikutus kirjailijan työhön, ja sitä kautta hänen teoksiinsa.

6 LOPUKSI

Psykoanalyttinen lähestymistapa perustuu hypoteeseihin, ongelmallisiin lähteisiin ja teoreettisiin sovellutuksiin. Kuten Saarnio (1947, 169) hyvin kiteyttää: ”Arvioitaessa Aleksis Kiven sielunelämän sairaalloisia ilmiöitä käytettävissämme olevien asiatietojen perusteella tuntee liikkuvansa vaikealla alueella, jossa erehtymismahdollisuudet ovat suuret.”

Kivestä kirjoitetut elämäkertateokset ja osa muista tutkimuksista kuuluu psykologisen taiteentutkimuksen piiriin, koska ne sopivat hyvin Ihanuksen määritelmään ja rakentuvat hyvin kirjailijakeskeisen tutkimuksen ympärille. Kiveä niin yksityisenä henkilönä kuin kirjailijapersoonana, on tutkittu biografisena tai psykologisena kirjailijana, jota on analysoitu tarkasti erilaisista näkökulmista. Tämän takia työni teoreettinen osuus rakentuu psykoanalyttisen ja psykologisen kirjallisuudentutkimuksen käsitteiden varaan. Tutkimukseni aihe liikkuu näiden ympäristöjen lisäksi filosofian ja lääketieteen tutkimuksessa, koska mitään työhöni sopivaa valmista teoriaa ei ole.

Psykoanalyttinen lähtökohta on hallitseva myös tutkimusaineistona käyttämässäni elämäkertoissa, vaikka ajan vallitsevien tutkimuskäsitysten mukaan niissä on yritetty siirtyä tuotannon analysoimiseen. Jopa Tarkiaisen kirjoittamassa Kivi -elämäkerrassa on psykoanalyttisen otteen vivahdusta, vaikka tutkimussuunta rantautuikin Suomeen vasta myöhemmin. Kivestä kirjoitetuissa elämäkertoissa on nykypäiviin saakka säilynyt romantisoitunut suhtautuminen Kiveen kirjailijana. Tämä aspekti teki elämäkertojen tutkimisesta haastavaa, koska etenkin ensimmäisten teosten kuvaustyyli ja kieli olivat välillä kuin mahtipontista runoproosaa ja vertauskuvallista ylistystä.

Hyvin biografistinen suhtautuminen on useiden väärintulkitsimisten ja tulkinnallisten ylilyöntien aiheuttaja. Samalla se on kuitenkin nostanut esille uusia näkökulmia ja herättänyt keskustelua. Voimakas suhtautuminen Kiven kirjailijapersoonaan on aiheuttanut sen, että joka vuosi kirjailijan nimi nostetaan esille mediassa. Vaikka virallinen *Aleksis Kiven päivä* vaikuttaa tähän, on kirjailija säilyttänyt kiinnostavuutensa läpi vuosikymmenien. Tekijyyttä tarkasteltaessa Kiven kohdalla on itse kirjailijan lisäksi huomioitava elämäkertojen kirjoittajat. Lisäksi ei voida kiistää sitä tosiasiaa, että Kivi kärsi lähes koko lyhyen elämänsä aikana mieleen vaikuttavista sairauksista.

Psykoanalyysin myötä Kivestä kirjoitettujen tutkimusten tekijöille on yhteistä usko freudilaiseen käsitykseen neuroosista. Neuroosin merkitys korostuu ja näkyy siinä, kuinka hermostunutta ja sairasta Kiveä pidetään elämäkerroissa luovana nerona, joka pystyi mielikuvituksensa ja luovuutensa avulla liikkumaan eri todellisuuksien välillä. Kirjailijanero pystyi tuntemaan myös tavallista ihmistä suurempia tunteita ääri laidasta toiseen. Nämä tunteet hän osasi sisällyttää teoksiinsa, mikä vaikutti siihen, että hänestä tuli yksi suomalaisen kirjallisuuden merkkihenkilöistä.

Kiven myöhempään loistoon ja suopeaan kohteluun vaikutti uusromanttisen suuntauksen myötä hänen elinaikanaan kokemansa kova kritiikki ja muutenkin surkea kohtalo. Sairauksiensa, käyttäytymisensä ja kiinnostuksensa kohteiden takia Kivi oli aikanaan hyvin lähellä Kristevan käsityksiä muukalaisuudesta. Ankara kritiikki on ääriesimerkki asioista, joita erilaisuudesta seurasi. On kuitenkin muistettava, että koko elämänsä aikana Kivellä oli myös ystäviä ja tukijoita.

Psykoanalyyttisten käsitteiden lisäksi työni keskittyi luovuuden, nerouden ja hulluuden ympärille. Nämä käsitteet liittyvät psykoanalyyttiseen tutkimukseen ja

muodostavat Kiven kohdalla tiiviin yhtälön, mikä tuli hyvin esille elämäkertoja tarkasteltaessa. Luovuus, hulluus ja nerous limittyvät toisiinsa Aleksis Kiven kohdalla symbioottiseen suhteeseen elämäkertoissa, joissa ne ruokkivat toisiaan. Lopulta sairaus vie voiton, mutta luovuus- ja neromyytti elävät sitä vahvemmin vielä nykytutkimuksessa. Tarkiaisen kirjoittamassa elämäkerrassa ne ovat niin sidoksissa tutkimuskohteeseen, että ne seuraavat lähteen mukana myöhempiinkin elämäkertoihin.

Kiven luomisprosessiin vaikutti jollakin tavalla koko elämää kehystänyt heikko terveys. Masennus ja kipu näkyivät myös hänen tuotannossaan, mihin oli elämäkertoissakin kiinnitetty huomiota. Romantisoitunut suhtautuminen uusromanttisena aikana nosti hänet neroksi, eikä hänen tuotantonsa ole alkuaikojen kaltaista kritiikkiä enää myöhemmin kohdannut. Sairautta suuremmin elämäkertoissa Kiven luovuus ja nerous liitetään yhteen tuotannon kanssa. Sairauden vaikutus on aina taustalla, mutta sitä ei tietoisesti tuoda esille. Elämäkertoja vaivaakin liian positiivinen ja ylistävä suhtautuminen tutkimuskohteeseen. Ekelundin teos on elämäkertoista neutraalein, ja Meren taas niin omalaatuinen, että se painii jo ihan eri sarjassa kuin muut teokset. Jopa uusin, Sihvon kirjoittama Kivi -elämäkerta toistaa lähteistä kumpuavaa ajattelutapaa.

Aiheeni kautta mielenkiintoisimmaksi tutkimukseksi nousee ehdottomasti Achtén teos. Se keskittyy Kiven psykiatriisiin sairauksiin ja peilaa tämän elämää ja tuotantoa sitä kautta. Kaikista elämäkertoista tulee hyvin esille, kuinka monia erilaisia diagnooseja Kiven sairauksista oli. Samalla ne herättävät monia uusia kysymyksiä. Eri lähteiden perusteella voidaan pitää melko varmana, että Kivi sairasti melankoliaa ja masennusta. Hänen kärsimyksensä ja alakulonsa muistuttaa melankoliaa sairastaneen Dostojevskin käytöstä. Tähän liittyvät muun muassa kuoleman ajatukset. Lisäksi rasittuneen luovuuden kautta syntyneet tekstit ovat esimerkkejä siitä, kuinka sairaus näkyy kirjailijan tuotannossa. Nykyisin

mielisairauksia hoidetaan eri tavoin kuin Kiven aikana. Voi vain ajatella, mitä esimerkiksi hänen luovuudelleen olisi tapahtunut, jos hän olisi saanut hoidossa ollessaan masennuslääkkeitä tai muita kemiallisia lääkkeitä.

Luovuuden ja hulluuden yhteyttä selvitetessä, etenkin silloin kun yritetään osoittaa niiden vaikuttavan toisiinsa, on varattava lukuisa määrä todistusaineistoa. Kivestä kirjoitetuista elämäkertoista löytyy yhtäläisyyksiä näiden asioiden välillä. Sairaus on vaikuttanut kritiikin lisäksi siihen, että Kivestä pystyttiin tekemään yksi kotimaisen kirjallisuuden merkkihenkilöistä uusromanttisena aikana. Samoin on olemassa selviä viittauksia, kuinka sairaus vaikutti luovuuteen, ja miten se näkyy etenkin Kiven viimeisemmissä teoksissa. Näiden tulosten valossa kirjailijan sairaus ei ole asia, joka voidaan unohtaa tuotantoa analysoidessa. Etenkin mielisairauksilla on vaikutusta luovuuteen kuin jo syntyneiden teosten arvostukseenkin.

Jatkotutkimuksen osalta olisi hyvä, jos mukana olisi lääketieteen koulutuksen omaava henkilö, joka pystyy kertomaan konkreettisesti, miten erilaiset sairaudet vaikuttavat aivoihin, ja sitä kautta luovuuteen tai kirjoittamiseen. Näin voidaan esimerkiksi kielen tasolla löytää kohtia, joiden avulla voitaisiin todistaa sairauden vaikuttavan luovuuteen. Samalla lääketieteen edustaja toimisi hyvänä ”toppuuttelijana”, kun innostunut kirjallisuudentutkija esittää liian korkealentoisia tulkintoja.

Toinen lähtökohta jatkotutkimukselle on kerätä muista mielisairauksista kärsineiden kirjailijoiden tuotannosta ja heistä tehdyistä tutkimuksista vastaavia viitteitä, joita olen tutkinut Kiven kohdalla. Tuloksia keskenään vertailemalla saadaan taas esille uusia näkökulmia, ja ainakin herätetään mielenkiintoista keskustelua nykypäivän järkilähtöisessä tiedekeskustelussa. Toisaalta luovuuden

ja hulluuden suhteessa on aina jotain, mikä säilyy käsityskyvyn ulkopuolella, eikä mitään oikeita vastauksia voida antaa.

LÄHTEET

Painetut lähteet

ACHTE, KALLE 1984 *Syksystä jouluuun. Aleksis Kivi psykiatrin silmin*. Helsinki: Otava.

ACHTE, KALLE 2001 *Uno Kailas. Runoilija psykiatrin silmin*. Helsinki: Yliopistopaino.

ADOUM, JORGE ENRIQUE 1997 *Kirjoituspöydän ja vuoteen välissä*. Teoksessa HEISKANEN, TARJA (toim.) 1997 *Reunamerkintöjä hulluuteen*. Jyväskylä: Gummerus.

AHONEN, OLAVI 1947 *Ajatuksia Kiven persoonallisuudesta*. Teoksessa KAUPPINEN, EINO (toim.) 1947 *Pilvilaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa*. Helsinki: Otava.

ALANEN, YRJÖ J. E. 1948 *Aleksis Kiven elämäkatsomus*. Teoksessa ALANEN, YRJÖ J. E. *Kansamme tienviitoittajia*. 2.p. (1.p.1944). Helsinki: WSOY.

ALANEN, YRJÖ O. 1981 *Dostojevskin hyvä ja paha*. Espoo: Weilin+Göös.

ANDERSSON, CLAES 2003 *Hulluudestamme ja hulluudestanne*. Helsinki: Kirjapaja Oy.

BARRET, WILLIAM 1983 *Writers and Madness*. Teoksessa KURZWEIL, EDITH & PHILLIPS, WILLIAM (toim.) 1983 *Literature and Psychoanalysis*. New York: Columbia University Press.

BARTHES, ROLAND 1993 *Tekijän kuolema. Tekstin syntymä*. Suomennoksen toim. ROJOLA, LEA. Suomennos: Rojola Lea ja Thorel Pirjo. Tampere: Vastapaino.

ELO, PAAVO E. S. 1950 *Aleksis Kiven persoonallisuus*. Helsinki: WSOY.

EKELUND, ERIK 1966 *Aleksis Kivi*. Suom. ja huomautukset sekä kirjan lopussa olevan kirjailijan elämäkerran laat. Caius Kajanti. Helsinki: Caius Kajanti.

FEIST, GREGORY J. 1999 *The Influence of Personality on Artistic and Scientific Creativity*. Teoksessa STEINBERG, ROBERT J. (toim.) 1999 *Handbook of Creativity*. New York: Cambridge University Press.

FOSTER, CHERYL 1991 *Ideas and Imagination: Schopenhauer on the Proper Foundation of Art*. The Cambridge Companion to Schopenhauer, edited by Janaway Christopher. Cambridge University Press.

FOUCAULT, MICHEL 1965 *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. London: Tavistock Publications.

FOUCAULT, MICHEL 1999 *Don Quijote*. - Nuori Voima 1/1999.

HAAPANIEMI, EEVA – KUUSELA, MERJA 1989 *Kirjailijan työhuoneessa: Toimintatavat ja urakehitys kirjailijan ammatissa*. Helsinki: Gaudeamus.

HAAVIKKO, RITVA 1984 *Luova kirjailija*. Teoksessa HAAVIKKO, RITVA ja RUTH, JAN-ERIK (toim.) 1984 *Luovuuden ulottuvuudet*. Espoo: Weilin+Göös.

IHANUS, JUHANI 1987 *Kauneus ja kuvotus. Luovuuden, kirjallisuuden ja taiteen psykologiasta kirjoitettua*. Helsinki: Gaudeamus.

IHANUS, JUHANI 1995 *Toinen. Kirjoituksia psyykeestä, halusta ja taiteista*. Jyväskylä: Gaudeamus.

KAUPPINEN, EINO 1966 *Runoilija ja arvostelija sekä muita tutkielmia Aleksis Kivestä*. Helsinki: Otava.

KILPI, VOLTER 1990 *Ihmisestä ja elämästä. Kirjoitelmia 1900-1911*. 2. p. (1. p. 1902). Helsinki: SKS.

KOIVUSALO, MARKKU 1999 *Pieni sairauksien historia*. - Nuori Voima 1/1999.

KOSKENNIEMI V. A. 1934 *Aleksis kivi*. Porvoo/Helsinki: WSOY.

KOSKI, JUSSI T. 2001 *Luova hierre. Näkökulmia yksilöiden, ryhmien ja organisaatioiden luovuuteen*. Jyväskylä: Gummerus.

KOSKIMIES, RAFAEL 1974 *Aleksis Kivi. Henkilö ja runous*. Helsinki: Otava.

KRETSCHMER, ERNST 1951 *Nerous ja ihminen*. Helsinki: WSOY.

KRIS, ERNST 1952 *Psychoanalytic explorations in art*. New York: International Universities Press.

KRISTEVA, JULIA 1998, *Musta aurinko. Masennus ja melankolia*. Suomennos: Mika Siimes (Pia Sivenius luku 8). Helsinki: Nemo

KRISTEVA, JULIA 1992 *Muukalaisia itsellemme*. Suomennos: Päivi Malinen. Helsinki: Gaudeamus.

KURIKKA, KAISA 2006 *Peili, lamppu ja vankila vai anonymiteetin utopia? Johdatusta tekijyyden teksteihin*. Teoksessa KURIKKA, KAISA JA PYNTTÄRI, VELI-MATTI 2006 *Tekijyyden tekstit*. Helsinki: SKS.

KURIKKA, KAISA JA PYNTTÄRI, VELI-MATTI 2006 *Siinä tekijä missä lukija*. Teoksessa KURIKKA, KAISA JA PYNTTÄRI, VELI-MATTI 2006 *Tekijyyden tekstit*. Helsinki: SKS.

KÄRKI, NIILLO 1976 *Viisauden sanoja*. Helsinki: WSOY.

LAHTI, PIRKKO 1997 *Lukijalle*. Teoksessa HEISKANEN, TARJA (toim.) 1997 *Reunamerkitöjä hulluuteen*. Jyväskylä: Gummerus.

LEHTONEN, J. V. 1919 *Aleksis Kivi ja muistopatsas*. Teoksessa TARKIAINEN, VILJO (toim.) 1919 *Aleksis Kiven muisto. Runoilijan syntymän 85-vuotispäiväksi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Ahjo.

LEHTONEN, J. V. 1931 *Aleksis Kivi aikalaistensa arvosteleva*. Helsinki: Otava.

LEHTONEN, J. V. 1933 *Toivioiretki Nurmijärvelle y.m. lukuja Aleksis Kivestä*. Tampere: SKS.

LEHTONEN, J. V. 1934 *Nurmijärven poika. Kuvia Aleksis Kiven elämästä*. Helsinki: Otava.

LYYTIKÄINEN, PIRJO 1990 *Jälkisana*. Teoksessa KILPI, VOLTER 1990 *Ihmisestä ja elämästä. Kirjoitelmia 1900-1911*. 2. p. (1. p. 1902). Helsinki: SKS.

LÖNNQVIST, JOUKO 2006 *Mielenterveys, luovuus ja hulluus*. Artikkelijulkaisistaan kokoelmassa, jonka työnimenä on: *Taide ja taudit. Tutkimusretkiä luovuuden ja sairauden kosketuspinnolla*.

MERI, VEIJO 1976 *Aleksis Stenvallin elämä*. Helsinki: Otava.

MOTAMEDI, KURT 1982 *Extending the Concept of Creativity*. Journal of Creative Behavior 16.

NEISSER, ULRIC 1982 *Kognitio ja todellisuus*. Suomennos: Helena Janhukainen. Espoo: Weilin+Göös.

NEVALA, MARJA-LIISA 1984 *Uusromantikot ja Kivi-renessanssi*. Teoksessa ENVALL, MARKKU (toim.) 1984 *Aleksis kiven maailmasta. Esseitä ja tutkielmia*. Pieksämäki: SKS.

NICKERSON, RAYMOND S. 1999 *Enhancing Creativity*. Teoksessa STEINBERG, ROBERT J. (toim.) 1999 *Handbook of Creativity*. New York: Cambridge University Press.

NIINISTÖ, MAUNU 1956 *Uno Kailas. Hänen elämänsä ja hänen runoutensa*. Helsinki: WSOY.

OJANEN, MARKKU - SARIOLA, ESA 1996 *Skitsofrenia. Laitoskierteestä vapauteen*. Helsinki: Otava.

POST, FELIX 1994 *Creativity and Psychopathology. A Study of 291 World-famous Men*. British Journal of Psychiatry 165.

PUOKKA, JAAKKO 1979 *Paloon Stenvallit*. Helsinki: Otava.

RAHIKAINEN, ESKO 1984 *Kivi*. Jyväskylä: Gummerus.

ROJOLA, LEA 1993. Teoksessa BARTHES, ROLAND 1993 *Tekijän kuolema. Tekstin syntymä*. Suomennoksen toim. ROJOLA, LEA. Suomennos: Rojola Lea ja Thorel Pirjo. Tampere: Vastapaino.

RUTH, JAN-ERIK 1984 *Luova persoona, prosessi ja tuote*. Teoksessa HAAVIKKO, RITVA ja RUTH, JAN-ERIK (toim.) 1984 *Luovuuden ulottuvuudet*. Espoo: Weilin + Göös.

SAARNIO, LAURI 1947 *Aleksis Kiven sielunelämän häiriöistä*. Teoksessa KAUPPINEN, EINO (toim.) 1947 *Pilvilaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa*. Helsinki: Otava.

SALLAMAA, KARI 1997 *Kirjallisuus ja hulluus*. Teoksessa HEISKANEN, TARJA (toim.) 1997 *Reunamerkintöjä hulluuteen*. Jyväskylä: Gummerus.

SARIOLA, ESA - OJANEN, MARKKU 1997 *Hoito vai pakkohoito. Miten autan skitsofrenia potilasta*. Helsinki: Otava.

SCHOPENHAUER, ARTHUR 1944 *Pessimistin elämänviisaus. Valittuja lukuja Schopenhauerin teoksista*. Helsinki: WSOY.

SEPPÄLÄ, KALEVI 1991 *Luovuus ja mielenterveys*. Teoksessa IHANUS, JUHANI (toim.) 1991 *Päiväkirjasta hypermediaan*. Jyväskylä: Gummerus.

SEPÄNMAA, YRJÖ 1984 *Aleksis Kiven kirjailijakuva. Metodologinen luonnos*. Teoksessa ENVALL, MARKKU (toim.) 1984 *Aleksis kiven maailmasta. Esseitä ja tutkielmia*. Pieksämäki: SKS.

SONTAG, SUSAN 1991 *Sairaus metaforana*. Hämeenlinna: Karisto.

STENBERG, ROBERT J. – LUBART, TODD L. 1999 *The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms*. Teoksessa STEINBERG, ROBERT J. (toim.) 1999 *Handbook of Creativity*. New York: Cambridge University Press.

TARKIAINEN, VILJO (toim.) 1919 *Aleksis Kiven muisto. Runoilijan syntymän 85-vuotispäiväksi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Ahjo.

TARKIAINEN, VILJO 1923. 4.p. (1.p. 1915) *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Helsinki: WSOY.

TARKIAINEN, VILJO 1947 *Runoilija ja arvostelija*. Teoksessa KAUPPINEN, EINO (toim.) 1947 *Pilvilaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa*. Helsinki: Otava.
TARKIAINEN, VILJO 1950 *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Helsinki: WSOY.

TRILLING, LIONEL 1983 *Art and Neurosis*. Teoksessa KURZWEIL, EDITH & PHILLIPS, WILLIAN (toim.) 1983 *Literature and Psychoanalysis*. New York: Columbia University Press.

VALPOLA, VELI 1950 *Suomalaisen painoksen alkusanat*. Teoksessa KRETSCHMER, ERNST 1951 *Nerous ja ihminen*. Helsinki: WSOY.

WALTARI, MIKA 1998 *Kirjailijan muistelmia*. Toimittanut HAAVIKKO, RITVA. Helsinki: WSOY.

Painamattomat lähteet

<http://afot.net/Luovuus/Lu-Tekstit/lu-myx.htm> (tieto haettu 26.4.2005)

http://mednews.stanford.edu/news_releases_html/2002/mayreleases/creative_gen.html (tieto haettu 15.10.2002)

LEINONEN, ESA 2001 Puheenvuoro *Taide ja taudit* -seminaarissa Tampereen yliopistossa 19.9.2001.

OESCH, ERNA 2001 Luentosarja *Kohti olemassa olon logiikkaa* Tampereen yliopistossa syyslukukaudella 2001.